

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ'NİN DEMOKRATİKLEŞMESİNE
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK KARADENİZ

MAYIS-2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ'NİN DEMOKRATİKLEŞMESİNE
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK KARADENİZ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi FATMA AKKAN GÜNGÖR

MAYIS-2018

TRABZON

ONAY

Dilek KARADENİZ tarafından “Doğu Avrupa Ülkeleri’nin Demokratikleşmesine Avrupa Birliği’nin Etkisi” adlı bu Çalışma 28.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Program’ında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER	Başkan	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Akkan GÜNGÖR	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Klavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza
DİLEK KARADENİZ
18.05.2018

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme sürecine bu ülkelerin ve AB'nin etkisi incelenmiştir. Macaristan örnek ülke olarak seçilmiş ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu çalışma ile demokratikleşme sürecine tarafların etkisi ortaya konma ihtiyacı hissedilmiştir.

Bu çalışma boyunca sabır, bilgi ve güler yüzüyle her daim bana yol gösteren tez danışmanın Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatma Akkan GÜNGÖR'e, çalışmam esnasında değerli fikirlerini paylaşan Sayın Prof. Dr. Gökhan KOÇER'e ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca her daim destek olan aileme, babam İmam KARADENİZ'e, abim Metin KARADENİZ'e ve desteklerini esirgemeyen yakın arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2018

Dilek KARADENİZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ.....	5-16
1.1. Demokrasi Kavramı.....	5
1.2. Demokrasinin Faydaları.....	8
1.3. Demokrasiye Yönelik Eleştiriler.....	9
1.4. Demokrasi ve Diğerleri.....	10
1.5. Demokratik Devlet Kriterleri.....	11
1.6. Avrupa Birliği'nin Demokrasi Anlayışı.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYONU VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ.....	17-43
2.1. Doğu Avrupa Ülkelerine Sosyalizmin Yerleştirilmesi.....	17
2.1.1. Sovyet Sistemi Merkezi Planlı Ekonomi.....	17
2.1.2. Sovyetlerin Doğu Avrupa'yı İşgali.....	18
2.1.3. Doğu Avrupa 'da Sovyet Yönetimine Karşı Ayaklanmalar.....	19
2.1.3.1. Macar Milli Ayaklanması.....	19
2.1.3.2. Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na.....	20

2.1.3.3. Polonya’da Poznan Ayaklanması.....	22
2.2. Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopması.....	23
2.2.1. Devrimler ve Demokratikleşme.....	25
2.2.1.1. Macaristan.....	25
2.2.1.2. Çekoslovakya	26
2.2.1.3. Polonya.....	26
2.2.1.4. Bulgaristan.....	27
2.2.1.5. Romanya.....	28
2.3. Doğu Avrupa Ülkeleri ile Avrupa Birliği İlişkilerinin Değerlendirilmesi.....	29
2.3.1. Avrupa Birliği Genişleme Süreci.....	29
2.3.2. DAÜ’nün AB’ye Giriş Süreci.....	32
2.3.3. AB’nin Katılım Öncesi DAÜ İçin Hazırladığı Yardım Programları.....	37
2.3.4. DAÜ ile AB Arasında Hukuki sürecin İlerlemesi.....	40
2.3.5. DAÜ’nün AB’ye Entegrasyon Sürecinde Karşılaşılan Problemler.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİĞİNİN DEMOKRATİKLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE MACARİSTAN’IN DEMOKRATİK DÖNÜŞÜMÜ.....	43-70
3.1. DAÜ’nün AB’ye Üyeliğinin Demokratikleşme Bağlamında Değerlendirilmesi.....	44
3.1.1. DAÜ’nün Demokratik Dönüşümü.....	44
3.1.2. DAÜ’nün AB’ye Üyeliği Sonrası Ekonomik Göstergeleri.....	52
3.1.3. DAÜ’nün AB’ye Katılım Sürecinde Karşılaştığı Problemler.....	56
3.2. Macaristan’ın Demokratik Dönüşümü ve AB ile İlişkileri.....	57
3.2.1. Macaristan’ın Ekonomik Yapısı.....	59
3.2.2. Macaristan’ın AB’ye Katılım Sürecinde Karşılaştığı Problemler.....	64
3.2.3. AB’den Macaristan’a Yapılan Mali Yardımlar.....	65
3.2.4. Macaristan ile AB Arası İlişkiler.....	67
3.2.5. Orban Dönemi Macaristan-AB İlişkileri.....	68
SONUÇ.....	71
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	78

ÖZET

Bu çalışmada Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme süreci incelenmiştir. İncelenen bu süreç Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği yönetiminden ayrılmasından AB'ye üye olmasına kadar geçen dönemi ve etkilerini kapsamaktadır. Bu çerçevede Doğu Avrupa ülkeleri incelemesinin yanısıra ayrıntılı olarak Macaristan'ın demokratik dönüşümü ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme sürecini ve bu sürece tarafların katkılarını belirlemektir. Bu amaçla öncelikle demokrasi kavramı üzerine odaklanılmış, bu kavramın faydaları ve eleştirilerine değinilmiştir. Demokratik bir devletin olması gereken kriterler ve AB'nin demokratik devlet anlayışı incelenmiştir. Daha sonra Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist yönetim altına girmesi sonucu yaşanan gelişmeler, halkın sisteme yönelik tepkileri araştırılmış, sosyalist yönetimden ayrılmaları, ekonomik yapıları ve AB üyelik süreci incelenmiştir. Birinci bölümde incelenen demokrasi kriterleri son bölümde demokratikleşme sürecine giren Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde belirlenmiş ve demokratikleşme sürecinde AB'nin rolü ele alınmıştır. Demokratikleşme sürecinin nasıl gerçekleştiği Macaristan örneği ile daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kullanılan ekonomik göstergeler ve demokratikleşme kriterleri bağlamında tarafların etkisi ortaya konulmuş ve bu etkiler sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada literatür taraması ve tarihsel analiz yöntemleri uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Doğu Avrupa Ülkeleri, Avrupa Birliği, Macaristan.

ABSTRACT

This study examines the democratization process of Eastern European countries. This process includes the period and influences from the separation of Eastern European countries from the Soviet administration to its membership in the EU. In this context, in addition to examining the Eastern European countries, the democratic transformation of Hungary is discussed in detail. The main aim of the work is the democratization process of the Eastern European countries by the parties to this process. For this purpose, the focus is primarily on the concept of democracy, and its benefits and criticisms are addressed. Criteria that should be a democratic state and the democratic state understanding of the EU are examined. Later, after the administration of the Eastern European countries by the communist government, the developed developments, the public's reaction to the system were researched, the separations from the communist government, the economic structures and the EU membership process were examined. The democracy criteria examined in the first part are determined on the Eastern European countries that entered the democratization process in the last part and the role of the EU in democratization process is discussed. The process of democratization has been examined in more detail with the Hungarian example. The effects of the parties in relation to the economic indicators and democratization criteria used have been put forward and these effects have been evaluated in the conclusion section. In addition, literature review and historical analysis methods were applied in the study.

Keywords: Democracy, Eastern European Countries, European Union, Hungary.

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Freedomhouse Demokrasi Kriterleri.....	11
2	Genişleme Tarihinde Önemli Aşamalar.....	30
3	MDA Ülkelerine PHARE Programından Sağlanan Mali Yardımlar (Milyon EURO).....	37
4	2000–2006 Döneminde Katılım Öncesi Yardım İçin Tahsis Edilen Fon Miktarları (1999 Fiyatlarıyla).....	40
5	Ülkelere Göre İşsizlik Oranları.....	42

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	2004 Yılı Freedom House Doğu Avrupa Ülkeleri Demokrasi Endeksleri.....	44
2	Polity IV Doğu Avrupa Ülkeleri Demokrasi Endeksleri.....	45
3	DAÜ Büyüme Oranları (1990-2016).....	52
4	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya Enflasyon Verileri (1990-2016)	53
5	Bulgaristan, Romanya Enflasyon Verileri (1990-2016).....	54
6	DAÜ İşsizlik Oranları (1990-2016).....	54
7	Macaristan'ın Yıllık Enflasyon Değerleri (1991-2016).....	60
8	Macaristan'ın Yıllık Büyüme Değerleri (1992-2016).....	60
9	Macaristan'ın Yıllık İşsizlik Değerleri (1991-2016).....	61
10	Macaristan'da Ulusal Harcamalar İçerisinde AB ve Macaristan Bütçesi (GSYH %).....	62

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	: Avrupa Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BİP	: Bulgaristan İşçi Partisi
COMECON	: The Council for Mutual Economic Assistance- Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
COMİNFÖRM	: The Communist Information Bureau- Komünist Bilgilendirme Bürosu
DAÜ	: Doğu Avrupa Ülkeleri
EURATOM	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HSWP	: Macar Sosyalist İşçi Partisi
ISPA	: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession- Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı
KOP	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MPE	: Merkezi Planlı Ekonomiler
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PHARE	: Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
SAPARD	: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development- Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
FİDESZ	: Macar Yurttaşlar Birliği

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda yaşanan dünya savaşları, uluslararası sistemi köklü bir biçimde değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda, yeni bir uluslararası sistem olarak oluşan iki kutuplu uluslararası sistemin ömrü yaklaşık yarım yüzyıl oldu. Batı Bloku'nun liderinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Doğu Bloku'nun liderinin Sovyetler Birliği olduğu bu sistemin varlığını sürdürdüğü yıllar, Soğuk Savaş dönemi olarak da adlandırıldı.

Bütün dünyada etkisini gösteren Soğuk Savaş'ın en stratejik ve en sert yaşandığı coğrafyalardan biri Doğu Avrupa idi. Genel olarak Avrupa kıtasının doğusu olarak kabul edilen bu coğrafya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, deyim yerindeyse ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin paylaşımı sırasında, fiziki değil, ideolojik olarak Batı Avrupa'dan ayrılmıştır.

Savaş sonrasında, Batı Avrupa'da ABD'nin varlığı söz konusuysen, Sovyetler Birliği de, Doğu Avrupa'da, hem savaş içerisinde işgal ettikleri topraklarda, hem de savaş sonrasında ideolojisi adına ve "müttefiklik ilişkisi" gerekçesiyle neredeyse bölgedeki bütün ülkelerde askeri güç bulundurmuştur. Sovyetler Birliği, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde bulundurduğu askeri güçlerini, hemen hemen Soğuk Savaş sona erene kadar muhafaza etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Doğu Avrupa ülkelerinin tamamında sosyalist-komünist rejimlerin kurulması nedeniyle, bu durum neredeyse bir zorunluluk olmuştur. Zira Sovyetler Birliği, bütün bu coğrafyada siyasal nüfuz sahibi olarak, bunu askeri güçle sağlayabilmiştir. Hatta askeri güçlerini, gerektiğinde, bölge ülkelerindeki muhalefeti bastırmak için de kullanmıştır.

Bölge ülkelerinde, tek partili, merkezi ekonomiye dayalı ve Yugoslavya ve Arnavutluk dışındaki hemen hemen bütün ülkelerde Sovyetler Birliği güdümünde olduğu sosyalist-komünist sistemlerin varlığı söz konusu olmuştur. Bunlarda, doğal olarak muhalefetin bulunmaması da, demokrasiden yoksun bir resmi ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği nüfuzu altında geçirdikleri süre boyunca, Doğu Avrupa ülkeleri, genellikle uluslararası standartlar çerçevesinde demokratik ülkeler olarak kabul edilmemektedirler. Bugün ise, bu ülkeler, çalışmada da ifade edileceği gibi, belli uluslararası standartlar bağlamında, tartışmasız demokratik ülke olarak tanımlanabilecek ve kabul edilebilecek düzeye gelmişlerdir.

Bu çalışmada, söz konusu ülkelerin demokratikleşme süreçleri incelenecektir. Esas olarak sorulacak sorular, Avrupa Birliği'nin, Doğu Avrupa ülkelerinin üyesi olmaları sürecinde bunların demokratikleşmesine etkisi var mıdır, varsa nedir ve ne kadar olmuştur biçimindedir.

Bu çalışmanın temel tezi, Doğu Avrupa ülkelerinin, Avrupa Birliği üyesi olmadan önceki dönemde demokratik olmadıkları, Avrupa Birliği üyesi olarak ise birer demokratik ülke olduklarıdır. Ancak, aynı zamanda Soğuk Savaş dönemine denk gelen üyelik öncesi dönemin tamber belirleyici olduğu söylenemez; aynı biçimde Avrupa Birliği üyeliği de bu ülkeleri demokratikleştirmemiştir. Söz konusu ülkeler, Soğuk Savaş sonrası demokratikleşmeye başlamışlar, adaylık süreçlerinde de Avrupa Birliği'nin yol göstericiliğini ve desteğini almışlardır. Çalışmada, bu süreçte, Avrupa Birliği'nin bu ülkelerin demokratikleşmesine etkilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.

Demokrasi olgusunun, binlerce yıllık varlığında çok sayıda tanımı da yapılmıştır. Farklı tanımları olsa da, demokrasi kavramının tanımı, genel bir mutabakat zemininde kabul görmüştür. Bugün, demokrasinin tanımı zor olsa bile, evrensel standartlarda hemen herkes tarafından kabul edilen kriterleri vardır. Bu kriterler, uluslararası alanda, bu konuda çalışan kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalarla belirlenmekte, değerlendirmeler sonucunda ülkelerin demokratik olup olmadığı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmesini ölçmek için bazı kriterler kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, Robert Dahl'ın, bir ülkenin demokratik sayılabilmesi için öne sürdüğü yedi kriterdir. Demokrasiyi poliarşi (çoğunluk egemenliği / çok kişinin yönetimi) olarak gören Dahl (2010: 104), bunun var olup olmadığı anlayabilmek için ileri sürdüğü yedi kriterin (seçme hakkı, adil seçimler, görevdekilerin seçilmesi, haberleşme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, koalisyon özgürlüğü) bir arada olması gerektiğini savunur. Dahl, bu kriterleri 0-10 arası puanlamayla değerlendirmekte, 0 rakamı demokrasi eksikliğini, 10 rakamı ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir (2010:99-100).

İkinci olarak, Freedom House'un kriterleri kullanılacaktır. Düzenli olarak ülkelerin demokratikliği hakkında ölçümler yapan Freedom House, bunun için kullandığı kriterleri, sivil özgürlükler ve siyasal haklar olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Freedom House Demokrasi Endeksleri her yıl ABD'de "Freedom in the World" adlı raporlarda yayımlanmaktadır. Sivil özgürlükler ve siyasal haklar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sivil özgürlükler, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünden toplumsal cinsiyet eşitliğine kadar uzanan geniş bir içeriğe sahiptir. Siyasal haklar da, devlet başkanı ya da hükümet başkanının özgür ve adil biçimde seçiminden, hükümetlerin ülkesindeki etnik yapılarla ilişkisine varıncaya yine çok sayıda unsurdan oluşmaktadır.

Freedom House, ülkeleri bu kriterlere göre, “özgür”, “kısmen özgür” ve “özgür olmayan” biçimde üç kategoriye ayırmaktadır.

Çalışmada kullanılacak üçüncü kriter, Polity IV Veri Serisi’dir. Demokrasi ve otokrasi derecelerinin ölçümü üzerine odaklanan Polity IV Veri Serisi, 1800-2015 yılları arasında toplam nüfusu 500 bin veya daha fazla olan tüm bağımsız ülkeleri kapsamaktadır. Bütün ülkelerdeki rejim değişikliklerini sürekli olarak izlemekte ve her yıl bu ülkeler için Polite puanı (Polity score) belirlemektedir.

Bu kriterler, kendi içerisinde bir bütünlük sağladığında, incelenen ülke demokratik kabul edilmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri, bu kriterler dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bugün için demokratik ülke kabul edilmektedirler. Yine aynı kriterler açısından, Soğuk Savaş döneminde demokratik olarak kabul edilmeleri söz konusu olmayan bu ülkelerin demokratikleşme anlamında büyük bir gelişme gösterdikleri görülmektedir.

Ancak, Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme süreci kolay ve hızlı bir şekilde olmamıştır. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinden çekilmeyen Sovyetler Birliği, buralarda kendi istediği biçimde ve kendininkine benzer siyasal ve ekonomik sistemler kurmuştu. Oluşturulan anayasalar ve hukuk sistemleri ise, Sovyetler Birliği’ninkine çok benzer biçimde olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin, denilebilir ki tarihini değiştiren lideri Mihail Gorbaçov, Doğu Avrupa ülkelerinden çekilmeyi öngörmüştür. Bu amaçla da Gorbaçov, bu ülkelerin kendi yönetimlerini özgürce belirleyebileceğini ve buna Sovyetler Birliği’nin herhangi bir müdahalesinin olmayacağını açıklamıştır. Bunun sonucunda, sosyalist-komünist sistemlerden vazgeçmek isteyen bu ülkelerde de, ya mevcut yönetimler tarafından ya da halk hareketleriyle demokrasiye geçiş süreçleri başladı.

Sovyetler Birliği’nin nüfuzundan çıkan Doğu Avrupa ülkelerinde, Yuvarlak Masa Toplantıları yapıldı, seçim tarihleri belirlendi, çok partili sisteme geçildi, mevcut anayasayı demokratik içerikte değiştirildi ya da demokratik nitelikli yeni anayasa yapıldı. Ancak, bu ülkelerde, demokrasi için atılan bu adımlar gerekli olmakla birlikte, yeterli olmamıştır. Ekonomik anlamda kötü bir durumda olmaları nedeniyle, büyüme yerine küçülme yaşanmış, enflasyon ve işsizlik değerleri negatif düzeylerde sürmüştür. Bu aşamada ise Avrupa Birliği devreye girmiştir.

Avrupa Birliği, genel olarak, sınır güvenliğini sağlamak, Birliğin dinamizmini güçlendirmek, yeni pazar arayışı ve tarihin getirdiği bir bütünleşme sorumluluğuyla Doğu Avrupa ülkelerini Birliğe dahil etmek istemiştir. Diğer genişlemelerden farklı olarak bu genişleme, üye sayısını neredeyse iki katına çıkarması nedeniyle, öncesinde, AB’nin özel ve yoğun bir biçimde çalışmasını gerektirmiştir.

Bu çalışmaların amacı, aday ülkelerin, Birliğin mevcut yapısını bozmadan katılımlarını sağlamak olmuştur. Bu çerçevede de Kopenhag kriterleri belirlenmiştir. Kopenhag kriterlerinin siyasal olanları, söz konusu ülkelerin demokrasi düzeylerini yükseltmeyi, ekonomik olanları ise, yine bu ülkelerin Avrupa Birliği'nin mevcut üyelerine yakın bir ekonomi düzeyini yakalamalarını öngörmüştür. Bunları gerçekleştirmeye yönelik olarak da, Avrupa Birliği, yardım programlarıyla Doğu Avrupa ülkelerine yardımlarda bulunmuş ve gelişmelerini desteklemiştir.

Siyasal olarak bir bölgenin kapsadığı ülkeler üzerinde kesin bir anlaşma sağlanamamıştır. Hangi bölgenin tam olarak Avrupa olduğu bile bugün hala tartışma konusudur. Bölgelerin kapsadığı ülkeler hakkında farklı fikir ve çalışmalar olduğu bu ortamda bu çalışma için Doğu Avrupa bölgesi adı altında seçilen ülkeler Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya'dır. İncelenen bölgenin öncesinde Doğu Bloku ülkelerinden, sonrasında ise Avrupa Birliği üyesi ülkelere dikkat edilmiştir.

Bu tezin amacı, Doğu Avrupa ülkelerinin, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ve Sovyetler Birliği etkisinden çıkmalarıyla birlikte başlayan demokratikleşme sürecine AB'nin etkisini incelemektir. Bu bağlamda, esas olarak genel demokrasi olgusu çerçevesinde, bir devletin demokratikliğini belirleyen kriterler, Doğu Avrupa ülkeleri açısından sorgulanacaktır. Doğu Avrupa ülkelerinin ne kadar demokratik olduğu, bu çalışmada kullanılmak üzere seçilen kriterler çerçevesinde değerlendirilecektir. AB'nin, bu ülkelerin demokratikleşmesine, AB'nin etkisi var mıdır, varsa ne kadar vardır ve nasıl bir etki söz konusu olmuştur soruları, çalışmada sorulacak başlıca sorulardır.

Çalışma, Giriş, Demokrasi Kavramı, ve Demokrasi Teorileri, DAÜ'nün AB'ye Entegrasyonu ve Demokratikleşme Süreci, DAÜ'nün AB'ye Üyeliği'nin Demokratikleşme Bağlamında Değerlendirilmesi ve Sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; demokrasi kavramı açıklanmış ve demokratik devlet kriterleri belirtilmiş ve AB'nin demokratik devlet anlayışı açıklanmıştır. İkinci bölümde; DAÜ'nün komünist yönetim altına girişi, komünist yönetimden ayrılışı, ekonomik yapıları, AB ile ilişkilerinin ilerleme süreci incelenmiştir. Üçüncü bölümde; DAÜ'nün AB üyeliği demokratikleşme bağlamında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ

1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi kelimesi '*demos*' ve '*kratos*' ifadelerinin biraraya gelmesi ile oluşmuştur. *Demos* Antik Yunan'da polis içerisinde yaşayan vatandaşlar anlamında kullanılmıştır. Esas olarak bu kelime yoksulları ve çoğunluğu ifade etmiştir. *Kratos* ise güç veya egemenlik anlamında kullanılmıştır.

Demokrasi bugün sahip olduğu değerlerin aksine tarihin büyük bir kısmında aydın ve eğitilmiş toplum tarafından en kötü hükümet ve toplum şekli anlamında kullanılmıştır. Çünkü demokrasi toplumda gücü her daim elinde bulunduranlar tarafından değil güçsüz kesim tarafından desteklenmiştir. Bunun nedeni belirli bir alanda gücü elinde bulunduran kesimlerin kendi düzenlerini kurabilecekleri güçlerinin bu yöntemle kısıtlanmasını istememeleridir (Yayla, 2016:144). Toplum içerisinde 'ayak takımının yönetimi' anlamında kaba bir ifade olarak demokrasi kavramından bahsedilmiştir. Aristo ve Eflatun gibi ünlü düşünürler dahi bu yönetim şeklini eleştirmiştir. Demokrasi Aristo'nun siyasi sistemler tasnifinde kötü yönetim biçimleri arasında monarşi ve aristokrasinin alternatifi olarak sunulmuştur (Yayla, 2016:144). Buna rağmen demokrasi, tarih içerisinde kendine yer edinmiş tüm yönetim şekilleri içerisinde sınırlanarak bugün en yaygın kullanılan devlet yönetim sistemi haline gelmiştir.

Atina'da milattan önce beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Atinalılar, mecliste toplumu ilgilendiren yasalar ve politikalar üzerinde tartışmalara katılma, oy kullanma ve dönüşümlü olarak seçilen yönetim konseyi üyeliği vasıtasıyla yönetime katılma gibi eşit haklara sahip olmuşlardır. Bu değişikliklerle birlikte demokrasinin işleyen ilk örneği Atina'da ortaya çıkmıştır. Fakat Atina'da gerçekleşen demokrasi modern demokrasi ilkelerinden çok farklıdır. Atina demokrasisi modern demokrasiye göre hem daha demokratiktir hem de değildir. Doğrudan demokrasi uygulaması ile günümüz demokrasilerinden daha demokratiktir. Vatandaşlar yönetime kamusal toplantılar ile katılmış ve karar alma sürecine şahsen dahil olmuşlardır. Günümüz mevcut şartlarına karşın Atina nüfusu buna elverişli olmuştur. Atina demokrasisinde birçok önemli karar, kura ve rotasyon sistemiyle belirlenen yöneticiler ve kurumlar tarafından belirlenmiştir. Alınan karardan etkilenenler kararı alan kişiler olması nedeniyle modern demokrasilere göre daha demokratik bir yapı olmuştur. Atina demokrasisinde bir

çok önemli karar, kura ve rotasyon sistemiyle belirlenen yöneticiler ve kurumlar tarafından belirlenmiştir. Alınan karardan etkilenenler kararı alan kişiler olması nedeniyle modern demokrasilere göre daha demokratik bir yapı oluşturmuştur. Atina'da kölelere, ikamet eden yabancılara, yurttaşların eşlerine ve çocuklarına yurttaşlık hakkı tanınmamıştır. Eşitlik bağlamında vatandaşlık hakkını yalnızca özgür doğan erkeklere vermesi nedeniyle de modern demokrasilere göre daha az demokratiktir. Eğer sadece erkeklerle sınırlanan yurttaşlık sınırları çerçevesinde Yunan demokrasisini değerlendirilirse demokrasinin olgunlaşmış olduğu kabul edilebilir. Mevcut dönem ile karşılaştırıldığında kendi içinde demokratik bir yönetim olarak değerlendirilmektedir. Fakat kadınlar, çocuklar, köleler, ikamet eden yabancılar söz konusu olduğunda Yunan demokrasisi olgunlaşmış bir demokrasi olarak değerlendirilemez (Tilly, 2007:56). Eski Yunan sitelerinin ortadan kalkmasından sonra demokratik yönetim neredeyse 2000 yıl kadar tarihe karışmış ve yerine tek elden idare edilen yönetimler gelmiştir.

Demokrasi kelimesi ortaya çıktığı günden bu yana her toplumda farklı anlamlara karşılık gelmiştir. Bu nedenle birçok tanımı mevcuttur. Bu tanımlar içerisinde Abraham Lincoln 'ün 'halkın, halk tarafından, halk için yönetimi' tanımı ilk aşamada en sade ifade seçeneği olacaktır. Bu söylev demokrasinin üç merkezi niteliğinin önemine vurgu yapmaktadır. Birinci olarak 'halk' üzerindeki vurgu, siyasal iktidarın ve nüfuzun eşit dağılımı olarak siyasal eşitliği ima etmektedir. İkinci olarak 'halk tarafından yönetim', halka özgü katılımın önemini vurgulamaktadır. Demokrasinin üçüncü bir niteliği olarak 'halk için yönetim', kamusal çıkarlara yönelik olarak yönetimi telkin etmektedir. (Heywood, 2012:171). Aslında halkın, yönetimi istediği gibi şekillendirmesi olarak da ele alınabilir. Bu bağlamda halk, oyların çoğunluğunu elde eden yönetimi şekillendirme hakkına sahip olur. Fakat demokrasi bu oyların çoğunluğunu alan kesimin istediğini yapması değil; azınlık haklarının, ifade ve medya özgürlüğünün, hukukun üstünlüğünün korunarak şekillendirilmesi olarak görülmelidir.

Demokrasi yalnızca bir olgu değil aynı zamanda bir düşüncedir ve bir düşünce olduğu için de tek bir açık ve ortak anlamı yoktur (Arblaster, 1999:4). Ortak bir tanım üzerinde anlaşılabilmesi nedeniyle demokrasi kavramı farklı bakış açıları ile açıklanmaya çalışılmıştır. En temel anlamıyla demokrasi, halkın yararını göz önünde tutan ve bunu temel amaç sayan halkın, kendini yönetmesi ve bu yönetim için seçimle temsilciler tayin eden siyasal bir birliktir. Halkın, hiçbir kişi, grup ya da çoğunluk tarafından yönetilmemesi olarak da ifade edilebilir. Bir halkın kendini yönetebilmesi için topluluğu oluşturan her bir üyenin oybirliği ile karar alması gerekmektedir. Böylelikle yönetim tüm toplumun kararıyla gerçekleşecek ve yönetenler yönetilenlerin önüne geçemeyecektir. Fakat bir karar alırken birçok farklı düşüncenin tek bir fikri desteklemesi yani oybirliği neredeyse imkânsız bir karar alma yöntemidir. Böyle bir sistemde karar almanın neredeyse imkânsız hale gelmesi nedeniyle sistem tıkanacaktır. Bu tıkanıklıkları önlemek amacıyla oybirliği yerine çoğunluğun tercihi demokrasilerde daha kullanılabilir bir yöntem oluşturmuştur. Bu yöntemde seçilen yönetim grubu halkın değil baskın çoğunluğun temsilcisi olacaktır. Demokrasi her ne kadar temelde halkın kendi

kendini yönetimini ifade etse de pratikte çoğunluğun seçiminin temsilciliğini ifade etmektedir. Bu durum demokrasi ile ilgili daha yeterli bir tanım ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Aristo, demokrasiyi sadece çoğunluğun iyi yönetimi olarak tanımlamıştır. Dahl demokrasiyi, sağladığı imkânları maddeler halinde sıralayarak açıklamayı tercih etmiştir. Dahl'a göre demokrasi; bilgi edinebilme, gündem üzerinde son sözü söyleme, etkin katılım, yetişkinlerin dâhil olduğu bir sistem ve oy kullanma eşitliği sağlamaktadır (2010:47-48). Schmidt demokrasiyi, tüm devlet vatandaşlarının, devlet politikasının oluşturulmasında eşit haklara sahip olduğu yönetim biçimi olarak tanımlamıştır. Touraine göre demokrasi, bireylere en geniş özgürlüğü veren ve bireyleri koruyan siyasal bir yaşam biçimidir (2002:25). Buna benzer tanımları arttırmak mümkündür. Demokrasinin asıl amacının ne olduğunu saptamak, demokratik devlet kriterlerini çözümlemeye ve demokrasi anlayışının netleştirilmesinde daha fazla yardımcı olacaktır.

Demokrasi vatandaşlar arası eşitliği amaçlamaktadır. Cinsiyet, dil, din, ırk, vb. farklılıkların yönetimde bir ayırım oluşturamayacağını kabul etmektedir. Demokrasi farklı görüş ve düşüncelerin tartışmaya açık olmasına imkân sağlayan bir sistemdir. Bu farklı görüşler arası uzlaşmayı amaçlamaktadır. Uzlaşmayı gerçekleştirebilmek için çoğulculuğu gerektirir. Demokrasi temel özgürlükleri güvence altına almalıdır. Aksi bir durumda toplumda serbest konuşma ve ifade, örgütlenme, hareket ve kişi güvenliği özgürlükleri sağlanmadığında toplumsal farklılıkların ifade edilmesi ve çözümlenmesi olanaksızdır. Bu bağlamda bireylerin haklarını özgür bir şekilde siyasal topluma aktarmalarına yardımcı olur ve bu aktarıma imkân tanıyacak gerekli siyasi-hukuki alt yapının oluşmasını sağlar (Baştürk, 2001:49). Toplum içerisinde bireyin alınan kararlarda etkisi ve bilinci üzerinde duran Cevizli demokrasiyi beş temel düşünceye dayandırmaktadır (2013:6):

- Toplumdaki bireyler, kolektif kararlar tarafından etkilenen bireysel çıkarılara sahip bulunmaktadır.
- Herkes, kendileri ve toplum için hangi kararların doğru hangi kararların yanlış olacağını değerlendirebilmektedir.
- Uzun dönemde en iyi karar, bütün fikirlerin açıkça ortaya konması ve tartışılması ile alınmaktadır.
- Tartışmaların neticesinde, tek bir kararın alınmaması sonucunda, herkesin eşit şartlarda katıldığı bir oylama sistemi devreye girecektir.

Bir kişi ve bir oy fikri, bireyler arasındaki eşit statüyü güçlendirmektedir.

1.2. Demokrasinin Faydaları

Demokrasi rejiminin diğer rejimler karşısında daha dikkat çekici olmasının bir takım sebepleri vardır. Dahl demokrasinin bu faydalarını şöyle sıralamıştır (2010:57-70):

- Demokrasi zalim ve kötü diktatörlerin yönetime geçmesini engellemeye yardımcı olur.
- Demokrasi vatandaşlarına demokratik olmayan sistemlerin sağlamadığı ve sağlayamayacağı pek çok temel hakkı sağlamayı garanti eder.
- Demokrasi vatandaşlarına mümkün olan alternatiflerinden daha fazla kişisel özgürlük sağlar.
- Demokrasi insanların kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur.
- Sadece demokratik bir hükümet, insanların kendi kaderlerini tayin özgürlüklerini yaşayabilmeleri, yani kendi seçtikleri kanunlar uyarınca yaşayabilmeleri için azami fırsatı tanıyabilir.
- Sadece demokratik bir hükümet ahlaki sorumlulukların yerine getirilebilmesi için azami fırsatı tanıyabilir.
- Demokrasi, insanı, gelişimi mümkün olan herhangi bir alternatifinden daha çok destekler.
- Sadece demokratik bir yönetim göreceli olarak daha çok siyasal eşitlik sağlar.
- Modern temsili demokrasiler birbiriyle savaşmazlar.
- Demokratik yönetime sahip olan ülkeler demokratik olmayanlardan daha zengindir.

Dahl, sunduğu bu on avantaj ile demokrasinin, bir çok kişi için (çoğunluk için), herhangi bir alternatifinden çok daha iyi bir seçim olduğunu ileri sürmektedir. Demokrasi toplumun ya da bireylerin hizmetinde değildir; demokrasi insanların, bireysel ve ortak yaşamlarını yaratanların hizmetindedir (Tourain, 2002:35). Demokrasinin avantajlarını bir başka şekilde de sıralamak mümkündür. Demokraside iktidarın halk rızası ile sınırlandırılmış olması bireyi yönetime karşı korumakta ve özgürlüklerini muhafaza etmektedir. Siyasal katılım yoluyla toplumun işleyişine dair vatandaşların bilgilenmesine izin vererek eğitimi ve kişisel gelişimi arttırmaktadır. Karar verme süreçlerinde söz söyleme hakkı sayesinde tüm halkın toplumsal meselelerle ilgilenmesini sağlayarak cemaati ve sosyal dayanışmayı güçlendirmektedir. Hükümet politikalarının vatandaşların çıkarlarını yansıtmasını güvence altına alarak toplumsal ve bireysel mutluluğu arttırmaktadır. Yönetimin 'çıktılarını' halkın 'girdileri' ile aynı hizaya getirerek siyasal istikrarı ve dengeyi güvence altına almaktadır.

1.3. Demokrasiye Yönelik Eleştiriler

Demokrasi her ne kadar en iyi yönetim şekli olsa da kendi içerisinde açıklar ve zaaf lar barındırmaktadır. Demokrasinin en belirgin dezavantajı, oybirliğinin mümkün olmamasından kaynaklanan çoğunluğun seçimidir. Çoğunluğun iktidarı olması nedeniyle bazı kesimlerde demokrasi rejimi yerine çoğulcu rejim kavramı tercih edilmiştir. Çoğulcu rejimlerde çoğunluk tarafından azınlıkların sömürülmesi yüksek bir ihtimaldir. Çoğunluğun azınlığın isteklerini bertaraf ettiği ve azınlığın sömürüldüğü yerde demokrasiden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Lewis bu durumu kısa bir şekilde ifade etmiştir (Lijphart, 2014:53) :

“Bir karardan etkilenenlerin, o kararın oluşmasına doğrudan doğruya ya da seçilmiş temsilcileri aracılığıyla katkıda bulunması demokrasinin birincil anlamıdır. İkincil anlamı ise çoğunluğun idaresinin üstünlüğüdür. Ancak kaybeden grubu karar verme sürecinin dışında tutmak açıkça demokrasinin temel anlamının ihlalidir.”

Demokratik bir rejimde uygulanan seçim sistemi gerçek talebi yansıtmıyor olabilir. Bu durum da demokrasi içerisinde bir zaaf oluşturmaktadır. Çünkü genellikle seçim sistemlerinde büyük partiler fazla temsil edilirken küçük partiler eksik temsil edilmektedir. Yine azınlık olan grup kendi temsilcisinin yeterli oya sahip olmaması nedeniyle taleplerini elde etmek bir yana bunu tartışma ortamı dahi oluşturamayacaktır. Böyle bir durumda da demokrasi yalnızca çoğunluk için var olacaktır.

Jean Jacques Rousseau ‘Toplum Sözleşmesi’nde yöneticilerin az sayıda kişiden oluşması düşüncesi ile çoğunluk yönetimi olan demokrasiyi eleştirir. Rousseau’ya göre demokrasi hiç var olmamıştır ve var olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesini doğal düzene aykırı bulur. Çok sayıda yöneticinin işleri daha ağır yürüteceğini ve işlerin aksayacağını savunur. Rousseau’ya göre, diğer yönetimlerin aksine demokrasi iç savaş ve karışıklara daha fazla elverişlidir. Bu görüşünün nedenini demokrasinin sürekli biçim değiştirmesine, varlığını korumak için şekilden şekle girmesiyle açıklar (1762:64). Heywood demokrasinin uygulanma şeklini ve ortaya çıkaracağı sonuçları gözlemleyerek demokrasiye yönelik eleştirilerini şu şekilde sıralamıştır (2012:173-174):

- Erdemler ve bilgiler toplumda eşit olmayan bir biçimde dağıtılmış olduğundan demokrasi cahillerin ve bilgisizlerin egemenliği ile sonuçlanır.
- Demokrasi ‘halkın %51’nin tiranlığına’ tekabül eder. Çünkü bireysel hürriyet ve azınlık haklarının halk adına çoğunluk tarafından baskı altına alınması anlamına gelir.

- Bireyin menfaatlerinden çok kolektif bir bünyenin menfaatlerini telaffuz ettiğinden aşırı yönetim ile sonuçlanır.
- Kitlelerin en ilkel güdülerine hitap eden demagogların iktidara gelmelerini sağladığından diktatörlük ve baskı ile sonuçlanabilir.

Heywood yaptığı eleştirilerde demokrasinin tıpkı Yunan döneminde çağrıştırdığı ‘alt tabaka yönetimi’ anlamıyla kullanmaya devam etmiştir. Bu eleştirinin tam olarak yersiz olduğunu söylemekte yanlış olabilir. Böyle bir iktidar şeklinin olmadığı savunulamaz. Diğer eleştirileri de demokrasinin açıklarını gözler önüne sermektedir.

Demokrasinin doğduğu yer olan Atina’da yaşamış olan Sokrates seçimlerde oy verme yetkisinin, bu konuda eğitim almış ve bunun da ötesinde verilecek oy hakkında derin düşüncelere sahip kişilere verilmesini öne sürmüştür. Demokrasiyi, yönetime bilgisizleri dâhil etmesi nedeniyle eleştirir. Sokrates toplumu bir gemiye benzetir. Bu benzetmeyi, "Eğer ki deniz yoluyla bir yolculuk yapmak isteseydin, geminin kontrolünün kimde olacağına nasıl karar verilmesini isterdin? Rastgele ve herhangi bir grup insan tarafından mı, yoksa deniz seyahatleri konusunda deneyimli, bilgili ve eğitilmiş insanlar tarafından mı?" (Gönenç, 2017: <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/ethem-gonenc/2017-haziran/sokrates-in-demokrasiden-nefreti>) sorusuyla açıklamaktadır. Sokrates bu benzetme ile toplumu kimin yöneteceğine bir ülkedeki insanların karar verme yetisini yetersiz görmektedir.

1.4. Demokrasi ve Diğerleri

Tarih içerisinde toplum tarafından alınan bir kararın uygulanabilmesi için farklı yöntemler uygulanmıştır; oligarşi, meritokrasi, monarşi ve aristokrasi gibi. Diğer yönetim şekillerinin aksine demokrasi, bireylere eşit hak ve özgürlükler tanımaktadır. Demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden farklı kılan diğer bir özelliği ise, bireysel hak ve özgürlükleri teminat altına almasıdır. Bu teminatları yalnızca insanın insanla olan ilişkisinde değil aynı zamanda insanın toplum ve devletle olan ilişkisinde de güvence altına almaktadır. Demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden ayıran bir başka ölçüt de demokrasinin keyfi bir idareye ve toplumun kendisi dışında yapılmasına karşı olmasıdır. Bu anlamda demokrasi, doğrudan halkın kendisi adına karar verme yetkisine ve karar verme gücüne sahip olması olarak tanımlanabilir (Baştürk 2001:52). Tanımlar halkın yönetimi kavramı üzerinde yoğunlaşsa da vurgulanmak istenilen yönetimin yönetilenlerin onayına bağlı kılınmasıdır. Yönetenlerin yetkisinin doğuştan ya da bulunduğu sınıf statüsüyle gelmediği, yönetilenlerin onayı sonucu bir süreliğine yetkilendirildiği bu yönetim şeklinin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu ilişki yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin rıza unsuruna dayandığının kanıtını oluşturmaktadır. Eğer ‘halkın yönetimi’ doğru bir tanım yolu olsaydı Hitler yönetimine de demokratik demek

durumda kalınırdı. Çünkü Hitler de yönetime halkın seçimiyle gelmiştir. Bu durumda yöneten, yönetilen ve hürriyetlerinden yoksun kalan yine halkın kendisi olmaktadır. Böyle bir demokrasiden söz etmek tam anlamıyla yanlış olacaktır.

1.5. Demokratik Devlet Kriterleri

Demokrasi yazılı metinlerde oluşturulan yapıdan çok daha fazlasıdır. Demokratik bir devletin var olabilmesi için kuralların var olmasından öteye onların uygulanmasını gerçekleştiren bir yapı şarttır. Modern dünyada birçok ülke anayasalarında kendisini demokratik olarak tanımlamasına rağmen uygulamada sıkı tedbirlerle demokrasinin asli şartlarını ihlal etmektedirler. Demokrasi uygulamasını istikrarlı bir hale getirmek için hukuk devleti gerekmektedir. Siyasi katılım hakkı, halkın yönetimi ve halkın düşünce ve fikirlerinin özgür bir şekilde garanti altına alınması hukuk devleti sayesinde gerçekleşir. Hukuk devleti, devletin hukuk ile idaresi anlamına gelmektedir. Hukuk devletinin ilk amacı idareyi keyfi uygulamaları engellemek ve herkesi kapsayan eşit ve özgür hukuk sistemi yaratmaktır. Yönetim ilişkisi içerisinde tüm kararları yönetenin tekeline bırakmak yönetilenleri yok saymak demokrasi dışı bir yönetime yol açacaktır. Bu sebeple yönetenin gücü çeşitli yollarla sınırlanmalıdır. Yönetenin gücü hukuki düzenlemelerle sınırlandırılırken aynı zamanda yönetilenin gücü de bu hukuki düzenlemelerle genişletilecektir. Demokratik bir ülkede yürütmenin mahkemelere ve yargıçlara müdahale etme yetkisi yoktur ve mahkemeler bağımsızdır. Kuvvetler birbirini denetleyebilir fakat birbirlerini etkileyemezler. Demokrasinin var olduğu bir ülkede her alanda teknoloji etkin olarak kullanılır, bireylerin iletişimi kısıtlanamaz ve bilgiye erişmek için bireyler teknolojinin tüm yönlerinden faydalanabilirler (Gökçe, 2013:64).

Demokrasiden söz edebilmek için mutlaka birey haklarının dikkate alınması gerekir. Toplum içerisinde bireyler haklarını korkusuzca arayabilme ve elde edebilme hakkına sahipse o toplumda demokrasinin varlığından söz edilebilir. Hakların güvence altına alınabilmesi, yani demokrasinin gerçekleşmesi için yerine getirilmesi gereken unsurlar vardır. Bu hakların sağlayıcısı ve koruyucusu devlettir. Bir devletin demokratik olup olmadığını ortaya koyacak kesin veriler maalesef bulunmamaktadır. Bu verilerin bulunmamasının nedeni, her ideolojinin en ideal demokrasinin kendi fikirlerine ait olduğunu ileri sürmeleridir. Demokratik bir devlette olması ve olmaması gereken ölçütler vardır. Demokrasinin ana amaçları ve bu amaçlara erişebilmek için uygulanacak ölçütlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla bilim insanları bir takım ölçütler ileri sürmüştür.

1941 yılında kurulan 'Freedom House' isimli araştırma merkezi düzenli olarak ülkelerin demokratikliği hakkında ölçümler yapmaktadır. Freedom House Demokrasi Endeksleri her yıl ABD'de "Freedom in the World" adlı raporlarda yayımlanmaktadır. Sivil özgürlükler ve siyasal haklar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Tablo 1: Freedomhouse Demokrasi Kriterleri

Sivil Özgürlükler	Siyasal Haklar
Toplanma, gösteri yapma ve açık kamusal tartışma yapma özgürlüğü var mı?	Devlet başkanı ve/veya hükümet başkanı ya da öteki üst düzey yetkililer özgür ve adil seçimlerle seçiliyor mu?
Siyasi partiler, sivil örgütler, belli bir amaca özel oluşturulmuş gruplar ve benzerleri de dâhil olmak üzere siyasi örgütlenme ya da yarı siyasi örgütlenme özgürlüğü var mı?	Yasama organı temsilciliği seçimleri özgür ve adil mi?
Özgür sendikalar, köylü örgütleri ya da muadilleri ve de etkili toplu sözleşme var mı? Özgür mesleki örgütler ve de başka özel örgütler var mı?	Adil seçim yasaları, eşit kampanya yapma fırsatları, adil oylama ve oy pusulalarının dürüst sayımı var mı?
Bağımsız bir yargı var mı?	Seçmenler, özgürce seçilmiş temsilcilerine gerçek bir güç sağlayabiliyorlar mı?
Sivil ve cezai meselelerde hukukun üstünlüğü ilkesi geçerli mi? Polis doğrudan sivil denetimin altında mı?	İnsanlar, tercihlerine göre farklı siyasi partilerde ya da rekabet halindeki diğer siyasi gruplarda örgütlenme hakkına sahipler mi?
Devletin aşırı kayıtsızlığından ve yolsuzluğundan uzak kalınabiliyor mu?	Dikkate değer bir muhalefet oyu, <i>de facto</i> muhalefet gücü muhalefetin seçimlerle desteğini arttırması ya da güç kazanması için gerçekçi bir olasılık var mı?
Açık ve özgür özel tartışma ortamı var mı?	İnsanlar, ordu, dış güçler, totaliter partiler, dinsel hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ya da başka bir güçlü grubun tahakkümünden azadeler mi?

Tablo 1 : (Devamı)

Sivil Özgürlükler	Siyasal Haklar
Kişisel özerklik var mı? Devlet seyahat etmeyi mesken seçimini ya da iş seçimini kontrol ediyor mu? Endoktrinasyondan ve devlete aşırı bağımlılıktan uzak kalınabiliyor mu?	Kültürel, etnik, dinsel azınlıklar ve de öteki azınlık gruplar, makul ölçüde kendi kaderlerini tayin etme hakkına, öz yönetime, özerkliğe ya da karar alma sürecine gayriresmi bir konsensüs yoluyla katılma olanağına sahipler mi?
Mülkiyet hakları güvence altında mı? Yurttaşlar özel iş kurma hakkına sahipler mi? Özel iş faaliyeti hükümet yetkililerinden, güvenlik güçlerinden ya da örgütlü suçlardan fazlasıyla etkileniyor mu?	(İhtiyari) Sistem, partilerin ya da seçim süreçlerinin olmadığı geleneksel monarşilerde halka istişareye olanak sağlıyor mu, politikanın tartışılmasını teşvik ediyor mu ve yöneticiye dilekçe verme hakkı tanıyor mu?
Toplumsal cinsiyet eşitliği, evlenilecek kişinin ve aile büyüğünün seçimi de dâhil olmak üzere kişisel toplumsal özgürlükler var mı?	(İhtiyari) Hükümet ya da işgalci güç bir kültürü yok etmek ya da siyasi dengeyi başka bir grup lehinde bozmak için bir ülkenin ya da bölgenin etnik pozisyonunun kasıtlı olarak değiştiriyor mu?
Toprak sahiplerinin, işverenlerin, sendika liderlerinin, bürokratların sömürsünden; toprak sahiplerine, işverenlere, sendika liderlerine, bürokratlara bağımlılıktan ya da meşru ekonomik kazanımların paylaşılmasının önündeki diğer engellerden uzak kalabilmek dâhil, fırsat eşitliği var mı?	İnsanlar, ordu, dış güçler, totaliter partiler, dinsel hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ya da başka bir güçlü grubun tahakkümünden azadeler mi?
Sistemi destekleyen ya da sisteme muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen politik terör, haksız tutukluluk, sürgün ya da işkencenden koruma var mı? Savaş ve ayaklanmadan uzak kalınabiliyor mu?	

Kaynak: Tilly, 2011:15-16

Freedom House, devletleri siyasi sistemleri siyasi haklara ve sivil özgürlüklere göre özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan şekilde üç kategoriye ayırmıştır. Endekste bulunan ülkelere 1-7 arası değerler verilmiştir. 1 skoru tam gelişmiş demokrasileri, 7 skoru ise demokratik unsurların olmayışını göstermektedir.

Demokrasi üzerine yapılan araştırmalarda öne çıkan programlardan olan Polity IV Veri Serisi 1970'lerde kurulmuştur. Başlangıçta siyasi sistemin dayanıklılığını ölçmek amacıyla kurulmuş, sonraki yıllarda kapsamı rejim türünü kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bugün araştırmanın temel endeksi demokrasi ve otokrasi derecelerinin ölçümü üzerine odaklanmıştır. Polity IV Veri Serisi, 1800-2015 yılları arasında toplam nüfusu 500 bin veya daha fazla olan tüm bağımsız ölkeleri kapsamaktadır. Tüm önemli ölkelerdeki rejim değişikliklerini sürekli olarak izlemekte ve her yıl bu ölkeler için Polite puanı (Polity score) belirlemektedir. Polite puanları -10 ile 10 arasında değişmektedir. -10 ile -6 otokrasileri, -5 ile 5 anokrasileri¹ 6 ile 10 ise demokrasileri ifade etmektedir.

Demokrasinin ölçümü konusunda yapılan bir başka araştırma ise Dahl tarafından gerçekteşirilmiştir. Dahl demokrasiyi çoğunluğun egemenliği olarak görmektedir. Bu nedenle bu araştırmada Poliarři²'nin var olup olmadığı anlayabilmek için ileri sürdüğü yedi kriterin bir arada olması gerektiğini savunur. Dahl bu kriterleri 0-10 arası puanlama ile neticelendirmektedir. 0 rakamı demokrasinin eksikliğini, 10 rakamı ise tam gelişmiş demokrasileri derecelendirmektedir. Bu kriterler, , bütün yetişkinlerin sahip olduğu edilgen seçim hakkı, serbest, centilmence ve düzenli olarak yapılan seçimler, görevde olanların seçilmesi, haberleşme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, örgütlenme ve koalisyon özgürlüğü'dür (2010:99-100).

Egemenin gücünün sınırlarının yasal olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bir egemen sınırsız yetkilere sahip olduğu durumda bu yetkileri yönetilenlerin iyiliği için kullanması beklenemez. Yönetim üzrinde yetkilere sahip olan egemenin yetkileri sınırlandırılmış olması, halka anayasal ya da yasal hakların verilmesi anlamına gelmemektedir. Egemenin sahip olduğu gücü keyfi olarak uygulamalarına yönelik halkı koruyacak önlemlerin alınması demokrasi uygulanmasının değerlendirilmesi için önem arz etmektedir.

Beetham ve Boyle iyi bir demokrasi uygulaması için şunların gerekli olduğu ileri sürmektedir: Sınırlı bir iktidarın varlığı, kamu kaynaklarının ve gücünün halkın denetimine açık olması, hukuk devleti ve hukuka karşı sorumlu tutulmuş otorite, temel hak ve hürriyetleri önceleyen ve iktidar karşısında onlara öncelik tanıyan anayasanın varlığı, farklı fikir ve kanaatlerin oluşmasında ve temsilinde hak ve güvence sağlayan çoğgüclük prensibi, iktidarın tek elde toplanmasına mani olacak şekilde kuvvetler ayrılığı, iktidarın el değiştirmesi ve toplumsal gereksinimlere ve tercihlere göre değiştirilebilirliğini sağlayan serbest ve sürekli seçimler, muhalefetin ve muhalif fikirlerin var olma haklarının güvence altına alınması, siyasi yaşam dışında kalan alanlarda ekonomik sosyal

¹ Ölkelerin demokrasi seviyelerini ölçmekte kullanılan Polity endeksinde "otokrasiler" ile "demokrasiler" arasında kalan ölkeleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Tutarsız otoriter rejimlerdir.

² Poliarşi Yunanca "çok" ve "yönetmek" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Tek bir kişinin veya bir azınlığın yönetminden farklı olarak "çok kişinin yönetmesi" demektir (Dahl, 2010:104).

kültürel özerklik ve özgürlüğün tesisi ve bu anlamda kültürel çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisinin varlığı (Baştürk, 2001:50). Bir rejim, devlet ile vatandaşları arasındaki siyasal ilişkileri, eşit olarak uyguladığı ve karşılıklı bağlayıcı istişareyi içerdiği ölçüde demokratiktir. Demokratikleşme daha geniş, eşit, korunan ve bağlayıcı istişareye doğru kesin bir hareket demektir (Tilly, 2011:24).

1.6. Avrupa Birliği' nin Demokrasi Anlayışı

Dahl'ın Poliarşi için ileri sürdüğü yedi şart bir devletin demokratik olup olmadığını belirleme konusunda kabul edilebilir. Bunlar demokrasinin vazgeçilmez şartlarıdır. Lijphart tarafından yapılan bir araştırmaya göre II. Dünya Savaşı'ndan bu yana bu şartları kesintisiz sağlayan yirmi bir devlet bulunmaktadır (2014:8). AB'nin kurucu üyeleri (Belçika, Almanya, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, İtalya) bu yirmi bir ülkenin içerisinde yer almaktadır. Kuruluş aşamasında demokrasileri gelişmiş olması nedeniyle demokrasi kavramı üzerinde pek fazla durulmamıştır.

AB kurulumunun başlangıç amacını, ekonomik entegrasyon oluşturmuştur. O dönemde siyasal bir birlik göz ardı edilmiş ve Avrupa Birliği, ekonomik bir birlik olarak demokrasi ile pek fazla ilgilenmemiştir. Birlik müktesebatında demokrasi kavramı hep var olmuştur. Fakat demokrasi kavramının Birlik içinde ön plana çıktığı tarih Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe adaylıklarını koyduğu 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Özellikle beşinci genişleme ile beraber demokrasi Birlik içerisinde önemli bir konu haline gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalizmden ayrılan DAÜ yenedünyaya hemen adapte olmak ve eksikliklerini gidermek amacıyla Avrupa Birliği'ne girme talebinde bulunmuşlardır. Fakat bu ülkelerde demokrasi gelişmiş değildi. Serbest piyasa ekonomisine tamamen aykırı yapıya sahiptiler. Bu uyum problemlerini ve eksiklikleri gidermek amacıyla Avrupa Birliği, Birliğe giriş şartlarını zorlaştırarak demokrasiyi pekiştirmeye çalışmıştır (Karagöz, 2005:24). Aday ülkeler ile ilgili uyumu sağlamak amacıyla 1993'de Kopenhag Kriterleri imzalanmıştır.

AB Kopenhag Kriterleri ile 1993 sonrası Birliğe üye olacak devletlerin; demokrasiye bağlılıklarının tam olduğundan, işleyen bir piyasa ekonomisine, piyasa güçlerine dayanma kapasitesine ve Birlik yükümlülüklerini üstlenme yeterliliğine sahip olduğundan emin olmak istemiştir. Bu kriterlerin yerine getirilmesi demokratikleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği'nin sergilediği demokrasi anlayışı daha çok liberal demokrasiye yakın durmaktadır. Kopenhag Kriterleri liberal demokrasiyi destekleyici şekilde aday ülkelere yol göstermektedir.

Kopenhag Kriterleri dışında AB müktesebatının birçok yerinde demokrasiye atıfta bulunulmuştur. Maastricht Anlaşmasının 6. Maddesinde Birliğin demokrasi üzerine kurulduğu belirtilmiştir. 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması'nda "Avrupa Birliği, özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü" temelleri üzerine kurulduğu belirtilmiştir.

AB demokrasi ve hukuk adına; çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlayan demokratik kurumlar, bağımsız yargı ve anayasa kurumlarının bulunması; siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması; değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayan ve genelde muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin gerçekleştirilmesini önem vermektedir (Can vd., 2004:34-35). AB üye ülkelerde iktidarın seçimle iş başına gelmesini, düzenli aralıklarla seçimlerin yapılmasını ve seçimlerin serbest olmasını, çok partili sistemin varlığını, muhalefetin iktidar olma şansının mevcut olmasını ve temel hakların güvence altına alınmış olmasını istemektedir.

AB üye ülkeleri özgürlükleri güvence altına alan ülkelerdir. Avrupa Birliği ülkelerinde; hukukun garantilerine riayet edilir ve demokratik olarak alınan kararlar demokratik sistemin ana belirleyicileridir, piyasa ekonomisine var olduğu ekonomik bir düzen hâkimdir, etnik ideolojik ve kültürel çoğulculuk demokratik sistemin temel özelliklerindedir.

AB kurucu üyeleri AT oluşurken demokrasi kriterlerine göre demokratik ülkeler içerisinde görülmüştür. Kurucu ülkeler halihazırda demokratik oldukları için başlangıçta birlik içerisinde demokrasi konusu üzerinde durulmamıştır. Yine de Birlik müktesebatından demokrasi konusu her zaman varolmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'nden ayrılarak AB'ye üye olmak istemesiyle demokrasi konusu AB'de ön plana çıkmıştır. Farklı ekonomik ve siyasal sistemden çıkan bu ülkelerin yapısı ve sayısı AB'yi ekonomik ve siyasal alanda kriter belirlemeye zorlamıştır. Bu amaçla Kopenhag ekonomi ve siyasi kriterleri belirlenmiş, aday ülkeler bu kriterlerle hem ekonomik hem de siyasal dönüşümler yaşamıştır. AB, beşinci ve altıncı genişleme ile Birliğe üye olacak ülkelerin AB'nin mevcut yapısını bozmaması ve uyum sağlaması için sunduğu kriterler genel demokratik devlet kriterleri ile uyumludur ve AB'nin demokrasi anlayışını ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYONU VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

2.1. Doğu Avrupa Ülkelerine Sosyalizmin Yerleştirilmesi

2.1.1. Sovyet Sistemi Merkezi Planlı Ekonomi

20. yüzyıla yaşanmış en önemli olaylardan biri Çarlık rejiminin yıkılması ve yerine sosyalist sistemin kurulması olmuştur. 1917 yılında Çarlık rejimi yıkılmış ve yerine daha önce uygulanmamış farklı bir sistem olan Sosyalist sistem kurulmuştur. Sosyalist sistemde üretim araçları kamuya aittir. Üretim araçları insanların ihtiyaçlarını karşılamak için toplumu yönetimini elinde bulunduran organ tarafından üretime tahsis edilir. Sosyalist sistem dünyadaki mevcut siyasal ve ekonomik sisteme alternatif bir sistem getirmiştir. Bu sistemde Merkezi Ekonomik Planlama (MPE) uygulanmaktadır. Üretim faktörleri tek bir merkezden kontrol edilir ve dağıtımdan da yine merkez sorumludur.

MPE, devletin denetiminde olmayan serbest piyasa ekonomilerinin yapısının aksine bir ekonomik sistemdir. 19. Yüzyılda kapitalizmin oluşturduğu toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldıracığına yönelik bir iddia ile geliştirilmiştir. Sovyetler Birliği liderleri, planlanmış ve merkezden yönetilen bir ekonominin Batılı bir piyasa ekonomisinden daha rasyonel olduğunu öne sürmüşlersede uygulamadaki sonuçlar bunu çürütmüştür (Roskin, 2012:346).

Sosyalist sistemde üretim araçlarının mülkiyeti her daim devletin elindedir. Hangi malın üretileceğini ve üretilen malların ne kadar üretileceği devlet tarafından önceden belirlenmektedir. Bu sistemin en büyük özelliklerinden biri rekabetin olmamasıdır ve bu bağlamda reformlara kayıtsız olan bir sistem yaratılmıştır. Bu durum zaman içerisinde ürünlerin kalitesinin düşmesine ve yaşam kalitesi bakımından Batı'nın çok gerisine düşmesine neden olmuştur. Tüketim malları üretimi ikinci plana atılarak, sadece endüstriyel üretime odaklanılmıştır. Bu nedenle sistem büyük bir kıtlık yaratmıştır. Mal ve hizmetlerde tüketicilerin tercihlerinden çok devleti yönetenlerin tercihleri söz konusu olmuştur. Üretilen ürünlerin miktarının merkezden belirlenmesi bazı ürünlerin fazla, bazı ürünlerin ise yetersiz üretilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda bulunamayan ürünler için ikinci bir piyasa, yani karaborsa oluşmuştur. Yanlış istihdam politikalarının sonucu olarak niteliksiz işgücünün

varlığı, DAÜ'lerin refah düzeyinde gerilemeye sebep olmuştur (Kavukçu, 2008:4). Sistem 1924-1953 Stalin yönetimi altında saf olarak uygulanmıştır. Fakat Stalin'in ölümünün ardından gelen liderler Sovyetler Birliği'ndeki stalinist yapıyı yok etmek istemişlerdir.

2.1.2. Sovyetlerin Doğu Avrupa'yı İşgali

II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın doğusu, Sovyetler Birliği ordusu tarafından ele geçirilmiş ve böylece savaşı takip eden üç yıl içinde Sovyetler Birliği'nin etki alanı içinde kalan sekiz ülkede (Arnavutluk, Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya) Marksist-Leninist partiler siyasi iktidarı ele geçirmişlerdir. Komünist hareketin zayıf olduğu bu ülkelerde sosyalist rejimlerin kuruluşunda Sovyet askeri varlığı önemli pay sahibi olmuştur. 1947 yılında barış anlaşmalarının imzalanmasıyla Sovyet askerlerinin bu ülkelerden çekilmesi gerekmiştir. Komünist iktidarlara sahip olmalarına rağmen Sovyetler güçlü muhalefete sahip bu ülkelerden muhalefeti bertaraf edip komünist rejimleri tam anlamıyla yerleştirmeden çekilmek istememiştir. Bu amaçla bu ülkelerdeki muhalefet liderleri vatana ihanet suçlamalarıyla tutuklanmış veya ölüme mahkûm edilerek saf dışı bırakılmışlardır. Bu şekilde DAÜ komünist partinin yönetimi altına girmişlerdir. Bu tarih itibarıyla Sovyetler Birliği'nin'in ekonomik, siyasi ve sosyal girişimlerle bu ülkeleri kendine bağımlı kılmaya çalıştığı görülmüştür.

Sovyet işgaline maruz kalan Doğu Avrupa ülkeleri, serbest ticaret sistemlerinden çıkartılarak MPE sistemini uygulanmaya zorlanmışlardır. Sovyetler Birliği işgal ettiği bölgelerde izlediği politikalarla bir takım yapılar oluşturmuş ve bu yapılarla Doğu Avrupa ülkelerini kendine bağımlı hale getirmiştir. Bu yapılar: Cominform, COMECON (CMEA) ve Varşova Paketi'dir.

Cominform (The Communist Information Bureau- Komünist Bilgilendirme Bürosu), 1947 yılında Doğu Avrupa'da bulunan sosyalist ülkelerdeki politikaları koordine etmek için kurulmuştur. Cominform'un amaçları işçilerin yerleşkesi olan Sovyetler Birliği'nin savunulması, Amerikan emperyalizmine karşı mücadele etmek ve bütün dünyaya yayılmış bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Cominform, I. II. ve III. Enternasyonelin devamı niteliğinde görülmektedir (Armaoğlu, 2010:532). Ancak 1956'da ortadan kalkmıştır.

COMECON, 1949 yılında Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bölgesel bir örgüttür. Görünüşte sosyalist ülkeler arasında karşılıklı yardımlaşmayı gerçekleştirmek için kurulsada, aslında Sovyet Rusya tarafından, sosyalist ülkelerin ekonomilerini kendisine entegre etmek ve bu ülkeler üzerinde ekonomik hakimiyet oluşturmak için kullanılmıştır (Armaoğlu, 2010:585). COMECON etkin bir dış politika, bu politikayı desteklemek için ağır sanayi içerisinde ileri düzeyde üretim, endüstri ve tarım alanında işçi sınıfına yönelik katı düzenlemeler ve son olarak da üreten kesimin etkin üretim güçlerini

devam ettirebilmesi için tarımsal ürünün fazla verilmesi gibi başlıca hedefler üzerine kurulmuştur (Kavukçu, 2008:5). Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Polonya'dan oluşan COMECON, sonrasında Moğolistan, Doğu Almanya, Vietnam, Arnavutluk, Küba ve Yugoslavya'yı da üyeliğe kabul etmiştir. Sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde çöküşüyle beraber Şubat 1991 yılında örgüt feshedilmiştir.

Varşova Paktı, 1955 yılında Batı Almanya'nın NATO'ya katılması sonucu Sovyetler Birliği'nin önlem amacıyla kendi uydularını etrafına toplamasıyla Varşova Güvenlik Paktı'nı oluşturmuştur. NATO'ya Batı Almanya'nın girmesi ileride oluşacak bir savaş tehlikesi olarak algılanmıştır. Bu ittifaka Sovyet Rusya, Polonya, Arnavutluk, Bulgaristan, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya katılmıştır. Varşova Paktı NATO'nun aksine güvenlik adı altında üyesi olan ülkelere de askeri müdahalede bulunabilmektedir. 1956 Macar ayaklanması, Çekoslovakya'daki Pilsen ayaklanması ve Polonya'daki Poznan ayaklanması buna en iyi örnektir.

2.1.3 Doğu Avrupa'da Sovyet Yönetimine Karşı Ayaklanmalar

Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümü nedeniyle Sovyet Rusya'da iktidar boşluğu dört yıl sürmüş ve bu boşluk DAÜ'deki sert sosyalist yönetimlerin yumuşamasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Yirminci Kongresi'nde alınan kararları takiben değişim başlamıştır. Doğu Avrupa'daki ilişkiler yumuşatılmaya çalışılmış ve bu yumuşatma ortamında oluşan hava kısa zaman içinde etkisini göstermiştir (Yücel, 2011:642). Tarım sektörü ve tüketime yönelik ürünlerin aksine ağır sanayi yatırımlarının desteklenmiş ve bu durumda yaşam seviyesinde belirgin bir düşüş olmuştur (Uslu, 2008a:133). Fakat DAÜ'lerin milli ve tarihi durumları göz ardı edilerek oluşturulan Sovyet düzenine karşı, Stalin'inden sonra tepkiler ve isyanlar ortaya çıkmıştır.

2.1.3.1. 1956 Macar Milli Ayaklanması

Sovyetler Birliği'nde Stalinciliğin tasfiye edilmesi Macar halkına cesaret ve ilham vermiştir. Macar halkı 1953'te göreve gelen ve iki yıl görevde kalan Imre Nagy'nin tekrar göreve gelmesi, Nagy'i görevden alan Stalinci Matyas Rakosi'nin görevi bırakması ve Sovyet işgalinin sona ermesi talebiyle sokağa inmiştir. Burada temel neden ekonomik sorunlar olarak görülmelidir. Nagy yönetimindeyken komünist olmayan bir koalisyon hükümeti kurmuş, komünizmin birçok sert yapısını yumuşatmış ve tüketilen malların üretilmesine hız vererek, ekonomik sıkıntıların halk üzerindeki etkisi azaltmaya çalışmıştır. Nagy'i tekrar isteyen rejim karşıtı göstericilere karşı yönetim şiddet kullanmaya başlamış, bazı göstericilerin hayatını kaybetmesiyle Macar ayaklanması başlamış ve isyan Budapeşte'den ülkeye yayılmıştır.

Macar milli ayaklanması Sovyetler Birliği için milli bir sorun olmuştur ki 12 gün gibi kısa bir sürede gerçekleşmiş ve Kremlin'i temelinden sarsmıştır. Sovyetler Birliği gelişmelerden endişe duyunca Rakosi'yi Moskova'ya çağırarak yerine Imre Nagy yeniden başbakan olmuştur. Fakat Nagy'nin tekrar göreve gelmesi halkı sakinleştirmemiştir. 30 Ekim günü, Nagy çok partili düzeni ilan etmiş ve 1945'teki duruma dönüşü duyuran bir konuşma yapmış ardından eski partiler yeniden kurulmaya ve yeni partiler ortaya çıkmaya başlamıştır (Uslu, 2008a:142). 29 Ekimde Sovyetler Birliği tanklarının Budapeşte'den çekileceği açıklanmış fakat Sovyetler Birliği tankları çekilmeyip aksine Budapeşte'yi tamamen sarması üzerine Imre Nagy 1 Kasım'da Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktını ihlal ettikleri gerekçesiyle Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çıktığını ve tarafsızlığını ilan ettiğini duyurmuştur (Armaoğlu, 2010:581). 4 Kasım 1956 günü 6000 Sovyetler Birliği tankı Macar sınırlarına girmiş, hafif silahlarla donanmış ayaklanmacılarla sokak çatışmalarına girmiş ve ayaklanmayı bastırarak 32.000 Macar'ın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (http://www.cherkessia.net/author_article_detail.php?article_id=4193). Böylece 1956 Macar milli ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 16 Haziran 1958'de Nagy ve ekibinden üç kişi idam edilmiştir.

7 Kasım 1956'da Moskova Janos Kadar'ı hem hükümet başkanı hem de parti lideri olarak atamıştır. Kadar Nagy gibi temel kuralları ihlal etmeden sistemi ıslah etmeye çalışmıştır. Kadar iktidara geldiği ilk zamanlar özgürlükçü ve adaletli gibi davranmaya çalışmış, fakat birkaç ayda yönetimini sertleştirmeye başlamıştır. 15 Aralık 1956'da Sovyet Birliği tankları Budapeşte'den çekilmiştir. Takip eden yıllarda baskı artmış, 1963 ve sonrasında baskı azaltılmış gelişime odaklanılmıştır. Ülkede yaşam standardı ilerleyen yıllarda Kadar'ın çalışmalarıyla yükselmiştir. 1956 sonrasında Macaristan'da işçi sınıfı mücadelelerinde hiçbir büyük canlanma görülmemiştir. Bu, Kadar rejiminin yaşam standartlarında tedrici bir yükselmeyi gerçekleştirmekte sağladığı başarının bir sonucu olarak görülmektedir (Zarakoğlu, 1990:303). Ancak dış ticarete yüksek ölçüde bağlı olan Macar ekonomisi 1973-74 petrol krizinden olumsuz olarak etkilenmiştir. 1978'de dış ticaret açığı rekor seviyeye ulaşmış ve 1980'de fiilen negatif büyüme yaşamıştır. Yaşam standartlarının düşmeye başlamasıyla Macar işçi sınıfı ekonomik durgunluğun sıkıntısını ve kazanma gücündeki düşüşü hissetmeye başlamıştır (Zarakoğlu, 1990:303).

2.1.3.2. Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na

II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgalinde olan Çekoslovakya, 1945 Mayısında Sovyetler Birliği tarafından büyük ölçüde ele geçirilmiştir. Savaş sonrası Sovyetler Birliği, bu topraklardan çıkmamış, 1945-1948 yılları içerisinde Çekoslovakya'yı adım adım Sovyetler Birliği uydusu haline getirmişlerdir. 1918 yılında kurulan Çekoslovakya bu tarihten itibaren totaliter veya otoriter bir yönetim tarzına maruz kalmamıştır. Bu nedenle Çekoslovakya Komünist Partisi ülke siyasal hayatının bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, Çekoslovakya'nın Nazi Almanyası işgalinden

kurtulmasından sonraki süreçte sosyalistlerin nispeten siyasal bir meşruiyete sahip olmalarına zemin hazırlamış; sonuç olarak, Komünist Parti iktidarı ele geçirmiştir. Çekoslovakya’da yaşananlar diğer örneklerle göre daha hızlı ve sorunsuz olmuştur (Uslu, 2008b:151).

1946 seçimleri sonrasında yeni koalisyon hükümeti Komünist Parti Genel başkanı Klement Gottwald başkanlığında kurulmuştur. 1948 başında komünistlerin polis teşkilatından 8 polisin görevlerine son vermeleri üzerine, komünist olmayan bakanlar bu durumu protesto amaçlı istifa etmişlerdir. Bakanların amacı seçimlerin tekrardan yapılması ve güçlenen sosyalizmin önüne geçmektir. Fakat seçim listelerine sadece sosyalist adaylar girebilmiş ve yönetim tamamen sosyalistlerin eline geçmiştir. Böylelikle Prag Darbesi gerçekleşmiştir.

Stalin’in ölümünden birkaç gün sonra 14 Mart 1953’te Çekoslovakya Komünist Partisi lideri Klement Gottwald ölmüş, yerine Antonin Zápotocky Cumhurbaşkanı ve Antonin Novotny’de Parti Genel Sekreteri olmuştur. Novotny Stalin yanlısı olması nedeniyle destalizasyon 1953-1956 yılları arasında Çekoslovakya’da görülmemiştir. Gottwald döneminde diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Çekoslovakya’da da ağır sanayinin geliştirilmesine dayalı bir ekonomi politikasının izlenmesi sonucu, tüketim mallarına gereken önem verilmemiş ve işçilerin yaşam standartlarında düşüş yaşanmıştır (Uslu, 2008b:156). Ekonomi gittikçe kötüleşmiş ve enflasyon artmıştır. Hükümetin enflasyonu dizginlemek amacıyla aldığı önlemler halk ve işçilerin daha fazla zarar etmesine yol açmış ve büyük bir tepki ile karşılanmıştır. 1 Haziran’da Pilsen şehrinde Lenin fabrikalarındaki beş bin işçi sokaklara dökülüp gösterilere başlamış ve Pilsen’de işçiler belediye binasını basıp yağma etmiştir. Başka fabrika işçilerinin katılmasıyla gösteriler ayaklanmaya dönüşmüştür. Ayaklanmayı durdurması amacıyla gönderilen güvenlik kuvvetleri göstericilerle birlik olmuştur. Novotny bu ayaklanmayı bastırmak için Kruşçev’den yardım istemiş ve Rus ordularının müdahalesiyle ayaklanma bastırılmıştır. Güç kullanılarak bastırılan gösteriler sonrası ayaklanmaya öncülük edenler çalışma kamplarına gönderilmiştir.

1968 yılının Ocak ayında Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Antonin Novotny’ye güvensizlik oyu vermiş ve Alexander Dubcek’i Parti Sekreteri olarak yerine getirmiştir. Dubcek reformist bir yapıya sahiptir ve gelişile Çekoslovakya’da Prag Baharı başlamıştır. Aslında Prag Baharı’na götüren reform süreci 1960’ların başında başlamıştır. 1960’ların reform dalgası Çekoslovakya’nın siyasi, toplumsal ve ekonomik yaşamı üzerinde dönüştürücü bir etki yapmıştır. Reformlar, rasyonel ve eğitilmiş bir bürokrasinin ihdas edilmesi üzerine kuruludur (Uslu, 2008b:160).

1967 yılında Çekoslovakya’da “insancıl komünizm” hareketi ortaya çıkmıştır. Alexander Dubcek ’in liderliğini yaptığı bu hareket, ne Moskova’dan kopmayı, ne bağımsızlık politikası takibini ne de Varşova Pakti’ndan çıkmayı amaçlamaktadır. Bu hareket bunların hiçbirini yapmadan, sadece Çekoslovakya’da komünist sistemin tatbikatını insan haysiyetine yaraşır bir şekilde sokmak istemektedir. Tabiatıyla, böyle bir tatbikatta insan hürriyetlerine de asgari bir yer verilecektir ki,

Sovyetler Birliği'ni ileden çıkararak husus işte bu olmuştur (Armaoğlu, 2010:680). Çekoslovakya'da basına uygulanan sansürler kaldırılmış ve geniş özgürlükler sağlanmıştır. Özel mülkiyet hakkı tanınmış, çiftçilerin bağımsız kooperatif hakları genişletilmif ve halkın hükümeti özgürce eleştirme yolu açılmıştır. Reformlara bir çerçeve oluşturmak amacıyla Çekoslovakya Komünist Partisi "Harekât Programı" adlı 24.000 kelimelik bir belge yayınlamıştır. Bu belgede, amacın, sosyalizmin dinamik gelişmesini geniş bir demokrasi ile birleştirerek yeni bir siyasi sistem kurmak olduğu söylenildikten sonra parti ile devletin birbirinden ayrılacağı, partinin devlet idaresine müdahalesinin önleneyeği, sosyalist devlet iktidarının tek bir partinin tekeline konamayacağı, toplanma ve dernek, söz ve ifade, inanç ve kanaat, basın ve seyahat hürriyetlerinin kabul edileyeği, Komünist Partisi'nin çok partili bir hayatın şartlarını hazırlayacağı, tam manasıyla demokratik seçimlerin yapılmasını öngören bir seçim sisteminin kabul edileyeği belirtilmiştir (Armaoğlu, 2010:684). Bu reformlar Çekoslovakya'nın Sovyetlerden uzaklaşıp, özgür bir yapıya bürüneyeği görüntüsü sergilemiştir. Burada ilginç olan Sovyetlerin bu reformlara karşı herhangi bir sertlikle müdahalede bulunacağına dair hiçbir işaret vermemiş olmasıdır. Macaristan'da 1956 Macar Devrimi'ne giden süreçte Sovyetler uyarılarda bulunurken, Çekoslovakya'da hiçbir şekilde müdahale edileyeğini göstermemişlerdir. 20-21 Ağustos 1968'de Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Varşova Paktı'na üye olan Macaristan, Polonya, Doğu Almanya ve Bulgaristan'dan oluşan askeri birlikler Çekoslovakya'yı işgale başlamıştır. 5000 ile 7000 arası tank ve yaklaşık 600.000 asker işgale katılmıştır. İşgal devlet liderleri tarafından protesto edilmiş fakat bu liderler halkı karşı koymaya teşvik etmemiştir. Çünkü Macaristan gibi bir örnek çok yakın zamanda gerçekleşmiş ve binlerce vatandaş ya öldürölmüş ya da ölkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Alexander Dubcek ve başbakan Ludvik Svoboda işgal üzerine Moskova'ya götürölmüş ve uygulanan baskı sonucu Çekoslovakya reformlarından vazgeçmişlerdir. Böylece Çekoslovakya'nın "Prag Baharı" sona ermiştir. 1969'da Dubcek yerine parti sekreteri olarak Gustav Husak getirilmiştir. Yeni hükümet Doğu Bloğu'ndaki en baskıcı hükümetlerden biri olmuştur. Sosyalist Birlik Çekoslovakya'nın yeniden önüne geçmiştir. Bu aşamadan sonra Çekoslovakya'da "normalizasyon" süreci başlamıştır. Bu süreçte Prag Baharı reformları kademeli olarak terk edilmiştir (Uslu, 2008b:174).

2.1.3.3. Polonya'da Poznan Ayaklanması ve 1981 Askeri Darbesi

Doğu Bloğu ölkelerinde Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan destalizasyon süreci Polonya'ya da etki etmiştir. Stalin'in ölümü sonrası Polonya devlet başkanlığı yapan Bierut'un diktatörlüğünü sona erdirilmiş yerine ılımlılardan Zawadski getirilmiştir. Bu siyasi yumuşamayla beraber ekonomik tedbirler alınmıştır. Zawadski'nin ardında 1956 yılında Merkez Komitesi parti liderliğine ılımlılar tarafından Edouard Ochab seçilmiştir. Ochab'ın liderliğe gelmesi Sovyetler Birliği'ne yönelik gelişen karşıtlığını daha da arttırmıştır (Armaoğlu, 2010:573).

Polonya da diğer Doğu Avrupa ölkeleri gibi ekonomisi endüstriye odaklanmış, halkın yaşam koşulları gittikçe kötüleşmiştir. Daha iyi yaşam ve çalışma koşulları isteyen işçiler 1956 Haziranında

gösterilere başlamışlardır. Gösteriler Polonya'nın önde gelen endüstri merkezi olan Poznan 'da, vagon, lokomotif gibi raylı araç üreten fabrikalarda başlamıştır. Göstericilere yürüyüş sırasında halk ve öğrencilerde katılmış, şehir merkezine geldiklerinde emniyet müdürlüğü, radyo binası ve hapishaneyi basmaları sonucu güvenlik güçleriyle aralarında çatışma başlamıştır. Birçok devlet binası anti-komünist göstericiler tarafından işgal edilmiştir. 28 Haziran günü 10.300 asker tanklarla şehre girmiş ve şehri kuşatma altına almışlardır. 30 Haziran'da Poznan ayaklanması bastırılmıştır.

Komünist Parti Merkez Komitesi, Poznan ayaklanması sonrasında halkın ekonomik ve siyasi sıkıntılarını hafifletmek amacı ile birçok yeni karar almıştır. "Milli komünizm" yanlısı olan Gomulka'nın tekrar Parti liderliğine, yani genel sekreterliğe getirilmesi yönünde atılan adımlar Sovyet idarecileri telaşlandırmıştır. Kruşçev'in de dâhil olduğu Sovyetler Birliği'nden bir heyet Varşova'ya gelmiş ve Gomulka'nın liderliğini engellemeye çalışmışlardır. Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi Gomulka'nın liderliği konusunda diretmişler ve sonunda kabul ettirmişlerdir. Fakat Sovyetler bu liderliği bazı şartları Polonya'nın Sovyetler Birliği'nden kopmaması, Sovyetler Birliği ile yakınlaşması ve Polonya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını söz konusu etmemesi altında kabul etmiştir. Bu şartlara karşılık olarak Sovyetler'de Polonya'nın içişlerine karışmayacaklardır (Armaoğlu, 2010:575). 1970'li yıllara doğru ekonomide düzelme olmamış, vergiler ve fiyatlarda aşırı fiyat artışı yeni isyanlara neden olmuştur. COMECON ülkelerinin toplam dış borcu 66 milyar dolardı ve bu dış borcun üçte biri Polonya'ya aittir (Armaoğlu, 2010:1093). Yiyecek sıkıntısı ülkenin genel sorunları arasına girmiştir. 1980 yılında et ve gıda fiyatlarına zam yapılacağına açıklanması ile işçiler 6 haftalık bir grev sürecine girmişlerdir. İşçiler kendi arasında İşletmeler Arası Grev Komitesi (MSK) kurmuş ve ardından 21 talebi içeren bir liste yayınlamışlardır. Yeni bağımsız sendikaların kurulması, sansürlerin hafifletilmesi, sağlık alanında yapılacak hizmetlerinin artırılması, siyasi hükümlülerin serbest bırakılması, kilise üzerinde uygulanan baskıların kaldırılması gibi devletten bir dizi talepte bulunulmuştur. Grev ve ayaklanmaların büyümesinden endişelenen yönetim Gdansk'ta 21 maddelik listeyi imzalamak zorunda kalmıştır. Bu hareket Dayanışma Sendikası (Solidarnosc) adını almıştır. Fakat ortam yumuşamamış, derinleşen ekonomik kriz 1981'de grevlerin tekrar başlamasına neden olmuştur. Dayanışma Sendikası'nın etkisini gün geçtikçe artmaktadır ve Polonya Halk Cumhuriyeti bu etkiyi kırmak için askeri darbe düzenleyip Dayanışma Sendikasını yasadışı ilan etmiştir.

2.2. Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopması

İki kutuplu düzenin yapıtaşlarından birini oluşturan Sovyetler Birliği, 1991'in ikinci yarısından itibaren dağılması fiilen başlamış ve dağılma süreci resmi olarak Aralık 1991'de tamamlanmıştır. Dağılma sürecinin sonucunda dünyada yeni oluşumlara gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin işgal edip uydusu haline getirdiği ülkelere, Gorbaçov döneminin glasnost (açıklık) ve perestrojka

(yeniden yapılanma) politikaları ile bağımsızlık yolu açılmış ve birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Stalin döneminde saf bir şekilde uygulanan sosyalist yapı, Stalin'in ölümüyle farklı bir döneme girmiştir. 1953'ten sonra oluşan dört yıllık iktidar boşluğu ile Doğu Bloğu'nda oluşan yeni durum sonucu Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'da işçi ayaklanmaları olmuş ve Sovyetler Birliği işgalleriyle bastırılmıştır. 1957'de iktidara Kruşçev gelmiş, 1964'te Saray Darbesi ile indirilmiştir. Kruşçev'in indirilmesi sonucu yerine Lenoid Brejnev gelmiş ve 18 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. Bu dönemde 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi Sovyetler Birliği temellerini sarsan bir anlaşma olmuştur. Bu anlaşmayla Doğu-Batı ilişkilerine bir yumuşama gelmiştir. Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'ne bağlı bulunan uydu ülkelerde, halk içinde hürriyet ve insan hakları hareketleri başlamıştır. Zamanla bu hürriyet ve insan hakları hareketleri Moskova'nın egemenliğinin tersine olan bir mücadeleye dönüşmüştür. 1982 yılında Brejnev'in ölümüyle artık uzun süre iktidarda kalan Sovyetler Birliği liderlerinin sonu gelmiş ardından gelen liderler yaşlı olmaları nedeniyle kısa süreler içerisinde ölmüşlerdir. Brejnev'den sonra gelen Yuri Andropov 15 ay, Konstantin Çernenko 13 ay görev yapmış ve son Sovyetler Birliği lideri Mikhail Gorbaçov 1985'te iktidara gelmiştir.

Gorbaçov, glasnost ve perestroyka politikaları ile kapitalist ekonomilerin açık tarafını sosyalist sistem içinde uygulayarak yeni bir yapılanma ve aynı zamanda da bir dinamizm getirmek istemiştir. Fakat bu açılımlar Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olacaktır. Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetlere ekonomik anlamda yük teşkil etmiş ve Gorbaçov bu yükten Sovyetler Birliği'ni kurtarmak istemiştir. İmparatorluğun devam etmesi birtakım problemleri beraberinde getirmesi nedeniyle bir çeşit politik karar alınmıştır. Bu politik karara göre Sovyetler'in bu ülkeleri serbest bırakması gerekiyordu. Aksi durumda imparatorluğun devam ettmesi için gerekli mali güç sağlanamayacaktı. Sonuçta kontroller gevşetilmiş ve Orta Avrupa'daki sosyalist liderlerin bundan böyle Sovyetler Birliği tank ve askerlerinden faydalanamayacakları belirtilmiştir (Palmer, 2004:1). Gorbaçov'u Doğu Avrupa'dan uzaklaşmak zorunda bırakan bir kaç etken vardır. Birincisi sermaye stoku tükenmiştir, ikincisi bilginin kontrol edilememesi sebebiyle Batının gelişmişliği görülmüş, üçüncüsü Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda fiili çevresel çöküntü yaşanmıştır. Bu çöküntüye karşı çevreci hareketler oluşmuş ve bu hareketler devrimlerin gerçekleşmesinde katkıda bulunmuşlardır. Son sebep ise sosyalist ideolojinin ve yönetici sınıfın meşruluğunu kaybetmesidir. Bu faktörlerle Gorbaçov Doğu Avrupa'yı serbest bırakma eğiliminde olurken, Doğu Avrupa ülkeleri de ayaklanma ve isyanlarla 1989'dan itibaren devrimlere başlamışlardır.

Sovyetler Birliği Doğu Avrupa ülkelerini kendine bağımlı hale getirmek için öncelikle dış borca bağlayıp sonrasında para yardımlarında bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nde sermaye tükenmeye başlayıp ekonomisi kötüleşince Gorbaçov Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik yükünden kurtulmayı ve kendi iç sorunlarına yönelmeyi tercih etmiştir. Bu kapsamda Varşova Paktı üyelerini

ziyaret etmiş ve üye ülkeleri kendi kendilerini reforme etme konusunda teşvik etmiştir. Gorbaçov askeri anlamda hiçbir müdahalede bulunmayacağı belirtmiş ve böylece DAÜ halklarının yalnız kalmasıyla, sosyalist sistemin çöküşü başlamıştır.

2.2.1. Devrimler ve Demokratikleşme

2.2.1.1. Macaristan

1956 Macar Ayaklanması sonrası iktidara gelen ve 1989'a kadar iktidarda kalan Kadar rejimi bu süreçte değişimden mümkün olduğunca kaçınmıştır. İlimli bir siyasi süreç geçiren Kadar, ne çok nefret edilmiş ne de çok sevilmiştir. 1975 Helsinki Zirvesi'nin yarattığı havadan Macaristan'da etkilenmiş ve Macaristan dünyaya açılmıştır. Sert bir yönetim şeklinin benimsenmemesi sonucunda STEZA adlı muhalif bir hareket ortaya çıkmıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinin komünist yönetim altına girdiği ilk zamanlarda tüm muhalif gruplar dağıtılmış, liderleri ya idam ya da sürgün edilmişti. Sonrasında oluşan muhalif gruplar kanlı şekilde bastırılmıştır. Bu nedenle Doğu Avrupa'da muhalif grupların oluşması o yıllar içerisinde gerçekleşmesi kolay olmayan adımlardır. STEZA aydın çevre ve seçkinler tarafından kurulmuştur. 1989 dönüşümü Macaristan'ı sarmaya başladığında, ülkede demokrasinin ve pazar ekonomisinin kurulmasında Macar siyasetinden ve ekonomisinden önemli kişilerin katkısının payı büyük olmuştur. Bu kapsamda, reformcu hükümet ile yeni oluşan siyasi partiler, serbest seçimlerin yapılması ve yabancı sermayenin Macaristan'a çekilmesi konusunda anlaşmaya varmış, bu dönemin daha yumuşak gerçekleştirilmesi için gerekli zemini hazırlamışlardır (Yücel, 2011:657). Macar Sosyalist İşçi Partisi (HSWP) 1989 ortasında muhalefetle görüşmelere başlamış, 13 Hazirandan 18 Eylül'e kadar gerçekleşen "yuvarlak masa toplantıları"nda HSWP'nin Ekim ayında feshedilmesine ve Macar Sosyalist Partisi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Böylece Macaristan'da sosyalist düzenin sonu gelmiştir.

Sosyalist rejimin sona ermesiyle yenedünyaya ayak uydurmak durumunda kalan Doğu Avrupa ülkeleri birer birer demokrasileri üzerinde değişikliklere gitmişlerdir. Macaristan bu amaçla yeni bir anayasa yerine eski anayasasını düzenlemeyi tercih etmiştir. Bu anayasa tepkisel bir anayasadır ve çok partili sistemi hayata geçirmiş ve parlamenter hükümet sistemi kurulmuştur. Macaristan'da ilk kez 1990 Martında çok partili gerçek anlamda demokratik bir seçim yapılmıştır. 23 Ekim 1989'daki bu değişiklikler demokratik Macaristan'ın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. 1990 yılının Mart ayında gerçekleştirilen serbest seçimler ile ülke doğrudan demokrasiye geçmiştir (Zidek, 2014:57).

2.2.1.2. Çekoslovakya

Çekoslovakya’da 1960’larda başlayan ve 1968’de hızlanan reform süreci, 1968 Ağustosunda Sovyetlerin işgaliyle sona ermiştir. Bu tarihten sonra Çekoslovakya sosyalizm dönemi yaşamıştır. 1968 işgaliyle Komünist Parti’den bir takım tasfiyeler yapılmış ve tasfiye edilenler, 1977’de Çekoslovakya’da insan haklarının gerçekleştirilmesini talep eden “Charter 77” adlı bir belge yayınlamışlardır. Bundan sonra bu hareket “Charter 77” hareketi olarak anılmış ve Çekoslovakya’yı bağımsızlığa götürmüştür.

1975 Helsinki Nihai Senedinin ve 1987 Glasnost ve Perestroyka politikaları Çekoslovakya’yı da etkilemiştir. Oluşan bu havada protestolar, gösteriler ve genel grevler birbiri ardına ortaya çıkmış, iç karışıklıklar başlamıştır. Kitle hareketlerine karşı sert tedbirler alan Komünist Parti yönetimi başarılı olamamış, 24 Kasım’da bütünüyle istifa etmiştir. Öğrenciler, entelektüeller ve diğer unsurlar ile birlikte Çekoslovakya’da bir devrim gerçekleşmiştir. Parlamento 28 Aralık 1989’da Alexander Dubček’i Parlamento başkanı olarak ve ertesi gün de Vaclav Havel’i Devlet Başkanı olarak seçmiştir.

Çek ve Slovak tarafında bulunan muhalif gruplar bu ülkelerin başkentlerinde yönetimi elinde bulunduran sosyalist iktidardan kurtulmak ve yönetimi çok partili bir yapıya dönüştürmek amacıyla müzakerelere başlamış ve yuvarlak masa görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Geçiş için gerekli hukuki ve siyasi altyapılar hazırlanmıştır. Çekoslovakya’da demokratik bir sisteme geçiş diğer DAÜ’lerden farklı bir çizgisi izlemiştir. Çekoslovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak yeniden şekillendirilmiş ve bölge haritasında yeniden sınır değişikliği yaşanmıştır (Yücel, 2011:661). İki tarafın başbakanlarının anlaşması sonucu herhangi bir toprak tartışması yaşanmadan “Kadife Devrim”, “Kadife Ayrılığa” dönüşmüştür.

Çekoslovakya kurulduğu günden bu yana Çek ve Slovak milliyetçilikleri ile uğraşmıştır. 1989’un getirdiği koşullar, Kadife Devrim, bağımsız bir Çekoslovakya devletini yerine ayrı ayrı iki bağımsız devlet ortaya çıkarmıştır. Slovak hükümeti yeni anayasa yapmak için acele etmemesi, iki tarafın gelişmişlik düzeyi farkı, Çek tarafının yeniliklere daha fazla açık olması ve Batıyla bütünleşme isteği, Slovak tarafının isteksizliği ayrılmayı tetikleyen nedenler arasındadır. Hazırlanan anayasalar ve yapılan görüşmeler sonucu iki ülke resmen 1 Ocak 1993’te ayrılmıştır.

2.2.1.3. Polonya

Diğer Sovyet uydusu olan devletler ile karşılaştırıldığında Polonya, sert tedbirlerin alındığı, hürriyet hareketlerine izin verilmeyen bir devlettir. Bunun sebebi stratejik olarak önemli bir noktada bulunması ve ekonomisinin son derece kötü olmasıdır. Stratejik olarak önemli bir noktada bulunması nedeniyle ABD açıkça desteğini göstermiştir. 1987 yılında ortaya çıkan glasnost ve perestroyka

politikalarının oluşturduğu yumuşak havadan etkilenen diğer uydu devlet halkları gibi Polonya halkı da etkilenmiştir. Ülkenin her bir yanında grevler, gösteriler, yürüyüşler gerçekleşmiştir. Jaruzelski ise Dayanışma Hareketi ile uzlaşma yoluna gitmiştir.

1989 Şubatında, Komünist Parti'nin tek merkezden yürüttüğü yönetimi sonlandırmak amacı ile “Yuvarlak Masa” görüşmeleri başlamıştır. 7 Nisan 1989 tarihinde yeni bir anayasa çerçevesi konusunda bir anlaşma imzalanmış ve Komünist Parti tarafından yasama organı üzerinde oluşturulan baskıyı azaltmak amacıyla devlet başkanının görevleri ve mevkisi yeniden düzenlenmiştir. Ocak 1990'da Polonya Komünist Partisi kendi kendisini feshetmiştir. 1992 yılında yaşanan hükümet krizi sonucu parlamento feshedilmiştir. 2 Nisan 1997'de yeni bir anayasa yürürlüğe girmiş ve bu dönem itibariyle Polonya yarı-başkanlık sistemine geçiş yapmıştır (Yücel, 2011:671).

2.2.1.4. Bulgaristan

Bulgaristan, 9 Eylül 1944 tarihinde Kızıl Ordu desteğiyle gerçekleşen askeri darbe sonucunda, ülkenin tüm kurumları ele geçirilmiş ve “Halk Demokrasisi” adı altında Vatan Cephesi'nin çok partili yönetimi kurulmuştur. Kısa zamanda yeni rejimin baskıcı niteliğini ortaya koymuş, siyasi ve toplumsal alandaki tüm muhalefet ortadan kaldırılmış ve “demokrasi” adı altında yeni rejim kurulmuştur (İmamoğlu, 2011:53). 1947 yılında tek partili yönetim kurulmuş ve bu tarihten sonra Bulgaristan İşçi Partisinin (BİP) kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Stalin'in ölümüyle diğer ülkelerde gerçekleşen halk hareketleri Bulgaristan'da gerçekleşmemiş ve 1954 yılından itibaren Thodor Jivkov'un yönetimine girmiştir.

Sosyalist yönetim altında bulunan Sovyet uydusu ülkelerde zaman içerisinde bir takım hareketlenmeler olduğu halde, Bulgaristan'da yönetsel anlamda hiçbir sorun olmamıştır. Bunun başlıca sebebi 1954 yılından itibaren Jivkov'un Bulgaristan'ı 35 yıl boyunca sert bir şekilde yönetmiş olmasıdır. Zaman zaman yumuşak zaman zaman da sert politikalar izleyen Jivkov, Bulgaristan'ı üç defa krizin eşiğine getirmiştir. İlki 1960'ta, ikincisi 1977'de ve üçüncüsü 1989'da gerçekleşmiştir. İlk iki krize karşı bir tepki toplanamamışsa da üçüncü kriz Jivkov'un sonunu hızlandırmıştır. Yaşanan krizler ve borçlar sonucu halk rejime karşı inancını kaybetmeye başlamıştır. Ekonomide yaşanan sorunlar, enerji ve petrol fiyatlarının Sovyetler Birliği tarafından dünya standartlarına çekilmesi, Türklere karşı uygulanan asimilasyon kampanyası, Honecker'in iktidardan düşürülmesi ve Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikaları sosyalist sistemin Bulgaristan'daki çöküş nedenleri arasındadır. Bu olaylar parti içinde bölünmelere sebep olmuş, 9 Kasım 1989'da Bulgar Komünist Partisi'nin Merkez komite toplantısında, Jivkov'un istifasıyla sonuçlanmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde pek çok lider halkın ayaklanması sonucunda kanlı bir şekilde devrilirken Jivkov bir “Saray Darbesi” sonucunda görevden alınmıştır. Bulgaristan'da sosyalist sistemden demokratik

sisteme doğru yumuşak bir geçiş süreci başlamıştır (Yusuf, 2012:23-24). Ocak 1990'da Polonya'nın yönetimini Komünist Partisi'nin yönetimine veren Anayasanın I. maddesi kaldırılmıştır. Nisan ayında tekrardan çok partili, serbest ve hür seçim yapılması kararı alınmıştır.

2.2.1.5. Romanya

1947 yılında Romanya'da Kral Mikhael tahtan çekilmiş ve 13 Nisan 1948 yılında yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Fakat bu anayasa 1936 Sovyet Anayasasının neredeyse birebir kopyasıdır. Anayasayla beraber komünist rejime resmen geçilmiştir. Stalinizasyon sürecinde komünistlerin iktidara yerleşmesi sağlanmıştır. Stalin'in ölümü üzerine Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan kımıldanmalar Romanya'da görülmemiştir. 1947-1965 arası Romanya komünistleri içinde önde gelen Gheorge Georgiu-Dej yönetimi elinde bulundurmıştır. Romanya diğer ülkelere nazaran daha bağımsız bir tavır sergilemiştir. Sovyetlerin bir takım uygulamalarına ve COMECON'a karşı çıkmıştır. Sovyet-Çin anlaşmazlığından faydalanmış ve Çin'e daha yakın bir duruş sergilemiştir. Georgiu-Dej'in 1965 yılında ölümü üzerine yerine Nicolae Çavuşesku gelmiştir. Çavuşesku da Georgiu-Dej gibi Moskova'ya karşı ve Çin'e yakın bir politika izlemiştir. Romanya'da Çavuşesku dönemi boyunca bir diktatörlük dönemi hâkim olduğu gözlemlenmiştir (Türbedari, 2004:80). Çavuşesku ile birlikte Romanya, ekonomide ve dış politikada daha bağımsız hale gelmiştir. Batı ülkeleri ve Sovyetlerin anlayamadığı ülkelerle diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. İzlediği tarım politikalarıyla ülkede tarım ürünlerinde artış yaşanmıştır.

Çavuşesku, Moskova'ya karşı izlediği bağımsız tavrını 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın Varşova Pakti üyelerince işgal edilmesine kadar sürdürebilmiştir. Zira bu işgalle verilmesi gereken mesaj Çavuşesku tarafından alınmıştır. İzlediği politikaları sürdürmesi halinde Çekoslovakya'nın başına gelenlerin aynısı Romanya'nın da başına gelebilirdi. Bu düşünceyle hareket eden Çavuşesku Moskova ile ilişkilerini ılımlaştırma yolunu seçmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde Romanya çok ağır ekonomik şartlar içinde kalmıştır. Yüksek borç stoku ve insan hakları ihlalleri yaşanmış, komünist yönetim bu duruma karşı sert bir tutum sergilemiştir. Kemer sıkma politikaları ve ekonomik sıkıntılar halkı iyice bunaltmıştır. Gorbaçov ile gelen glasnost ve perestroyka politikalarından Romanya'da etkilenmiş, ekonomik bunalımla beraber 1987'de işçi ayaklanmaları başlamıştır. Romanya'da muhalefetin olmadığı bir ortamda, herhangi bir yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirilmeden oldukça sert bir dönüşüm yaşanmıştır. 1989'da da Temeşvar'da başlayan gösteriler Bükreş'e sıçramış, güvenlik güçleri ve halk arasında çatışmalar başlamıştır. 22 Aralık 1989'da halka hitap etmek isteyen Çavuşesku, halkın saraya hücum etmesi üzerine eşi Elena ile birlikte helikopterle kaçmış fakat akşam Tirgoviste'de askerler tarafından yakalanıp yargılanıp idam edilmiştir. Çavuşesku'nun ölümünün ardından yerine Ion İliescu gelmiş

böylelikle komünist sistem sonlanmıştır. 13 Aralık 1991’de hazırlanan yeni bir anayasa halkoylamasıyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

2.3. Doğu Avrupa Ülkeleri İle Avrupa Birliği İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile uluslararası sistemdeki ikili yapı sona ermiş ve uluslararası alanda yeni bir döneme girilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası itibariyle varlığını sürdüren bu yapının yıkılışı Avrupa bütünleşmesi ile ilgili önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira Doğu Bloku Sovyetler Birliği’ne, Batı Bloku da ABD’ye bağlı bölünerek, tek kıta iki farklı parça şeklinde uzun yıllar varlıklarını sürdürmüştür. 1970’lerde Sovyet sermayesinin tükenmeye başlaması ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiş ve Doğu Avrupa halkları ayaklanmaya başlamıştır. Kendi ekonomisini ayakta tutmak isteyen Sovyet Rusya, Gorbaçov ile iç meselelerine yönelmiş ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinden elini çekmiştir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği egemenliğine karşı bağımsızlıklarını ilan etmiş yeni anayasalar hazırlamışlardır. Fakat ne var ki uzun yıllar merkezi planlı ekonomi ile yönetilmiş ve dış pazara kapalı olan bu ülkelerin yenedünya düzenine ayak uydurmaları düşünüldüğü gibi kolay olmamıştır. Avrupa Birliği, kendisinden bir parça olarak gördüğü Sovyet sisteminden kopan bu ülkelere geçiş aşamasında yardımcı olmuş ve yeni düzene adapte edebilmek amacıyla bir takım kriterlerle bütünleşmeyi hedeflemiştir.

2.3.1. Avrupa Birliği Genişlemesi Süreci

Ekonomik birliği sağlamak ve Almanya-Fransa arasındaki savaşı önlemek amacı ile başlayan Avrupa Bütünleşmesinin temeli, 1951 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması ile oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom ve Enerji Topluluğuna dayanmaktadır. Belçika, İtalya, Fransa, Almanya, Hollanda ve Lüksemburg tarafından oluşturulan birlik ekonomik bir bütünleşme sağlamış ve bu başarı, birliğin dışında kalan diğer Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu oluşuma katılmak için ülkeler üyelik başvurusu için harekete geçmiştir. AB bütünleşme sürecinde hem uluslararası sistemden, hem de AB sisteminden kaynaklanan birtakım krizlerle karşılaşmıştır. Bu krizler sonrasında AB dinamizmini kaybetmiştir. AB kaybettiği dinamizmi genişleme hareketlerinde aramış ve yakalamayı başarmıştır. Bu genişleme süreci sonucunda bütünleşmeye kaldığı yerden devam ettiği düşünülmektedir (Kavalalı, 2005:10).

İlk genişleme için İngiltere, İrlanda ve Danimarka topluluğa katılma talebinde bulunmuş, iki yıl süren müzakereler sonucunda bahsi geçen üç ülke 22 Ocak 1972 tarihinde topluluğa katılmışlardır. İlk genişleme ile birlikte üye sayısı altıdan dokuza yükselmiştir. İkinci genişleme,

Yunanistan'ın katılımıyla 1 Ocak 1981'de üç yıllık müzakereler sonucunda gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın üyeliğiyle beraber üye sayısı ona yükselmiştir. Üçüncü genişleme, İspanya ve Portekiz'in başvurularıyla 1986'da kabul edilmiş ve üye sayısı on ikiye olmuştur. Bir sonraki aşama olan dördüncü genişleme İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın 1995'de katılımlarıyla gerçekleşmiş ve üye sayısı on beşe yükselmiştir. Bütün genişlemeler sırasında ortak temel sorun, altı kurucu ülke için oluşturulan sistemin, daha fazla sayıda ülke için nasıl işleyeceğidir. Sistemdeki bozukluklar esasen Kurucu Antlaşmalarda yapılan değişiklikler ile giderilmeye çalışılmıştır (Kavalalı, 2005:10).

Beşinci ve altıncı genişleme Sovyet Blokunda yaşanan dağılma sonucu AB'ye üye olmak isteyen DAÜ'nün katılımlarıyla sağlanmıştır. AB 1990'ların başında üyelik fikrine sıcak bakmamıştır. AB'nin kendi içinde derinleşmesi gerektiği fikri ve bu ülkelerin demokrasilerinin henüz hazır olmadığı düşüncesi AB'nin kapılarını bu ülkelere hemen açmamasının nedenleri arasındadır. İlerleyen süreçte AB bağımsızlığını yeni kazanmış olan DAÜ'ye serbest piyasa ekonomisine geçişte ve komünist sistemden çoğulcu demokrasiye geçişlerini sağlayabilmek adına destek olmuştur. 1989 devrimleriyle komünizmden çıkan DAÜ için ise AB'ye katılmak öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. 1990'da Roma Zirvesi ile DAÜ mali yönden desteklenmeye başlanmış ve ilk kez bu zirveyle üyelik yolunun açık olduğu belirtilmiştir. 1993 Haziranında imzalanan Kopenhag Kriterleri üyelik yolunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede üç aşamalı üyelik kriterleri ve üyeliğin bu koşulları sağlaması durumunda gerçekleşeceği belirtilmiştir. 1994-1996 tarihleri arasında başvuru yapan Bulgaristan, Polonya, Estonya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile 1998-2000 yıllarında müzakereler başlamış Bulgaristan ve Romanya haricindeki ülkeler 1 Mayıs 2004 yılında Avrupa Birliği üyesi olmuşlardır. Aynı tarihte GKRY ve Malta'da Avrupa Birliği üyesi olmuştur. Romanya ve Bulgaristan VI. genişleme ile 1 Ocak 2007 yılında üye olmuşlardır. Beşinci genişleme ile toplam üye sayısı 25'e çıkmıştır. Bulgaristan, Romanya ve 2013'de Hırvatistan'ın Birliğe katılmasıyla AB'nin toplam üye sayısı 28 olmuştur.

Tablo 2: Genişleme Tarihinde Önemli Aşamalar

Kurucu Üyeler	Almanya	Belçika	Fransa	Hollanda	İtalya	Lüksemburg
Ülkeler	Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Müzakerelerin Açılması	Katılım Antlaşması	Üyelik Tarihi	
Birinci Genişleme						
İngiltere	09.08.1961 11.05.1967	13.09.1967 10.08.1969	30.06.1970	22.01.1972	01.01.1973	

Tablo 2: (Devamı)

Ülkeler	Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Müzakerelerin Açılması	Katılım Antlaşması	Üyelik Tarihi
Birinci Genişleme					
Danimarka	10.08.1961 11.05.1967	13.09.1967 10.08.1969	30.06.1970	22.01.1972	01.01.1973
İkinci Genişleme					
Yunanistan	12.06.1975	29.01.1976	27.07.1976	28.05.1979	01.01.1981
Üçüncü Genişleme					
İspanya	28.03.1977	19.05.1978	06.06.1978	12.06.1985	01.01.1986
Portekiz	28.03.1977	29.11.1978	05.02.1979	12.06.1985	01.01.1986
Dördüncü Genişleme					
Avusturya	17.07.1989	31.07.1991	01.01.1993	25.06.1994	01.01.1995
Finlandiya	18.03.1992	04.11.1992	01.01.1993	25.06.1994	01.01.1995
İsveç	01.07.1991	31.07.1992	01.01.1993	25.06.1994	01.01.1995
Beşinci Genişleme					
GKRY	04.07.1990	30.06.1993	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Malta	16.07.1990	17.12.1999	15.02.2000	16.04.2003	01.05.2004
Macaristan	31.01.1994	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Polonya	05.04.1994	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Slovakya	27.06.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	01.05.2004
Letonya	27.06.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	01.05.2004
Estonya	27.06.1995	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Litvanya	12.12.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	01.05.2004
Çek Cum.	17.01.1996	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Slovenya	10.06.1996	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	01.05.2004
Altıncı Genişleme					
Romanya	22.06.1995	16.07.1997	15.02.2000	25.04.2005	01.01.2007
Bulgaristan	14.12.1995	16.07.1997	15.02.2000	25.04.2005	01.01.2007

Tabla 2: (Devamı)

Ülkeler	Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Müzakerelerin Açılması	Katılım Antlaşması	Üyelik Tarihi
Yedinci Genişleme					
Hırvatistan	21.02.2003	20.04.2004	03.10.2005	09.11.2011	01.07.2013

Kaynak: Akçay, B. ve Göçmen, 2012:617; Kavalalı, 2005:9.

2.3.2. DAÜ'nün AB'ye Giriş Süreci

Sovyetler Birliği güdümünden çıkan Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Topluluğu'ndan sadece yardım almak istememiş, daha fazlasını, bu topluluğun bir parçası olmayı istemişlerdir. Bu isteğin temel nedeni kendilerini hâlihazırda Avrupa'nın parçası olarak görmeleri yatmaktadır. Tarihten gelen bağlarla, içinden gelen coğrafyanın neticesinde ve psikolojik açıdan bu ülkeler Avrupalı olarak görülmelidir. Modern Avrupa devleti olarak DAÜ'lerin statülerinin kabul edilmesi, AT'ye üyelik açısından kaçınılmazdır (Akçay ve Göçmen, 2012:616). Bir Avrupa Birliği oluşturma fikri aşamasında dahi bu ülkelerin birlik içerisinde olması gerektiği savunulmuştur. Doğu Avrupa ülkeleri, Birlik içerisine alındıkları takdirde ekonomik, siyasal ve demokrasi anlamında gelişeceklerine inanmışlardır.

Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa bütünleşmesine yönelseler de AT, ilk başlarda bu ülkelerin ekonomi ve demokrasi anlamında hazır olmadıklarını düşünüp birleşme fikrine sıcak bakmamıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliği ile doğuya yönelik sınır tehlikesi Almanya'dan uzaklaşmış olacaktı. Fakat bu ülkeler mevcut Topluluk ekonomisini aşağı çekme ihtimalleri çok yüksek olan ülkelerdi. İki Almanya'nın 1989 yılında birleşmesi, Demir Perde'den çıkan, DAÜ'nün siyasi belirsizlikleri ve Yugoslavya Krizi bölgesel sorunları ve olası kırılma noktalarını oluştururken küresel anlamda da Körfez Savaşı gibi belirsizlik ve uluslararası hareketlenmeler AB'nin kendi kendini gözden geçirmesi konusunda önemli bir etken olmuştur. Avrupa Toplulukları açısından beşinci genişlemenin koşulları yazar Mor tarafından şu şekilde karikatürize edilmiştir (2010:517):

Avrupa'nın "tapulu arazisi üzerine", Avrupalılara rağmen "büyük deprem" sonrası inşa edilerek bütün dünyanın idare edildiği, Avrupa açısından "ikiz gecekondur 'kontrol' kuleleri" çökmüştü. Bu çöküş özellikle Avrupa açısından birbirine bağlı üç hayati soruyu gündeme getirmekteydi:

1) Çöken "ikiz gecekondur kontrol kulelerinin" kurulduğu arazinin tapu maliki olan emektar mimarlar şimdi boşalmış olan bu arazide ne yapacaklardı?

2) Yeni dönemde en azından köklü bir restorasyon geçirmesi mukadder olan Küresel Köyün yeni silüetine bu emektar mimarların katkıları ne olacaktır?

3) Küresel Köyün silüetine katkıları, sahibi oldukları çöken kulelerin bulunduğu arazilerine inşa edecekleri yapının mimari ihtişam ve zarafetinden mi ibaret olacaktır? Yoksa inşa etmeye çalışacakları bu ihtişamlı yapı Küresel Köydeki bayındırlık hizmetlerinden ihaleler de alarak global mimarlık hizmetleri arz eden büyükçe bir departmana da sahip olacak mıydı?

Avrupa Topluluğu'nun bulunduğu dönüm noktası yukarıda belirtildiği üzere kritik bir eşiktir. AT, bu ülkelerin üyeliklerini istemiş fakat üyeliği belli bir sürece yayarak hem DAÜ ülkelerini hem de kendi yapısını birleşmeye hazırlamaya başlamıştır. AT ve DAÜ arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği Blokunda gerçekleşen dağılma sürecinin sonucu olarak AT ve COMECON arasında 25 Haziran 1988'de Ortak Bildiri imzalanmış ve taraflar birbirlerini resmen tanımışlardır. Üyelik için üç aşamalı bir politika izleyen AT, ilk aşamada 1988-1993 yılları arasında Doğu Avrupa ülkeleri ile ekonomik ve ticari anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar DAÜ'nün ekonomik açıdan topluluk sistemine yakınlaşmasını sağlamıştır. İkinci aşamada mali ve teknik yardımlar yapılmış, üçüncü aşamada ise DAÜ ve AT arası ortaklık oluşturan Avrupa Anlaşmaları'nın imzalanmasına yönelik bir politika izlemiştir. AT ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngören Avrupa Anlaşmaları; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya, Polonya, Bulgaristan ve Slovakya Cumhuriyeti ile 1991-93 yılları arasında imzalanmıştır. Bunu takiben, Slovenya ve Baltık Cumhuriyetleri (Estonya, Letonya, Litvanya) ile benzer Ortaklık Anlaşmaları yapılmıştır. Avrupa Anlaşmaları, o dönemde AB ile DAÜ'ler arasındaki ilişkinin hukuki dayanağını oluşturmuştur. Söz konusu anlaşmalarda amaç bu ülkelerin Avrupa Topluluğu'na tam üye olmasını hazırlamayı sağlamaktır. Avrupa Anlaşmaları'nda nihai hedef Topluluk üyeliği olarak ifade edilmektedir. İlişkiler ilerleyip derinleştikçe AT ile Doğu Avrupa Ülkeleri arasında ticaret hızla büyümüştür. Önemli bir nokta ise Avrupa Birliği'nin daha 1994'te toplam ticaretin yarıdan fazlasını Demir Perde'den çıkmış ülkelerle yapıyor olmasıdır. Bu da Avrupa Birliği için, DAÜ'lerin önemli bir pazar olduğunu göstermektedir.

9-10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesi ve 26-27 Haziran 1992 Lizbon Zirvesi'nde yönetim sistemleri demokrasi ilkesine dayanan tüm Avrupa ülkelerinin AT'ye üyelik başvurusunda bulunabilecekleri belirtilmiş, katılım bu şarta bağlı olduğu açıkça ifade edilmiştir (Akçay ve Göçmen, 2012:619). Aynı Zirve'de 'Avrupa Birliği Antlaşması' ile AT yeniden biçimlendirilmiş ve Avrupa Birliği olarak adı değiştirilmiştir. 1993'de Kopenhag'da gerçekleştirilen Zirve ile AK, AB'nin genişlemesine Doğu Avrupa ülkelerinde dahil olmasını kabul etmiş ve adaylığa başvuruda bulunacak ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce bir takım kriterleri gerçekleştirmesi gerektiğini de belirtmiştir. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Siyasi Kriterlere göre aday ülke, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve kabul görmesinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya kavuşmuş olmalıdır. Siyasi Kriterlere uyum gerçekleşmeden üyelik müzakereleri başlamayacaktır. Ekonomik Kriterlere göre aday ülkede iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi bulunmalıdır. Topluluk Müktesebatının Kabulüne göre aday ülke, siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dâhil olmak üzere, Avrupa Birliği mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdır. Bunlar arasında siyasi kriterler, yani demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı AB'ye üyelik görüşmelerinin başlaması için önkoşuldur. Bu kriterleri yerine getirmeyen bir ülke ile müzakere süreci başlatılmamaktadır (Füle, 2013:9). Kopenhag Kriterleri Doğu Avrupa ülkeleri ve sonrasında gerçekleşecek diğer genişlemeler için bir yol haritası niteliğinde olmuştur. Doğu Avrupa Ülkelerinin AB üyeliğine aday olabileceği ilk kez ve en üst düzeyde Kopenhag Zirvesi'nde belirlenmiştir. Kopenhag kararları geçiş aşamasında olan eski Sovyetler Birliği ülkeleri için yeni perspektifler açmış ve AB ile ilişkilerini bir adım öteye taşımıştır.

Kopenhag kriterlerine uyum süreci, her aday ülke için Avrupa Komisyonu tarafından takip edilmekte ve her ülke için düzenli '*İlerleme Raporu*' çıkarılmaktadır. Komisyon, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri yıllık bazda ilerleme raporlarıyla değerlendirir. Komisyon, ilerleme raporlarının oluşturulması safhasında, aday ülke nezdindeki AB Delegasyonu'ndan, sivil toplum kuruluşlarından ve aday ülkenin kamu kurumlarından resmi olarak elde ettiği geri bildirimlerden istifade etmektedir. AB'nin aday ülkelere yönelik ilk ilerleme raporları 1998'de yayımlanmıştır. Adaylık statüsünün kazanılmasıyla beraber hazırlanmaya başlanan diğer belge ise '*Katılım Ortaklığı Belgesi*' (KOB)dir. KOB aday ülkeler için bir yol haritası niteliğindedir. Aday ülkelerin üyelik yönünde gerçekleştirmeleri gereken tüm çalışmaları önceliklerine göre bir takvim çerçevesinde ortaya koymaktadır. Her aday ülke, KOB'da belirtilen önceliklerin yerine getirilmesi ve AB müktesebatına uyum sağlanması için detaylı bir '*Ulusal Program*' hazırlamaktadır. KOB içerisinde üyelik için alınması gereken önlemler, kısa ve orta vadeli planlar şeklinde, siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve AB müktesebatına uyum başlıkları altında sıralanmıştır.

Kopenhag Zirvesi'nde verilen adaylık kararının çok genel hatlarla tanımlanması nedeniyle aday ülkelerin üye olmak için gerçekleştirmesi gereken çalışmaları netleştirmek ve bir strateji belirlemek amacıyla Korfu Zirvesi düzenlenmiş ve bu Zirve'de Komisyon'a geniş çerçeveli bir strateji hazırlama görevi verilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan bu strateji Aralık 1994'te Essen Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Essen Zirvesi katılım öncesinde AB'ye aday ülkeleri üyelik yönünde hazırlamayı amaçlayan bir strateji benimsenmesini öngörmesi anlamında önemlidir. Essen Zirvesi, Katılım Öncesi Strateji veya Essen Stratejisi olarak iki farklı şekilde adlandırılmakta ve dört temel unsuru içermektedir (Hacıtahiroğlu, 2006:60):

- Avrupa Antlaşmalarının yürürlüğe koyulması,
- Ülkelerin gerçekleştirdiği reform çalışmalarının PHARE kapsamında desteklenmesi,
- Aday ülkelerin mevzuatlarının Tek Pazar'la uyumlaştırılması,
- Aday ülkelerle bir yapısal diyalog oluşturulması.

Katılım Öncesi Strateji, AB'ye aday ülkelerin Topluluğa katılımı nasıl gerçekleştireceğini ortaya koymuştur. Ekonomik açıdan strateji DAÜ'nün aşamalı olarak Tek Pazara katılımlarının sağlanmasını öngörmüştür.

Müktesebata uyumun gerçekleştirilmesi konusunda '*Beyaz Kitap*' isimli rapor hazırlanmış ve 1995 yılında Avrupa Konseyi'nde kabul edilmiştir. '*Beyaz Kitap*' raporu ile AB ve Doğu Avrupa ülkelerinin bütünleşme sürecine yeni hız kazandırılması ve ticaretin kolaylaştırılması yönünde öngörülerde bulunulmuştur. Rapor Tek Pazar'ın genel yapısını belirlerken, rekabet politikası, serbest dolaşım ve ülkelerin zorlu bir durumla karşılaşması durumunda alması gereken önlemleri ortaya koymuştur.

AB'nin yeni üye kabulüyle içine gireceği süreç büyük bir değişiklik oluşturması nedeniyle AB'yi hazırlık çalışmasına itmiştir. Bu amaçla Konsey, Komisyondan adaylık başvurularını değerlendirmesini ve AB genişlemesinin ne ifade ettiğini analiz etmesini istemiştir. Komisyon, 16 Temmuz 1997 tarihinde 'Gündem 2000 (Agenda 2000)'i sunmuştur. AB'nin genişleme fikrine bakış açısı, genişlemenin etkileri, sonraki yıllardaki politikaları ve 2000 yılı sonrası için genişlemiş bir AB düşünülerek finansal alt yapı ele alınmıştır. Gündem 2000, üyelik kriterlerini yeniden tanımlar niteliktedir. Komisyon, Gündem 2000 ile on MDA ülkesi ve GKRY'nin genişleme sürecine dâhil edilmesini öngörmüş; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya ile üyelik müzakerelerinin açılmasını önermiştir. Komisyon genişleme sürecindeki aday ülkelere yardım öngörmüştür. Bu yardımlar mali destekler başlığı altında ayrıntılı olarak verilecektir.

12-13 Aralık 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde, Birliğin genişleme sürecindeki ekonomik ve parasal konular ele alınmış, AB Komisyonu tarafından sunulan 'Gündem 2000' değerlendirilmiş ve genişleme sürecini başlatacak genel kararlar alınmıştır. Zirve'de AB ülkeleri, aday ülkeleri ve diğer Avrupalı ülkeleri her yıl bir araya getirecek Avrupa Konferansı'nın kurulmasına ve 12 Mart 1998'de başlatılmasına karar verilmiştir. Lüksemburg Zirvesi'nde Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Yönetimi, Slovak Cumhuriyeti, Romanya, Malta, Macaristan, Polonya, Letonya, Litvanya, Slovenya ve Estonya'nın AB'ye adaylığı teyit edilmiştir. Lüksemburg Zirvesi'nde ilk kez 11 aday devlet arasında bir sınıflandırma gerçekleştirilerek, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Slovenya ile müzakereleri başlatma kararı alınmıştır. Siyasi kriterleri yerine getirmediği belirtilerek henüz

müzakereye hazır görülmeyen Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Romanya ile mevzuatın ana başlıklar halinde Topluluk müktesebatına uyumunu tespit etmek amacıyla analitik inceleme süreci başlatılmıştır. Bu iki sınıflandırma sonucunda, müzakerelere başlanan devletler ilk dalga diğerleri ise ikinci dalga olarak adlandırılmıştır (Hacıtahiroğlu, 2006:62). Lüksemburg Zirvesi, aday ülkelerle üyelik için müzakerelere geçilme kararı alındığı ve AB'nin beşinci genişleme sürecinin resmen başlatıldığı önemli bir toplantı olmuştur.

30 Mart 1998 tarihinde AB, GKRY, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya ile üyelik müzakerelerini başlatmıştır. İkinci grup aday ülkeleri ile üyelik müzakerelerine başlama kararı 10-11 Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde alınmıştır. Helsinki Zirvesi'nde, özellikle Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uygunluğun katılım müzakerelerinin açılması için ön koşul olduğu, aday ülkelerin sınır uyumsuzluklarını ve bununla bağlantılı diğer sorunları çözüme kavuşturmak için her türlü çabayı göstermeleri gerektiği belirtilmiştir. Helsinki ile ilgili diğer bir nokta ise katılım sürecinin kapsamlı niteliğini teyit etmiştir ve Komisyon'un tavsiyesine dayanarak 6 aday ülkeyle daha, resmi katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Söz konusu 6 ülke: Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Malta, Bulgaristan, Romanya ve Litvanya'dır. Söz konusu Zirve'de müzakere sürecindeki aday ülkelerin AB'ye kabul edilecekleri tarih belirlenmiştir. Birlik 2002 sonundan itibaren üyelik kriterlerini sağlamaları üzerine, aday ülkelerin müzakere sürecini tamamlamalarıyla, ülkeleri üyeliğe kabul etmiştir. Helsinki ve Lüksemburg Zirvelerinin önemi üyelik müzakerelerini başlatmış olmalarıdır. Aynı yıl Berlin'de toplanan AB Zirvesi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine verilen mali yardımların 2000 yılı itibariyle iki katına çıkarılmasını kararlaştırmıştır.

Avrupa Birliği, AET ve EURATOM olarak 1958 yılında Roma Antlaşması ile kurulduktan sonra, kurucu antlaşmalarda gelişen ihtiyaçlara göre zaman içinde antlaşmanın koşullarını iyileştirmek ve düzenlemek amacıyla Nice Zirvesi gerçekleştirilmiştir. 7-9 Aralık tarihlerinde Fransa'nın Nice kentinde gerçekleştirilen Zirve'de AB'nin genişleme perspektifi çerçevesinde, kurumsal reforma yönelik Hükümetlerarası Konferans sona ermiş ve AB'nin kurucu antlaşmalarını yenileyecek Nice Antlaşması taslak metni üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Aday devletlerarasındaki farklılığı giderebilme imkânının sağlanması kararının alındığı Zirve'de, Konsey katılım sürecini kolaylaştırmak amacıyla 18 aylık bir dönemi kapsayan yol haritasını kabul etmiştir. Bu çerçevede, en ileri konumda olan aday devletler ile müzakerelerin 2002 yılı itibari ile kabul edilebilecek şekilde hazırlıklarını sürdüreceği vurgulanmış ve 2004 yılına kadar AB'ye üye olamayan aday devletlere yönelik bir strateji geliştirilebileceği açıklanmıştır. Nice Zirvesi'nde AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak ihtiyaç duyulan hukuki zemin oluşturulmuş. 1 Şubat 2003 yılında Nice Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Nice Antlaşması genişleme açısından önemli bir anlaşmadır. Anlaşma mevcut kurumlar ve üye devletler arası dengeyi koruyarak Birliğin demokratik doğasını güçlendirmeyi ve karar alma sürecinin işlerliğini artırmayı hedeflemiştir.

15 Şubat 2000 tarihinde Litvanya, Letonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Malta'yla katılım müzakereleri resmen açılmıştır. Müzakereler 2002 yılına kadar sürmüş, başlıkları başarılı bir şekilde kapatan ülkelerin üyelik için uygun olduğuna karar verilmiştir. 24-25 Ekim 2002'de Brüksel Zirvesi'nde Çek Cumhuriyeti, Malta, Estonya, Macaristan Polonya, Romanya, Kıbrıs, Letonya, Slovenya ve Slovak Cumhuriyeti ile 'Katılım Antlaşması'nın 16 Nisan 2003'te imzalanacağı kararlaştırılmıştır. 12-13 Aralık 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde söz konusu adayların müzakere görüşmelerinin sonlandırılması karara bağlanmıştır. Üyelik müzakerelerini tamamlayan adaylarla katılım antlaşması imzalanmıştır. 16 Nisan 2003 tarihinde, Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya ile Katılım Antlaşması, Atina'da imzalanmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde de söz konusu ülkeler resmen AB üyesi olmuşlardır.

2.3.3. AB'nin Katılım Öncesi DAÜ İçin Hazırladığı Yardım Programları

Avrupa Birliği, Birliğe üye olmayan ülkelere maddi yardım programı sağlamaktadır. Bu yardım programları, topluluk bütçesinin dış faaliyetlere yönelik harcamalar başlığı altında üye olmayan veya aday olan ülkelere sağlanması öngörülen harcamalardır. DAÜ'nün AB'ye entegrasyonu için PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies-Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım), ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı) ve SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı) isimli üç farklı finansal program yapılmıştır.

PHARE Programı

PHARE, diğer programlar ile karşılaştırıldığında en büyük bütçeye sahip olan programdır. 1989-1997 yılları arasında, DAÜ'deki sosyal ve ekonomik bütünleşmeyi teşvik etmek, idari yapı ve kurumları güçlendirmeyi hedeflemiştir. Başlangıçta, DAÜ'de yaşanan, sistem değişikliğinden kaynaklanan ve ekonomik çöküşün bir sonucu olarak ortaya çıkan sıkıntıların üstesinden gelinmesi için acil gıda yardımlarını karşılamak amacıyla öngörülen PHARE Programı, zaman içerisinde DAÜ'nün AB üyeliğine hazırlayan önemli bir mali yardım aracına dönüşmüştür (Kavalalı, 2005:33). Polonya ve Macaristan'a teknik ve mali yardımda bulunmayı amaçlayan programa, Konsey, liberal ekonomi çoğulcu demokratik sistem ve insan haklarına saygı gibi bazı temel şartları yerine getiren diğer DAÜ'leri (Eylül 1990 tarihinde Bulgaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya-1992 ortalarına kadar da, Arnavutluk, Estonya, Litvanya, Letonya ve Slovenya) de zaman içerisinde programa dâhil etmiştir. PHARE Programının faaliyetleri başlıca iki noktada önem kazanmıştır (Karabacak, 2004:90):

- Topluluk müktesebatının uygulanmasına ilişkin kapasite oluşturmak üzere aday ülkelerin idarelerine yardım etmek,
- Özellikle çevre, ulaşım, sanayi, ürün kalitesi, çalışma koşulları gibi Topluluğun üzerinde önemle durduğu alanlarda gerekli yatırımları harekete geçirerek, aday ülkelerin sanayilerini ve temel altyapılarını Topluluk standartlarına çıkarmak amacıyla bu ülkelere yardımcı olmak.

Tablo 3: MDA Ülkelerine PHARE Programından Sağlanan Mali Yardımlar (Milyon EURO)

	1990-1996	1997-1999	2000-2003	2004-2006	Toplam
Bulgaristan	539	314.8	644.8	859.5	2358.1
Çek Cumhuriyeti	429	191.9	405.2	36.1	1062.2
Estonya	130.3	59.4	138.6	17.7	346
Macaristan	683.8	283.6	475.6	35.9	1478.9
Letonya	132	116.7	154.5	19.5	422.7
Litvanya	179	156.2	437.6	35.7	808.5
Polonya	1388.5	632.3	1858.4	114.9	3994.1
Romanya	726.1	458.2	1105.8	1381.5	3671.6
Slovakya	218.5	225.2	332.1	29.4	805.2
Slovenya	91	101.4	148.5	17.5	358.4
Toplam	4517.2	2539.7	5701.1	2697.4	15305.7

Kaynak: Final Evaluatin of PHARE Report, 2015:110.

PHARE programı çerçevesindeki yardımların finansmanı büyük ölçüde Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından karşılanırken, programa ayrıca Dünya Bankası ile özel bankaların sağladığı finansmanlardan dâhil edilmektedir. PHARE programının bütçesine Avrupa Kalkınma Bankası tarafından da katkı sağlanmaktadır Avrupa Birliği'ne üyeliği sağlanan her ülke, adaylık statüsünün bitmesi nedeniyle bu programlardan üyelik tarihi itibarıyla yararlanamamaktadır.

ISPA Programı

ISPA, AB'ye aday DAÜ'nün katılım öncesi dönemde alt yapısını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş mali bir yardım programıdır. Bu program 1 Ocak 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu programdan yararlanacak ülkeler şunlardır; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır.

ISPA Programının amacı AB'ye üye olmaya hazırlanan ülkeleri, hâlihazırda AB üyesi olan on beş ülkenin standartlarına ulaştırmaktır. ISPA Programı kapsamındaki yardımlar nüfus, kişi başına düşen GSYİH ve ülke yüz ölçümüne göre belirlenmiştir. Harcamalar doğrudan dört sektöre yönelecektir; içme suyunun sağlanması, atık suların arıtılması, katı atık ve tehlikeli atıkların yönetimi ve hava kalitesinin iyileştirilmesidir(Report From the Commision Phare-Ispa-Sapard, 2000:8).

Aday Ülkelerin üyeliğe hazırlama sürecinde ISPA, aday ülkeleri AB politika ve süreçleriyle yakınlaşmalarını sağlamak, aday ülkelerin topluluk çevre standartlarıyla uyum çabalarında destek olmak, Trans-Avrupa şebekelerine aday ülkelerin girişini sağlamak ve bu şebekelerin aday ülkelere açılmasını sağlamak hedefiyle üç temel amaç belirlemiştir (Yeğen, 2009:43). ISPA kapsamında ulaşım sektörüne ilişkin projeler, birlik ve aday ülkeler arasında daha iyi bağlantılar kurmak üzere, Trans-Avrupa ulaşım ağlarını, ulusal ulaşım ağları arasındaki bağlantıları ve bunların Trans-Avrupa ulaşım ağlarına olan bağlantıları genişletmeyi amaçlanmıştır. Böylece demir, kara, deniz yolları limanları ve havalimanı alt yapısının gelişmesine kaynak sağlanmaktadır (Karabacak, 2004:40).

ISPA Programı kapsamında 2000-2006 yılları için planlanan yıllık yardım miktarı 1.04 milyar Euro'dur. 2004 yılında 8 MDA ülkesinin AB üyesi olması nedeniyle ISPA Program bütçesi yalnızca Bulgaristan ve Romanya'yı kapsayacak şekilde sonraki dönemde yıllık 452 milyon Euro olarak revize edilmiştir.

SAPARD

DAÜ'nün AB'ye katılım öncesi adaylık süreçlerinde kalkınma desteği aldıkları diğer yardım programı da SAPARD'dır. En temel amacı adaylık sürecinde AB'ye uyumu sağlamaktır. 1999 Haziranında kabul edilen SAPARD Programı tarımsal ve kırsal kalkınmayı destekleme amacına odaklanmıştır. Bu kapsamda SAPARD'ın temel hedefleri aday ülkelerin tarımsal ve kırsal kalkınmadaki önceliklerini gerçekleştirmelerine ve problemlerini çözmelerine yardımcı olmak ve Ortak Tarım Politikası ve diğer tarımsal önceliklere ilişkin Topluluk müktesebatının uygulanmasına

katkıda bulunmaktadır. Tarım sisteminin modernizasyonu ve kırsal alanda kalkınma amaçlı yardımlar yapılmıştır. SAPARD Programından ülkelerin faydalanabilmesi için belli kriterler oluşturulmuştur. Bu kriterler; tarımsal alan, çiftçi nüfus ve kişi başına düşen GSYİH'dir.

2000-2006 dönemi boyunca SAPARD Programı kapsamında toplam 520 milyon Euro kaynak sağlanmıştır (Karabacak, 2004:89). SAPARD Programından ülkelerin faydalanabilmesi için tarımsal alan, çiftçi nüfus ve kişi başına düşen GSYİH kriterleri değerlendirilerek verilmektedir. Dolayısıyla her ülkeye verilecek miktar eşit olmamaktadır. PHARE'de olduğu gibi AB üyeliği gerçekleşen ülkeler katılım öncesi yardımları alamamıştır.

Tablo 4: 2000–2006 Döneminde Katılım Öncesi Yardım İçin Tahsis Edilen Fon Miktarları (1999 fiyatlarıyla)

Yıllar ve Yardımlar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
PHARE	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560	10.920
ISPA	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	7280
SAPARD	520	520	520	520	520	520	520	3640
Toplam	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120	21.840

Kaynak: Yeğen, 2009:48.

2.3.4. DAÜ ile AB Arasında Hukuki Sürecin İlerlemesi

Avrupa Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında hukuki ilişkilerin ilerleme süreci üç kuşağa bölünmektedir. I. Kuşak Anlaşmalar Avrupa Topluluğu döneminde yapılan ikili ticari anlaşmalar, II. Kuşak Anlaşmalar GATT çerçevesinde yapılan ticari ve ekonomik işbirliğini sağlamayı amaçlayan anlaşmalar, III. Kuşak Anlaşmalar ise Avrupa Anlaşmaları'dır.

I. Kuşak Anlaşmalar, AB ve DAÜ arasında yapılan ilk anlaşmalardır. Bu anlaşmalar AT zamanında her ülke ile ayrı olarak yapılmış ikili ticari anlaşmalardır. Sovyetler Birliği'nin AT ile ilişki kurulmasını reddetmesi nedeniyle büyük bir ilerleme kaydedilememiştir. 1980'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin AT'ye karşı daha esnek bir tutum sergilemesi ve DAÜ'nün kendi ulusal çıkarlarını koruma konusunda daha fazla özgürlük kazanmalarıyla birlikte II. Kuşak Anlaşmaları imzalanmaya başlamışlardır. 1989'da Berlin duvarının yıkılmasından hemen sonra, Birlik ile DAÜ arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşmalar ülkeden ülkeye değişen bazı farklılıklar göstermekle birlikte temelde benzer yapıya sahiptir.

Anlaşmalar, 10 yıllık bir süre için geçerli olup, tarafların birbirlerine GATT'ın "En Çok Kayırılan Ülke" statüsünü uygulamalarını öngörmektedir.

III. kuşak anlaşmalar olan Avrupa Anlaşmaları olarak adlandırılan Ortaklık Anlaşmaları, DAÜ ile imzalanan son kuşak anlaşmalardır. Ortaklık Anlaşmaları, sadece insan haklarına saygılı, çoğulcu demokratik yapıya ve liberal bir ekonomik sisteme sahip ülkelerle yapılmıştır. 3 Aralık 1990 tarihinde imzalanan bu anlaşmalar; Macaristan, Polonya ve o dönemki adıyla Çekoslovakya arasında kademeli bir serbest ticaret alanı oluşturmayı, ekonomik ve teknik işbirliğini geliştirmeyi ve meşru bir siyasi diyalog zemini oluşturmayı amaçlamıştır. Ortaklık Anlaşmaları, zaman içinde Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovenya ile de imzalanmıştır. Çekoslovakya ile imzalanan anlaşma da Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ile her bir ülkeyi tek tek muhatap alarak yenilenmiştir. AB ile DAÜ arasındaki ilişkinin temel hukuki belgesi olan Avrupa Anlaşmaları birbirleriyle benzer bir şekilde düzenlenmiştir (Begaj, 2016:50). Anlaşmaların amacı, Birlik ile serbest ticaret bölgesinde yer alan ülkeler arasında mallar, hizmetler, işçiler ve sermayenin serbest dolaşabileceği bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıydı.

Genişleme sürecinde yapılan ortaklık anlaşmalarında bağlayıcı hukuk yapısı oluşturulmuştur. Bağlayıcı hukuk, devletlerarasındaki ilişkilerin kalıcı, barışçıl ve istikrarlı bir zeminde geliştirilmesini sağlayan bir unsurdur. Avrupa Anlaşmaları da ilk başta AB üyeliğinin bir alternatifi olarak düzenlenirken, daha sonra içerik ve yapıları değiştirilmediği halde, muhtemel bir üyeliğin aracı ve ön aşaması olarak gösterilmiş ve bu doğrultuda kullanılmıştır. Avrupa Anlaşmaları ortak devletlerin AB üyeliğinin gerçekleşmesi ile sona ermiştir (Begaj, 2016:53-54).

2.3.5. DAÜ'nün AB'ye Entegrasyon Sürecinde Karşılaşılan Problemler

Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılımı ile hâlihazırda 15 olan üye sayısı, beşinci genişleme nihayetinde 25 olmuştur. Birlik üye sayısının neredeyse iki katı kadar artması Birlik içinde var olan düzenin 25 üyeli yeni yapıyı karşılamakta yetersiz kalacağı endişesini arttırmıştır. Ekonomik ve siyasi problemler ortaya çıkmış ve bu problemleri çözmek amacıyla bir takım değişiklikler yapılmıştır.

AB'nin ilk 15 üyesi önceki genişleme hareketlerinin yanlıgısına kapılarak katılan her yeni üyenin çıkarlarını ve dış politikasını AB Dış Politikasına göre oluşturacağı düşüncesine kapılmıştır. Fakat beşinci genişleme üye sayısının çokluğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin içinden çıktığı siyasi tablo buna uygun olmamıştır. 1999 yılında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın oluşturulmasıyla Doğu Avrupa ülkeleri bu politikaya tepki göstermişlerdir.

Üyelik sürecinde karşılaşılan problemler, daha çok üyelik sonrası oluşacak endişeleri taşımaktadır. Bu endişelerden bir diğeri 25 ülkenin bir arada çalışmasının ortaya koyacağı zorluklar olmuştur. Üye sayısının 25'e çıkmasıyla Konsey'in birçok olaya zamanında tepki gösteremeyeceği ve bununla bir takım sorunlara yol açacağı düşünülmüştür. Üye ülkelerin bir kısmının çıkarları kuzey boyutuyla ve bir kısmının çıkarları güney boyutu olması sebebiyle de gündem programları rekabet içerisine girecektir. Bu durum da üyelik öncesi süreçte kaygı yaratmıştır. Fakat AB'nin en büyük genişleme adımına yönelik siyasi ve demokratik hazırlığı bu endişelerin gereksiz olduğunu göstermiştir.

Birleşme sonrası AB'ye katılan yeni ülke vatandaşları AB içerisinde serbest dolaşım ve çalışma hakkı elde edeceklerinden ekonomik anlamda önceden üye olan ülkeler için bu durum bir problem olarak karşılanmıştır. Yeni üye ülke vatandaşları Avrupa içerisinde ekonomisi gelişmiş diğer ülkelere serbestçe girmiş ve çalışmışlardır. Ekonomisi küçük ülkelerden gelen bu vatandaşlar ucuz iş gücünü oluşturmuş, işverenler de düşük ücretlerle çalışacak olan bu insanları istihdam etmiştir. AB içinde ekonomisi büyük olan ülkelerde 2004 sonrası işsizlik oranında artış yaşanırken, ekonomisi küçük olan üye ülkelerde işsizlik oranında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 5: Ülkelere Göre İşsizlik Oranları

Yıllar Ve Ülkeler	2004	2005	2006
Çek Cumhuriyeti	8.3	7.9	7.2
Almanya	9.8	11.2	10.3
Birleşik Krallık	4.7	4.8	5.4
Estonya	9.7	7.9	5.9
Letonya	10.4	8.9	6.8
Litvanya	11.4	8.3	5.6
Macaristan	18.2	7.2	7.5
Polonya	19	17.8	13.9
Slovakya	18.2	16.3	13.4
Slovakya	6.3	6.5	6

Kaynak: Euro Bölgesinde İşsizlik 2012:5.

AB Bakanlığı tarafından yayımlanan işsizlik göstergeleri, durumu açıklamakta yardımcı olacaktır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde genel olarak üyelik yılı itibariyle Doğu Avrupa ülkelerinin işsizlik oranlarında düşüş yaşanmış, Birleşik Krallık ve Almanya gibi büyük ekonomilere sahip ülkelerde ise işsizlik oranında artış yaşanmıştır. Üyelik sürecinde problem oluşturulacağı düşünülen işsizlik tahmin edildiği gibi sonuçlanmıştır. Fakat sonraki birkaç yıl içerisinde genel olarak her ülkede işsizlik azaltılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİNİN DEMOKRATİKLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE MACARİSTAN'IN DEMOKRATİK DÖNÜŞÜMÜ

3.1. DAÜ'nün AB'ye Üyeliğinin Demokratikleşme Bağlamında Değerlendirilmesi

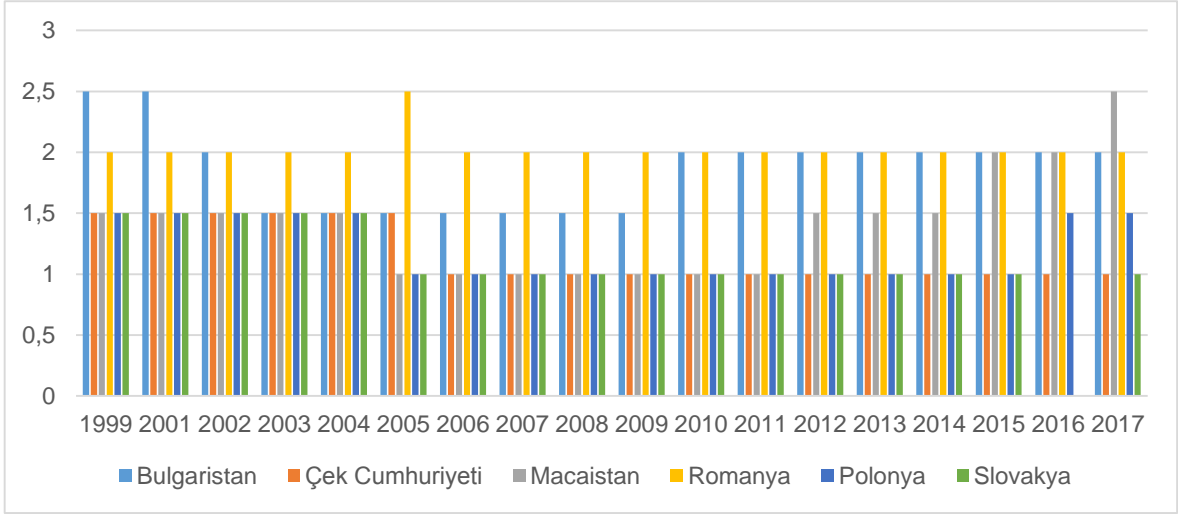
Sovyetler Birliği yönetimi altında bulunan DAÜ'de Meclis prensipte halka dayanmaktadır. Fakat uygulamada yetkilerin tümü komünist parti tekelinde tutulmaktadır. Anayasalar 'da kuvvetler ayrılığı yazılmış olsa da uygulamaya geçirilmemiştir. Tüm yetkilerin tek bir noktada birleşmesi nedeniyle bu yönetimler demokratik olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle DAÜ'nün bugün demokratik ülkeler olarak kabul edilmesi sosyalist yönetim altından çıkmalarıyla başlamıştır. Ülkelerin kendi içerisinde yaşadığı dönüşümün yanında AB'nin de demokratikleşme sürecini desteklemesi iki temel etken olarak kabul edilebilir. AB genişleme politikası kapsamında, aday ülkelerin AB'ye yaklaşması, bu ülkelerin siyasal ve ekonomik reformlardaki hızlarını ve üyeliğın getirisi olan hakları ve yükümlülükleri Kopenhag kriterlerine uygun olarak üstlenebilmesi için kriterler koyarak belli bir seviyeye yükselmelerine yardımcı olmuştur.

DAÜ'nün Sovyetler Birliği egemenliğinden çıktıkları dönemden AB üyesi oldukları döneme kadar geçen süreye bakıldığında; dış ticaret, kişi başına düşen GSYİH, alman doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal açıdan kat ettikleri yol kayda değer büyüklüktedir. Ekonomik anlamda kısa sürede iyi noktalara gelinmesinde AB'nin sağladığı yardımların büyük katkısı olmuştur.

3.1.1. DAÜ'nün Demokratik Dönüşümü

Birinci bölümde, bir devletin demokratik olup olmadığı konusunda uluslararası alanda çalışma yapan bazı kurumlar incelenmiştir. Freedomhouse ve Polity IV gibi ülkelerin demokratikleşme seviyesini inceleyen kurumlar belirli kriterler ve skorlar aracılığı ile ülkelerin demokratikleşme seviyesini her yıl belirlemektedir. Bu kriterler birinci bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kriterlerden hareketle Freedomhouse skor sonuçları Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: 2004 Yılı Freedom House Doğu Avrupa Ülkeleri Demokrasi Endeksleri

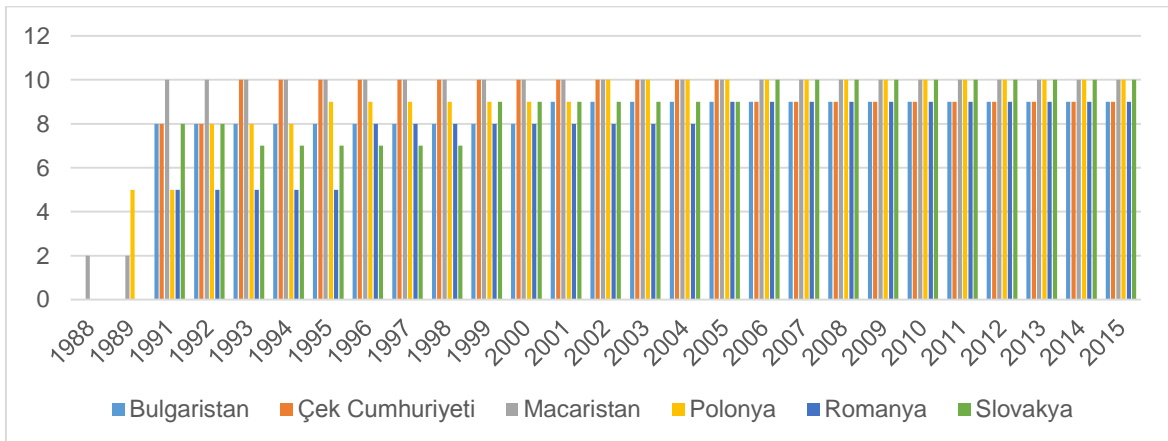

Kaynak: Freedomhouse, 2018, <https://freedomhouse.org/regions/europe>

Freedomhouse siyasal haklar ve sivil özgürlükler bağlamında demokrasi derecesi en yüksek ülkeye 1, en düşük ülkeye ise 7 skorunu vermektedir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan demokratikleşmiş ülkeler olarak gösterilmiştir. Bulgaristan ve Romanya ise kısmen özgürleşmiş ülkelerdir. Avrupa Birliği'ne üye oldukları 2007 yılında bu ülkelerin skorları sırasıyla 2.89 ve 3.29 olmuştur. Bu veriler sonucunda Romanya haricindeki diğer ülkelerin Avrupa Birliği'ne girdikleri yıllarda demokratikleşme sürecini tamamladıklarını göstermektedir.

Ülkelerin demokrasi endekslerini ölçen bir diğer araç Polity IV'tür. Bu endeks incelemesi demokratikleşme anlamında AB'ye üyeliğin etkisini göstermek amacıyla Grafik 2'de ülkelerin Polity IV değerleri incelenmiştir.

Grafik 2: Polity IV Doğu Avrupa Ülkeleri Demokrasi Endeksleri

Kaynak: Center For Systemic Peace, 2006, <http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>

Polity IV ülkelerin demokratikleşme seviyesini -10 ile 10 arasında vermektedir. -10 en kötü 10 ise en iyi demokratik skoru ifade etmektedir. Polity IV verileri ile ülkelerin AB üyeliği öncesi ve sonrası demokrasi değişim değerleri incelenmiştir. Grafik 2 incelendiğinde Romanya haricinden diğer ülkelerin öncesinde de demokrasiye sahip olduğu, üyelik sonucunda bu derecenin artış gösterdiği görülmektedir. Romanya üyelik süreci öncesi anokrasi seviyesindeyken üyelik sonrası sokurunu 9 a çıkartmış ve demokratikleşmiş olarak gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, DAÜ'nün AB üyeliği öncesinde de demokrasi skorları çok yüksek olduğu görülmektedir. Polity IV verileri bu ülkelerin demokrasiye asıl geçiş skorunu Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı yıllarda vermiştir. 1989-1991 yılları içerisinde Polity IV verileri Bulgaristan'da -7'den 8'e, Çek Cumhuriyeti'nde -7'den 9'a, Polonya'da -6'dan 6'e, Slovakya'da -7'den 7'ye, Macaristan'da -7'den 8'e ve Romanya 'da -9'dan 5'e yükselmiştir (Polity IV verileri, 2018 <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>). Bu yıllarda Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği'nden kopmuş, tek partili yönetim türlerinden çıkarak özgür bir yönetime doğru yönelmişlerdir. Bu nedenle Polity IV verileri demokratikleşme konusunda AB'den ziyade ülkelerin kendi dönüşümünün demokratikleşme anlamında daha etkin olduğunu göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikaları Avrupa'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Değişen bu ortamda DAÜ de etkilenmiş, halkın daha etkin olduğu yönetimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği uydusu olunan dönemde oluşan tek parti anlayışı bu ülkeleri demokrasiden uzaklaştırmış, sermayenin tükenmesiyle ekonomik durum gittikçe kötü bir hal almıştır. Komünist yönetim altında etkin olamayan halk, bu boşluktan yararlanarak yeni yönetimlerle birlikte birer birer demokrasiye geçmeye başlamış, çok partili sisteme geçmiş, yeni bir anayasa hazırlamış veya var olan anayasayı düzenlemiştir. Takip eden süreçte Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye aday olmuş, ekonomik anlamda destekler almış ve üyeliğin sağlanabilmesi için Kopenhag Kriterlerini yerine getirmiştir. Bu ülkelerin demokratik dönüşümleri Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra şekillenmeye başlamıştır.

Çekoslovakya (Çek Cumhuriyeti-Slovakya)

1968 Prag Baharı Sovyetler Birliği'nin işgaliyle bastırılmıştır. Aynı zamanda 1989 yılında başlayan protestoların öncüsü Prag Bahar'ının destekçileri olmuştur. Önceliği öğrencilerin oluşturduğu protesto gösterileri işçilerin greve başlamasıyla çok daha büyük bir kitleye ulaşmıştır. 24 Kasım 1991'de Komünist Parti yönetimi Çekoslovakya'da yönetimi bütünüyle bırakmıştır. Ardından iktidarın tekel olmaktan çıkarılması konusunda müzakereler başlamıştır. "Kadife Ayrılık" bu dönemde gerçekleşmiş kan dökülmeden ya da bir toprak tartışması olmaksızın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ayrılmıştır. 19 Temmuz 1992'de Slovakya Ulusal Konseyi bağımsızlığını ilan etmiş, 1 Eylül tarihinde de Anayasa'sını kabul etmiştir. Çek Cumhuriyeti ise 16 Aralık 1992 tarihinde Çek

Cumhuriyeti Yeni Anayasası kabul edilmiştir. Her iki ülkenin Anayasası 1 Ocak 1993 yılında yürürlüğe girmiştir.

1993 sonrası süreç incelendiğinde Çek ve Slovak devletleri Çekoslovakya'dan geriye kalan tüm siyasal kurumları devralmışlardır. Halkın seçimiyle oluşan yasama organı içerisinde seçilen bir yürütme organı ve yine meclisin seçtiği cumhurbaşkanı ile yönetim oluşturulmuştur. Çek Cumhuriyeti'nde ve Slovakya'da Anayasa Mahkemeleri'nin oluşturulmasıyla yargı, yasama ve yürütme karşısında güçlendirilmiştir (Büyükakıncı, 2003:9). Çek ve Slovak federalleriyle 16 Aralık 1991 yılında imzalanan Avrupa Anlaşmaları, 1 Ocak 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla birlikte AB ile resmi ilişkiler resmen başlamıştır. Avrupa Anlaşması ile amaç taraflar arasındaki politik diyalogu ve ticareti arttırmak, uyumlu ekonomik ilişkiler kurmak, merkezi planlı ekonomiden yeni çıkmış olan ülkeyi dinamik Pazar ekonomisine hazırlamak, Topluluk'un sağlayacağı teknik ve mali yardımlar için temel bir çerçeve programı oluşturmak, kültürel anlamda işbirliğini geliştirmek ve Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın Topluluk'a tam entegrasyonunu sağlamaktır (Kavukçu, 2008:98). Avrupa Anlaşmaları üyelik için gerekli koşulları da içerisinde bulundurmaktadır. Çek ve Slovak hükümetleri üyeliğin gerçekleştiği tarihe kadar birçok alanda düzenleme yapmış, AB ve uluslararası kuruluşlardan aldığı destekler sayesinde hızlı bir gelişme göstermiştir. Çek Cumhuriyeti PHARE, ISPA ve SAPARD yardım programlarından toplamda 1466 milyon Euro alırken, Slovakya toplamda 876 milyon Euro yardım almıştır. 2002 ilerleme raporlarına göre Çek Cumhuriyeti'nin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini garanti altına alma konusunda istikrarı 1997 yılında sağladığı belirtilmiştir (Commission of the European communities, "2002 Regular Report on Czech Republic's Progress towards Accession", Brussels, 2002, s. 20). Çek Cumhuriyeti'nin bu duruma gelmesinde AB ve uluslararası kuruluşlardan aldığı mali desteklerin etkin kullanılmasının rolü büyüktür.

Macaristan

Macaristan'da demokrasiye geçiş süreci diğerlerinden farklı bir yol izlemiştir. Kadar rejimi halkın ayaklanması sonucunda yıkılmamış, siyasi iktidarın bilinçli olarak uyguladığı bir sistemle değişimler uygulanmıştır. Halk değişiklikleri, hükümeti düşürmek yerine değişiklik taleplerini artırarak değişim sürecini problemsiz bir şekilde geçirmiştir. Hükümet halka gösteri yapma özgürlüğü vermiş, 1989'da çok partili hayata geçileceği ve serbest seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir. 1990 yılında kırk üç yıl aradan sonra Macaristan'da ilk serbest seçimler yapılmıştır. Bu kararın ardından serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Macar hükümeti yeni bir anayasa yapmak yerine mevcut anayasayı reforme etme yoluna gitmiştir. Anayasadaki değişiklikler anayasanın neredeyse tamamını kapsamaktadır. Yapılan bu değişikliklerle birlikte Macaristan Anayasa'sı demokratik bir devletin ihtiyacını karşılar duruma gelmiştir.

Macaristan'ın kendi çabasıyla gerçekleştirdiği reformlar AB tarafından beklenen demokrasi ve gelişim kriterlerini tam anlamıyla karşılamamıştır. Batı ile tam bir bütünleşme gerçekleştirmek isteyen Macaristan gerekli değişiklikler için çalışmalara başlamıştır. Demokrasi anlamında iyi gelişmelere kat edilmesine rağmen ekonomi açısından aynı şeyleri söylemek zordur. Bu noktada AB'nin mali yardım programları devreye girmiştir. Bu kapsamda Macaristan'a yaklaşık 1558 milyon Euro yardım yapılmıştır. Macaristan hem kendi çabaları hem de AB'den yapılan mali yardım ve Kopenhag kriterleri ile gerçekleştirmesi gereken demokratik dönüşümünü tamamlamış ve 2004 yılında AB'ye üyeliği gerçekleştirmiştir.³

Polonya

Polonya'da değişimlere bağlı olarak demokrasiye geçiş sorunsuz ve barışçıl bir şekilde gerçekleşmiştir. Demokrasi yanlısı aydınlar ve halk baskısı, değişimde büyük öneme sahiptir. 6 Şubat 1989 tarihinde hükümet ve muhalefet arasında *Yuvarlak Masa Görüşmeleri* başlamıştır. Toplantılar sırasında, yapılacak temel dönüşümlerin uzunca bir listesi kabul edilmiştir. Hükümet kanadı politik gruplar oluşturulması ve etkin hale getirilmesini, "Solidarność"(Dayanışma'nın) ve meslek sendikalarının yasal hale getirilmesini, mahkemelerin bağımsızlığını, fikir özgürlüğünü sansürün kısmen ya da tamamen kaldırılmasını kabul etmiştir. Muhalifler ise kitle iletişim araçlarında sesini duyurma hakkını kazanmış, iktidarın demokratik yolla seçimi konusunda ve serbest piyasanın bağımsız işleyiş ilkeleri hususunda anlaşılmıştır. Müzakerelere katılanlar gelecekte oluşturulacak yeni bir kurum olan Senato ve Cumhurbaşkanlığı konusunda ve kısmen serbest parlamento seçimleri yapılması konusunda da uzlaşma sağlanmıştır. Bu kararların en önemli özelliği kantsız ve barışçıl bir yolla Polonya'yı temelden değiştirecek kararlar olmasıdır (2007, http://www.ankara.msz.gov.pl/tr/ikili_isbirligi/polonyann_ds_siyaseti/komunizmin_yklmasnn_ve_bagmszlg_n_yldonumu/). Müzakereler 5 Nisan 1989 tarihinde *Yuvarlak Masa Anlaşması* ile sonlandırılmıştır. 4 Haziran 1989'da Polonya'da Sosyalist yönetim sonrası ilk kez kısmi serbest seçim yapılmıştır. Polonya'da 7 Nisan 1989'da Polonya Anayasa'sında yapılan değişikliklerle Komünist Parti'nin yasama organı üzerindeki etkinliği azaltılmıştır.

Polonya'nın AB ile ilk resmi temasları 1980'li yıllarda yapılan ticari anlaşmalarla gerçekleşmiştir. 1993 yılında AB üyeliği için adaylığı uygun görülen ülke, 1994 yılında resmi adaylık başvurusunu yapmıştır. Polonya, 1996 yılında Birliğe ekonomik, siyasi, toplumsal ve hukuki alanda uyum sağlamak üzere gerekli reformları başlatan, yürüten ve kontrol eden Avrupa Birliği Entegrasyon Komitesi'ni kurmuştur. 1992 yılında geçiş anayasasının hazırlanması kabul edilmiş ve

³ Macaristan'ın demokratik dönüşümü ve Avrupa Birliği ile ilişkileri başlığı altında bu konu ayrıntılı olarak incelenecektir.

2 Nisan 1997 tarihinde yeni bir anayasaya sahip olmuştur. AB Komisyonu, Polonya ile ilgili 2002 İlerleme Raporu'nda, Polonya'da siyasi kurumlarının istikrarlı bir şekilde çalıştığını ve 1997 yılında yürürlüğe giren Anayasası'nın da bu istikrarı garanti ettiğini rapor etmiştir (Çolakoğlu ve Erdal, 2007:69-97). Diğer ülkelerde olduğu gibi Polonya'da da halkın ve aydınların desteğiyle demokratikleşme başlamış ve AB destekleriyle gelişmiştir. Polonya ekonomik durumu diğer ülkelere kıyasla daha kötü bir durumdadır. Bu yardımlardan en çok faydalanan yine Polonya olmuştur. Bu anlamda demokratikleşme konusunda AB'nin ekonomik yardım desteği ve üyelik için gerekli kriterlerin uygulanması demokratikleşme sürecinde rolü büyüktür. Polonya demokrasinin işler bir yapıya kavuşması için gerekli olan ekonomik refaha kavuşması ve büyümesi için AB tarafından yaklaşık 5554 milyon Euro mali yardım yapılmıştır.

Bulgaristan

Bulgaristan komünist yönetim altında pek fazla sorun yaşamamıştır. Bunun temel nedeni Jivkov'un Bulgaristan'ı sert bir şekilde yönetmemesidir. Jivkov yalnızca ekonomik başarıyı sağlayamamış, ülke üç kez krizin eşiğine gelmiştir. Sosyalist sistemin çökmesiyle de birlikte Jivkov bir saray darbesi ile yönetimden alınmıştır. Böylece Bulgaristan'ın yumuşak bir şekilde demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. 1990 yılının Ocak ayında, Bulgaristan'ın yönetimini Komünist Partisi'nin tekeline bırakan Anayasanın 1. Maddesi kaldırılmıştır. Nisan 1990'da tekrardan çok partili, serbest ve hür seçim yapılması kararı alınmıştır. Bulgaristan anayasada güçler ayrılığına dayanan demokratik bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Bulgaristan, 1992 yılında Avrupa Konseyine kabul edilmiştir. 1997 yılına kadar Bulgaristan'da ekonomide ve yönetimde istikrar sağlanamamıştır. 1996 yılında ekonomik kriz yaşanmıştır. Yaşanan bu ekonomik krizin temelinde yapısal reformların geciktirilmesi, dış borç miktarının büyük ölçüde artması ve ülkeye fazla yabancı yatırım gelmemesi gibi sebepler yataktadır. 1996 Krizi Bulgaristan'ın Avrupalılaşıma tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır (Çavuşoğlu, 2013:30). 1997 yılında istikrarsızlaşan ortamda hükümet istifa etmiş ve erken seçimler yapılmıştır. Seçim sonucu başa gelen Kostov başkanlığındaki Demokratik Güçler Birliği hükümeti AB'yi yalnızca mali yardım sağlayan bir kaynak olarak görmemiş üye olmak için çalışmalara başlamıştır. Ekonomik reformlar, eğitimin azınlık dillerine açılması ve ulusal hayatta daha fazla şeffaflığın sağlanması, ülkenin AB üyelik şansını arttırmak için Kostov hükümeti tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilmiştir. AB tarafından sağlanması beklenen uyum şartları Bulgaristan tarafından sağlanmış ve 2007 yılında Bulgaristan AB'ye üye olmuştur.

1997 yılına kadar geçen dönemde diğer ülkeler AB'ye üye olmak için belli bir yol kaydetmişken Bulgaristan bu ilerlemelerin gerisinde kalmıştır. Bunun nedeni dönemin yöneticilerinin AB'yi yalnızca ekonomik olarak faydalanılacak bir kurum olarak görmeleridir. Fakat bu dönemden sonra gelen hükümet AB'ye uyum konusunda birçok değişikliğe imza atmıştır. Eylül 1999'da Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu'nun 6 numaralı

protokolü Sofya Hükümeti tarafından onaylanmış ve idam cezasını kaldırmıştır. Bu iki önemli adım ile AB siyasi kriterlerine uyum açısından kaydadeğer bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir (Çavuşoğlu, 2013:36).

Bulgaristan, AB tarafından yapılan yardımlar kapsamında 2527 milyon Euro yardım almıştır. Bu yardımlarla kötüleşen ekonomisi düzeltilmiş ve uluslararası pazarda bir yer edinmeye çalışmıştır. Demokrasiye geçiş süreci diğer ülkelerde olduğu gibi Komünist yönetim tekelinde çıkması, serbest seçimlerin yapılması ve yeni bir anayasanın oluşturulmasıyla başlamıştır. Devam eden süreçte gelişmeler çok hızlı bir seyir izlememiştir. 1997 yılında yönetime gelen hükümetin AB'ye giriş çalışmalarını hızlandırmasıyla fasıllar tek tek kapatılmış ve Bulgaristan AB tarafından zorunlu kılınan demokratik kriterleri yerine getirmiştir.

Romanya

1980'li yıllarda ekonomik alanda zorluklar yaşayan Romanya'da işçi ayaklanmaları 1987'de başlamıştır. Romanya'daki geçiş süreci şiddetli ve kanlı olmuştur. 1989 yılında büyüyen olaylar sonucu halk saraya hücum etmiş ve Çavuşesku kaçmıştır. Yerine Ion İliescu'nun geçmesiyle birlikte Romanya'da komünist yönetim sona ermiştir. 1990 yılında çok partili sisteme geçilmiş ve serbest seçimler yapılmıştır. 13 Aralık 1991'de hazırlanan yeni bir anayasa halkoylamasıyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Romanya'nın AB ile ilişkileri 1980'lerin başlarına kadar geriye götürülebilir. Romanya Batılı devletlerden 3 milyon Euro borç almış ve bu borcun ödenme süresinin uzatılmasını istemiştir. Bu durumda Batıyla da yakınlaşmıştır. Taraflar arasındaki ilk anlaşma 1993 yılında ortaklık kuran Avrupa Anlaşmasıdır. Romanya, her ne kadar 1994 yılında üyelik için başvuru yapsa da üyelik için başlangıçta çaba harcamamıştır. 1990-1996 dönemi incelendiğinde genel olarak ekonomik reformların gerçekleştirilmesi konusunda pek istekli davranılmadığı görülmektedir. Kurulan hükümetler, ekonomik reformların neden olduğu sorunların endişesiyle, reformlara pek sıcak bakılmamıştır. Romanya'da AB üyeliğine giden süreçte 1997 yılına kadar ekonomik istikrara ulaşılmış ve çok seçmen kitlesinin kaybedilmemesine dikkat edilmiştir (Turbedari, 2004:82). Yanlış ekonomik ve siyasi politikaların sonucu olarak Romanya dönüşümü yaşayan ülkeler içerisinde yapılması gereken reformlar açısından en kötü durumdadır. 1990 sonrası Romanya, çeşitli ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya bulunmaktadır ve hükümet aynı dönemde azınlıklar sorununu çözmeye çalışmaktadır. 1996 yılında Romanya'da yapılan seçimlerde yönetim ilk kez sosyalistlerin elinden alınmış, reformlara daha sıcak bakan merkez sağ partilerinin eline geçmiştir. Yönetimin reformcuların eline geçmesiyle AB'ye uyum kriterleri yerine getirilmeye başlanmıştır. 1997 yılında Gündem-2000 çerçevesinde Romanya'nın Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine uyum

sağlamada ilerleme kaydettiği belirlenmiştir. 2000 yılında Romanya'nın AB'ye katılımı konusundaki müzakerelerin resmi açılışı yapılmıştır. 2003 yılında Romanya Anayasası'na yeni bir şekil verilmiş ve 2007 yılında bu ülke AB üyesi olmuştur. Romanya AB yardımları kapsamında 4094 milyon Euro mali yardım almıştır.

Demokrasi kriterleri temelinde uluslararası alanda gerçekleştirilen incelemeler sonucunda DAÜ'nün AB üyeliği sürecinde demokratikleştiği gözlemlenmektedir. Fakat bu demokratikleşme ne tek bir yılda gerçekleşmiş ne de tek taraflı bir kurumun tekelinde olmuştur. DAÜ'nün demokratikleşme süreçleri yaklaşık on beş yıl gibi bir süreci kapsamıştır. Uzun süre Sovyetler Birliği yönetimi altında demokrasiye uzak yaşayan bu devletler Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan havadan faydalanıp egemenliklerine kavuşmuşlardır. Takip eden süreçte çok partili sisteme geçmiş, yeni anayasa oluşturmuş veya anayasalarını değiştirmişlerdir. Bir an önce Batıyla bütünleşmek isteyen DAÜ merkezi planlı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Fakat demokrasinin tam anlamıyla sağlanabilmesi için ekonominin işlerliğinin iyi bir noktada olması gerekmektedir.

Demokrasi ve ekonomi birbirinden bağımsız birer alan olarak görülebilir fakat bir yerde demokrasinin olması için ekonomik refah gereklidir. Fakat yalnızca ekonominin iyi olması demokrasi olacağı anlamına da gelmemektedir. Demokrasi yolsuzluklar ve rüşvet üzerinde siyasi rekabet koşullarını artırıp yolsuzluk miktar ve koşullarını en aza indirerek, gelir eşitsizliğini azaltıp, kısa dönemli daha istikrarlı büyümeye yol açarak, tüketim ve yatırım olanağı sağlar, bünyesinde barındırdığı sağlıklı kurumsal altyapı ile ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı olup yaşam açısından daha az riskli olması ve gerektiğinde ekonomik yetki devrini kolaylaştırarak ekonomik gelişmeyi ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Demokrasi ifade ve dernekleşme özgürlüğü ile çok partili seçim imkânı sağlayarak, insan haklarını ön planda tutması, kuvvetler ayrımı gibi liberal değerler içermesinden, kıtlık gibi toplumsal felaketleri önlemede ve haber almada özgür basın organları ile daha etkin olması, politik güçlerin değişmesinde şeffaf kurallara sahip olup gayri meşruluğu önlemesi, özgürlük iklimi, serbest bilgi akışı, istikrarlı yatırım ortamı sağlayıp ulusal enerji ve kaynakların ülkeye mobilizasyonunu hızlandırarak da ekonomik büyüme ve gelişmeyi artırmaktadır (Cevizli, 2013:89).

DAÜ siyasal anlamda demokratikleşmek için önemli adımlar atmışlardır. Fakat gerekli olan ekonomik altyapıya sahip olacak güçte değillerdi. Yıllarca Sovyet yönetimi altında ekonomi kötü bir hale gelmiştir. Uzun yıllar yaşanan bu kötü durumu birkaç yılda ortadan kaldırmak tek başına neredeyse olanaksızdır. Bu aşamada Avrupa Birliği devreye girmektedir. Avrupa topraklarında yaşanan güvensizlik, yeni bir savaştan çıkılması, bu ülkelerin Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmesi ve AB'nin gelişim dinamizmini kaybetmemesi gibi sebeplerden ötürü AB bu ülkeleri bünyesine katmak istemiştir. Fakat hem mali hem siyasal açıdan gelişmelerini sağlamamış olmaları

hâlihazırda üye olan diğer ülkelere zarar vereceği gerekçesiyle AB öncelikle mali destek sağlamış ardından Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleriyle demokrasilerini ve ekonomilerini geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Ülkeler kendi içinde özel yapılarına göre ayrılmış ve uyum süreci buna göre belirlenmiştir. Gerekli kriterleri sağlayan DAÜ AB'ye aday olmuştur. Demokratikleşme DAÜ için bir süreç olarak düşünüldüğünde iki tarafında çaba gösterdiğini belirtmek gerekmektedir.

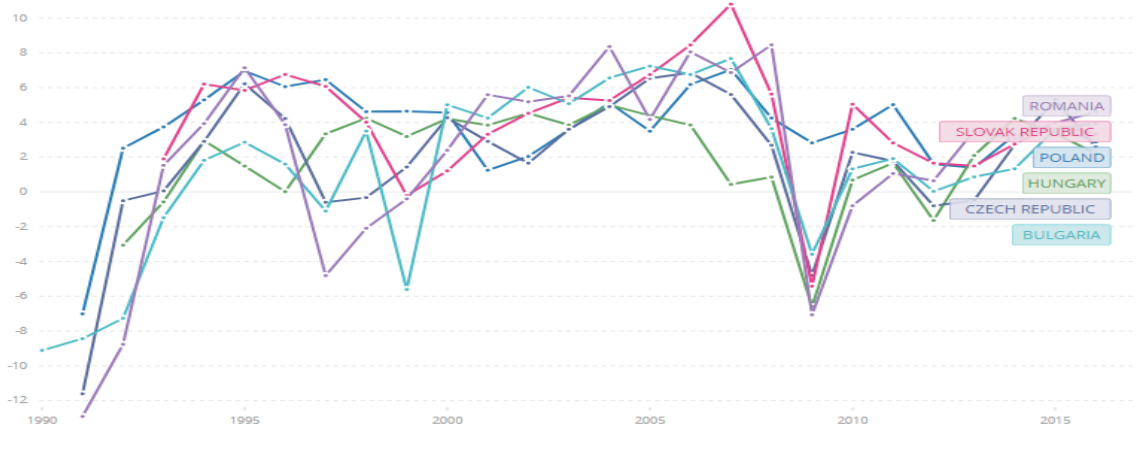
3.1.2. DAÜ'nün AB'ye Üyelik Sonrası Ekonomik Göstergeleri

AB'nin beşinci ve altıncı genişleme dalgasıyla birliğe üye olan DAÜ, AB ekonomisinin durgunluğa girdiği bir dönemde üye olmuşlardır. DAÜ'nün AB üyeliği talep etmesinin başlıca sebeplerinden biri ekonomik refahı arttırmak ve vatandaşlarına daha iyi standartlarda bir yaşam sunmaktır. AB içerisindeki Almanya ve Fransa gibi büyük devletler de ekonomik açıdan genişlemeyi istemişlerdir. Nitekim bu isteklerinin karşılığını büyüme oranlarındaki yükselmeye almışlardır. Almanya 2002 yılında %0.1'lik bir büyüme göstermiş, 2003 yılında %0.37 küçülmüştür. 2007 yılında ise %3.72lik bir büyüme sağlamıştır. Fransa'da 2000-2003 yılları arasında büyüme oranlarında azalma görülmüş, 2004 yılına gelindiğinde ise %2.54'lük bir büyüme görülmüştür⁴ (Ulu, 2014:53).

Her iki taraf içinde ekonomik beklentileri karşılayacak olan birlikteliğin şüphesiz DAÜ için ekonomik anlamda daha büyük faydalar sağladığı görülmektedir. AB tarafından sağlanan büyük mali kaynaklar ile gelişmeler sağlanmış, ekonomi alanında yeni politikalar geliştirilmiştir. Bu bağlamda DAÜ'nün Soğuk Savaş sonrasındaki büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları incelenecektir. Grafik 3'de DAÜ'nün 1990 yılı ile 2016 yılları arasındaki büyüme oranları verilmiştir.

⁴ Fransa'da meydana gelen bu değişimin nedeni Almanya ile aynıdır. Ekonomide yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır.

Grafik 3: DAÜ Büyüme Oranları (1990-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018,

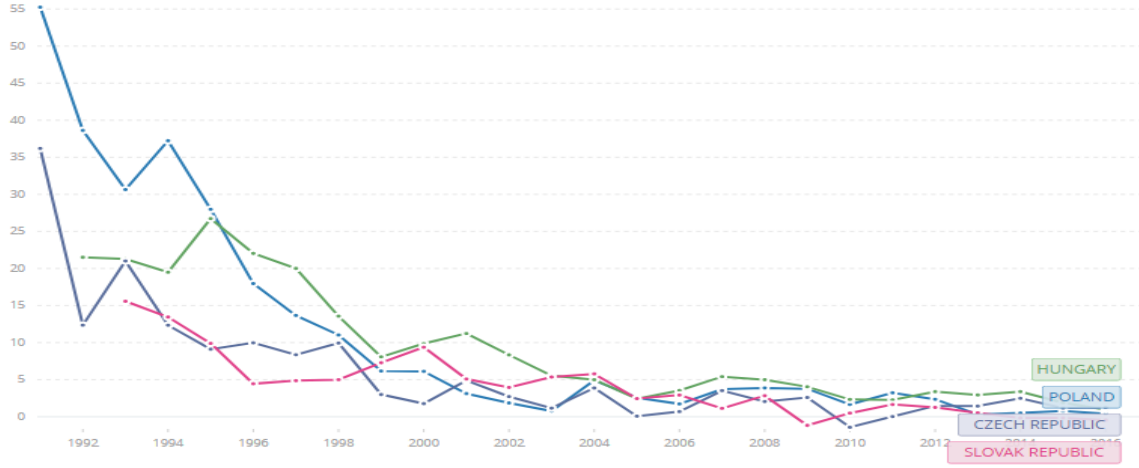
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2016&locations=PL-HU-CZ-SK-BG-RO&start=1990>

1990 yılı itibariyle DAÜ yönetimlerini kendi elinde bulunduran siyasal anlamda dönüşmeye başlamış ülkelerdir. Aynı süreçte ekonomik dönüşümlerde başlamış ve büyüme oranları yükselmiştir. Bu büyüme sürecinde AB'nin katkısı mali yardım ve uyum için zorunlu ekonomi politikaları konularında olmuştur. DAÜ'nün büyüme grafiği incelendiğinde 1990 sonrasında büyüme oranlarında gözle görülür bir yükseliş vardır. 1990'larda ülkeler ortalama %10'luk bir küçülme yaşarken 1995 yılında %7'lere kadar büyüme sağlanmıştır. Bu tarihten sonra gelişmeler bu sayılara yakın ilerlemiş ve üyelik yılına kadar büyüme oranlarında bir istikrara kavuşmuşlardır.

Grafikte Bulgaristan ve Romanya diğerlerinden ayrı bir seyir izlemiştir. Bulgaristan, sosyalist yönetim boyunca üç kez ekonomik krizin eşğine gelmesi sebebiyle ekonomik açıdan kötü bir duruma sahipti. Aynı şekilde Romanya'da ekonomik şartlar kötü durumdadır. Bu olumsuzlukların yanı sıra komünist yönetimden sonra bu iki ülkede yönetimde bulunan hükümetler ekonomiye yeterli önemi vermemiş ve gerekli yatırımları yapmamışlardır. Bu nedenle Bulgaristan ve Romanya'da 1995-2000 arasında büyüme oranlarında dalgalanmalar görülmektedir. Nitekim yeterli gelişmeyi sağlayamamaları nedeniyle diğer ülkelere göre üyelikleri üç yıl sonra başlamıştır. Grafik üzerinde büyüme oranları bir istikrarın oluşmadığı görüntüsü vermektedir. Fakat verileri tek bir açıdan incelemek yanlış olacaktır. En büyük düşüşün yaşandığı yıl olan 2008, dünya genelinde baş gösteren büyük bir krizin olduğu yıldır. 2008 krizinin ertesinde büyüme oranları tekrar bir yükselişe geçmiştir. 2008 krizi AB üyeliğinin etkilediği bir durum değildir. AB üyeliği bir istikrar gerektirmektedir ve bu istikrarı sağlamak içinde AB tarafından çalışmalar yapılmakta raporlar sunulmaktadır. AB üyeliği büyüme anlamında bu ülkelere bir istikrar sağlamıştır.

1990-2016 yılları arasında DAÜ'nün enflasyon verileri iki grafik halinde incelenecektir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya yaklaşık aynı değerler arasında bir enflasyon göstergelerine sahipken, Bulgaristan ve Romanya bu ülkelerden çok farklı bir enflasyon grafiğine sahiptir. (Daha iyi bir inceleme amacı ile iki grafiğe ayrılmıştır.)

Grafik 4: Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya Enflasyon Verileri (1990-2016)

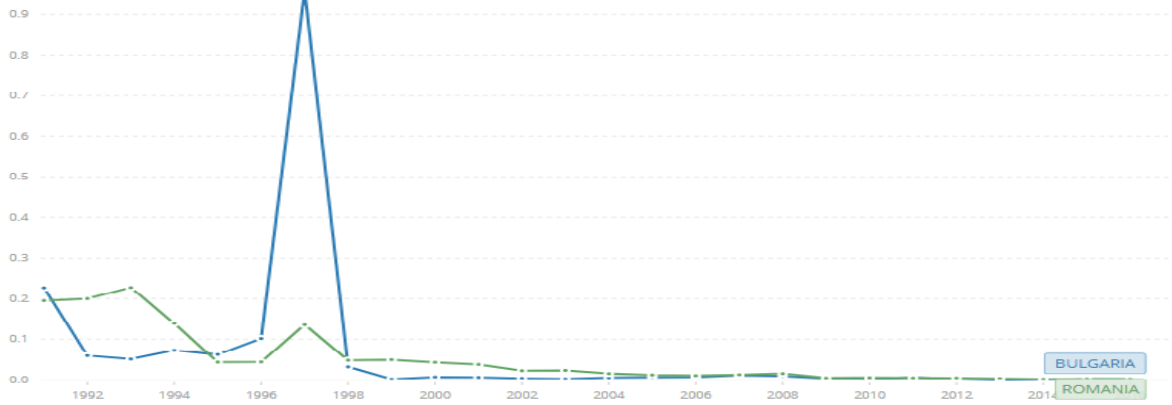

Kaynak: The World Bank, 2018,

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2016&locations=PL-HU-CZ-SK&start=1991&view=chart>

Grafik 4'de 1990 yılı Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'nın enflasyon verileri %15 ile %55 arasında değişmektedir. Yıllan yıla azalış gösteren enflasyon değerleri en büyük düşüşü 1990-2000 yılları arasında yaşamıştır. Bu on yıllık süreçte hem DAÜ hem de AB katkıları ile bu seviye sağlanmıştır. Bu yıllardan sonra enflasyon değerlerinde aşırı artış veya azalış görülmemektedir. AB üyeliği sürecinden sonra DAÜ'de enflasyon %5'in altında seyretmiştir. 2016 verilerine göre bu ülkeler içerisinde en yüksek enflasyon %1.236 ile Çek Cumhuriyetine aittir.

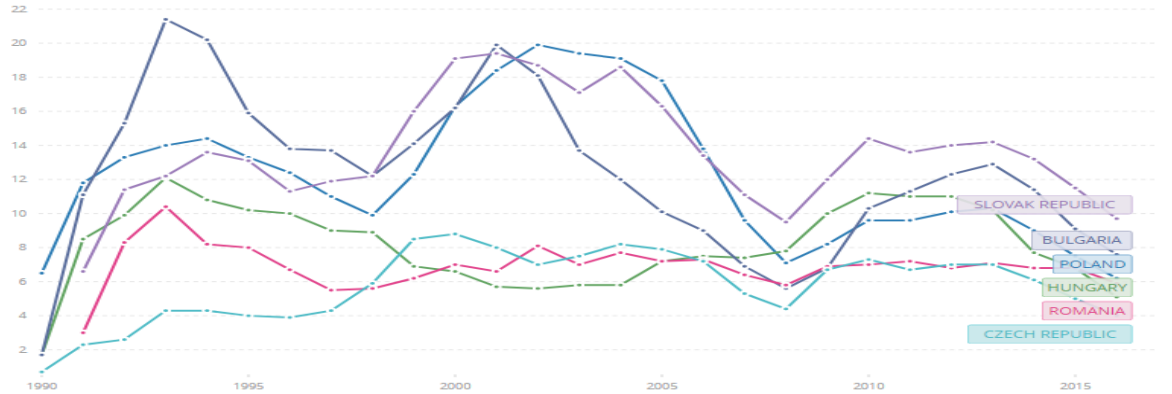
Grafik 5: Bulgaristan, Romanya Enflasyon Verileri (1990-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2016&locations=BG-RO&start=1991&view=chart>

Bulgaristan ve Romanya diğer DAÜ'ye göre enflasyon değerleri farklı bir seyir izlemiştir. Enflasyon Bulgaristan'da başlangıçta bir düşüş yaşamış, 1996 yılından sonra ülke içinde yaşanan ekonomik krizle birlikte çok büyük bir artış göstermiştir. Ekonominin kötü olduğu bu yılda hükümet istifa etmiş ve erken seçime gidilmiştir. Seçimlerle başa gelen Kostov hükümeti ekonomik anlamda ilerlemeler kaydetmiş, enflasyon seviyesini gittikçe düşürmüştür. Romanya'da ise enflasyon 1993 yılından sonra bir düşüş göstermişse de 1996 yılında yükseliş göstermiş ve ilerleyen yıllarda enflasyon seviyesinde bir istikrar yakalamayı başarmıştır.

Grafik 6: DAÜ İşsizlik Oranları (1990-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2016&locations=PL-HU-BG-RO-CZ-SK&start=1990>

Sosyalist sistem her bireye çalışacak iş vermeyi vadeder. DAÜ’de de sosyalist yönetim boyunca ihtiyaç olmadığı halde herkese iş verilmeye çalışılmıştır. Bu durum haliyle işsizlik oranlarını çok düşük göstermiştir. Fakat herkesin bir işe sahip olması ekonominin çok iyi olduğunu göstermemektedir. Aynı dönemde ekonomik büyüme ve enflasyonun negatif durumu yukarıda grafiklerde incelenmiştir. 1990 yılında işsizlik oranlarının düşük ve sonrasında yükselişe geçmesinin nedeni sosyalist sistemdeki herkese iş verme politikasıdır. İşsizlik oranları 1995’lere doğru Bulgaristan haricinde diğer ülkelerde %14'lere kadar çıkmıştır. Bulgaristan 1993 yılında incelenen dönem içerisindeki en yüksek işsizlik oranı olan %21.4’ü görmüştür.

İşsizlik oranları genel olarak düzenli bir seyir izlememiştir. Büyüme ve enflasyon grafiklerindeki yakın değerlerin aksine her ülke kendi içerisinde bir özellik göstermiştir. Ülkelerin demografik özellikleri genç nüfus oranları gibi değerler her ülkenin oranlarını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin AB üyeliği sonrası yeni üye ülkelerden diğer AB üyesi ülkelere işçi göçü yaşanmasına rağmen işsizlik oranları çok yüksek seviyeler göstermiştir. İşsizlik oranlarının tam anlamıyla belirli bir oranda düşüş gösterdiği yıllar 2008 ekonomik krizinin toparlanma süreci sonrasında görülmektedir. AB üyeliği işsizlik oranları anlamında tam bir etki sağladığı söyleyemeyiz.

DAÜ’nün ekonomik büyüme ve enflasyon oranları incelendiğinde AB etkisi belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yapılan mali yardımlar ve üyelik için Kopenhag ekonomi kriterlerinin uygulanması büyüme ve ekonomi üzerinde olumlu gelişmeler yapmıştır. Bu yalnızca AB’ye atfedilecek bir başarı değildir. Mali desteğin uygun şekilde kullanılması ve uyum kriterlerinin yerine getirilmesi ülke içindeki yönetimin çabası ile de alakalıdır. Nitekim Bulgaristan ve Romanya bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır. 1997 öncesinde bu ülkelerde mali yardımların gerçek anlamda ekonomiyi kaldırmak için kullanılmaması ve AB üyeliği için çaba harcanmaması nedeniyle büyüme oranında azalış ve enflasyon oranlarında çok büyük artışlar görülmüştür. 1997 sonrası hükümetin değişmesi ve AB’ye girme çabasının artması ekonomide olumlu sonuçlar göstermiştir.

3.1.3. DAÜ’nün AB’ye Katılım Sürecinde Karşılaştığı Sorunlar

AB’nin Doğuya doğru genişlemesi ve üye sayısının artması olumlu getirilerinin yanında birtakım endişeleri de beraberinde ortaya çıkarmıştır. Birliğe yeni katılacak ülkelerin eski üyelerin ekonomik ve siyasal standartlarına ulaşip ulaşamayacağı bir endişe konusu olmuştur. DAÜ AB kriterlerini yerine getirme ile ilgili kuralları kabul etmiş ve çalışmalara başlamıştır. Fakat ilerlemelerin her ülkede aynı hızda olduğu söylenemez. Bazı alanlarda uyum diğerlerine göre çok daha zor olmuştur.

DAÜ ile AB ülkeleri arasında gelir seviye, istihdam ve üretim açısından çok büyük farklar vardı. Bu farkların aşılması zorlukların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Sosyalist yönetim altında tüm mallar devletin elindedir. Serbest piyasa ekonomisine geçişle özelleştirmelerin yolu açılmıştır. AB özelleştirmelere ve yüksek öğretim eğitime önem gösterilmesini istemiştir. Karşılaşılan zorluklar olarak ifade edilse de aslında bunlar çoğu DAÜ için bir fırsat oluşturmuştur. AB tarafından istenen yapılanmalar DAÜ için neredeyse tüm kamu politikalarında dönüşümü ve gelişimi tetiklemiştir. Zorluklar bu dönüşüm sürecinde yaşananları kapsamaktadır.

AB ülkelerin değişimlerini hazırladığı ilerleme raporları ile takip etmiştir. Komisyon raporları ile zorlanılan alanlar ortaya konmuştur. Polonya piyasa yetkilendirilmesi verilmeyen ürünler için gerekli sürede düzenleme yapamamış 2005 yerine 2008 yılında bu değişimi sağlayabilmiştir. Macaristan ve Polonya tarafından mali devlet yardımları müktesebata uymamıştır. Bu nedenle 2011 yılına kadar düzeltilmesi konusunda süre uzatılmıştır. Rekabet politikasının yeniden yapılandırılması DAÜ tarafından tam olarak gerçekleştirilememiştir. Macaristan ve Polonya taşımacılık konusunda AB şartlarına uyumlu hale gelememiştir. Aynı konuda Macaristan gürtülü hava taşıtlarının hizmetten çekilmesini sağlayamamıştır. Sigara vergileri konusunda AB şartlarına uyum sağlanamamış ve uyum için gereken süre AB tarafından uzatılmıştır. Çevre yönetimi konusunda tüm ülkeler üyelik tarihine kadar müktesebata uyumu gerçekleştirememişlerdir.

DAÜ 'de özelleştirmenin başlaması ile birlikte yabancı dil, hukuk, iktisat ya da işletme bilgisi gibi önemli becerilere sahip çalışanların çoğu özel sektörlerdeki daha iyi ücretler veren işlere geçiş yapmışlardır. Bu geçiş sonrası kamu hizmetinde kalanların oranı düşmüş ve kamuda çalışanların niteliği daha düşük ücretle çalışan, iyi bir eğitime sahip olmayan ve motivasyonu düşük kişiler olmuştur. Bu çalışanların çoğu düşük maaşlarına ek rüşvet alma eğilimi içinde olmuşlardır. Düşük maaşla birlikte memurların rüşvet ve yolsuzluğa yönelmesi DAÜ'nün üyelik sürecinde karşılaştıkları en önemli zorluklardan biri olmuştur (Demir, 2009:133). Genişleme süreci Hollanda ve Fransa halkı tarafından istenmemiş ve Avrupa için yeni bir anayasanın referandumunu reddetmişlerdir. Bunun en büyük sebebi bu ülkelerin AB'yi olumsuz etkileyeceği düşüncesidir. DAÜ'nün üyelik sürecinde halkın yeterince bilgilendirilmemesi bu sonucu doğurmuş ve zorlu bir sürece dönüşmüştür. Yaşanan zorluklara karşın AB sadece kendi isteklerini empoze etmeye çalışmamış karşılıklı pazarlıklar şeklinde gelişmeler ilerlemiştir.

3.2. Macaristan'ın Demokratik Dönüşümü ve AB ile İlişkileri

Macaristan'da ilk anayasa 1949 yılında yürürlüğe girmiştir. "Stalin Anayasası" olarak bilinen bu anayasa 1936 tarihli Sovyetler Birliği Anayasasından etkilenilerek hazırlanmıştır. Anayasada Macaristan'ın halkçı bir Cumhuriyet olduğu; Cumhuriyetin emekçi, işçi ve köylü devleti olduğu;

iktidarın işçi halka ait olduğu; iktidarın seçilmiş ve halka karşı sorumlu milletvekilleri aracılığıyla kullanılacağı belirtilmiştir. Anayasaya göre egemenlik bir ve bölünmez olup bu haktan kaynaklanmaktadır. Prensipde Meclis'in yönetimi halka dayanmasına rağmen uygulamada bütün yetkiler Parti elinde tutulmuştur (Eroğlu, 2011:353). İktidarın seçim yolu ile demokratik usuller çerçevesinde gerçekleşmediği yönetim şekilleri çağdaş yönetim sistemi olarak değerlendirilmemektedir. Anayasalı devletlerde her ne kadar anayasada kuvvetler ve bu kuvvetlerin yetkileri öngörülse de bunlar sadece yazılı metin olarak kalıp uygulama imkânı bulmadığından ve tatbikatta kuvvetlerin bir merkezde birleşmesi ve iktidarın demokratik bir şekilde oluşmaması sebebi ile bu yönetimler, demokratik bir yönetim değildir. Tüm sosyalist anayasaların da temel özelliği kuvvetlerin bir merkezde toplanmasıdır. Resmi olarak parlamentonun elinde olan yetkiler gerçekte politbüro tarafından kullanılmaktadır. Sosyalist sistem altında Macaristan'da yasalar müzakere edilmeden kabul edilmektedir (Eroğlu, 2011:351). Bu sebeple Macaristan'ın komünist sistemle yönetildiği yıllar demokratik bir yönetim olarak kabul edilmemektedir.

Mihail Gorbaçov glasnost ve perestroyka politikaları sonucu Sovyetler Birliği uydu olan ülkelerin içişlerine müdahale edilmeyeceği sözünün verilmesiyle uydu devlerde demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Macaristan'da bu geçiş süreci diğerlerine göre çok farklı olmuştur. Macaristan'da Kadar rejimi halkın ayaklanması sonucunda yıkılmamış, siyasi iktidarın bilinçli olarak uyguladığı bir sistemle değişimler uygulanmıştır. Macar halkı 1848 ve 1956 tarihlerinde hakları için ayaklandıklarında ağır sonuçlarla karşılaşmışlardır. Tarihten çıkarılan bu dersle halk isteklerini hükümeti düşürerek yapmak yerine değişiklikleri hükümetin yapması yönünde taleplerini arttırmışlardır. Taleplerin bu şekilde olması nedeniyle Macaristan'da değişim süreci sorunsuz olarak değerlendirilebilecek nitelikte gerçekleşmiştir. Halka gösteri yapma hakkı verilmiş ve bu hakla Macar halkı demokrasi için gösteriler yapmışlardır. 1989'da Komünist Parti Merkez Komitesi halkın memnuniyetsizliğine cevap vererek çok partili siyasi hayata geçileceğini ve serbest seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir. Bu kararı takiben Macaristan Sosyalist İşçi Partisi serbest piyasa ekonomisine geçilme kararı almıştır. Demokrasiye geçiş iktidar partisinin kendi kendini reforme etme kararıyla başlamıştır. Fakat tek partili devlet yönetimi düzeninden çok partili bir düzene geçiş için öncelikle anayasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu amaçla hükümet, muhalefet partileri ve halkı temsil eden sivil toplum kuruluşları arasında "Yuvarlak Masa Toplantıları" gerçekleşmiştir. Yuvarlak Masa Toplantıları'nda Anayasa değişikliği, Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Anayasa Mahkemesi Kanunu, Ceza Kanunu ve Ceza Mahkemeleri Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi konusundan uzlaşmıştır. Buna göre, önceden demokratik seçimlere ilişkin bir paket hazırlanacak, ardından yeni seçilen parlamento yeni anayasayı hazırlayacaktır. Parlamento anayasada bazı değişiklikler yapmıştır. Bunlar, devletin adının "hukuka dayanan bağımsız demokratik bir devlet" şekline dönüştürülmesi, cumhurbaşkanlığı makamı, anayasa mahkemesi, ombudsman kurumu ve sayıştayın kurulması, siyasi partiler ve seçim kanunu gibi alanlarda yapılan değişikliklerdir. Macaristan'da tek partili dönemde seçilmiş olan parlamentosu anayasayı önemli

ölçüde değiştirmiş ve 23 Ekim 1989'da anayasa değişiklikleri yürürlüğe girmiştir (Tunç ve Türkoğlu, 2007:1153). 1949 Anayasası'nda yapılan düzenlemelerle Macaristan'ın devlet yapısı parlamenter cumhuriyet rejimi ve Macaristan Cumhuriyeti de bağımsız, demokratik bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Dernekler Kanunu'nda değişiklik yapılarak siyasi partilerin kurulmasının önünü açmışlardır. Böylelikle fiilen çok partili sisteme geçilmiştir. Geçiş sürecinde demokrasiye geçilmesi ve eski sistemin kurumlarının kaldırılması konusunda 26 Kasım 1989'da referandum yapılmış ve katılanların büyük bir kısmından destek gelmiştir. Referandum sonucunda düzenlemeler halkın talebine göre yapılmıştır.

1990 yılının Mart ayında ilk demokratik (özgür ve serbest) seçim yapılmıştır. Bu genel seçim Macaristan'da kırk üç yıl aradan sonra yapılan ilk demokratik genel seçimdir. Seçime 30 siyasi parti katılmıştır. Seçim sonucunda iki demokrat partinin koalisyonu oluşmuştur. Macaristan'da yeni bir anayasa yapılmamıştır. Seçimlerden sonra koalisyon partileri mevcut anayasanın neredeyse tamamını değiştirmişlerdir. Macaristan'da sözleşme yoluyla demokrasiye geçilmiştir ve 1949 sosyalist dönem anayasasının değiştirilmesiyle oluşan yeni Macaristan anayasası ile ilgili olarak *“değişiklikler o kadar radikal ve geniş kapsamlıdır ki bu günkü Macar Anayasasının demokratik bir siyasal sistemin ihtiyaçlarını karşılamakta olduğundan şüphe edilemez”* görüşü mevcuttur (Tunç ve Türkoğlu, 2007:1155).

1990-1995 arası dönem Macaristan iç siyaseti açısından ayrı bir dönem olarak, gerçek anlamda görülebilir ki halkın ve devletin demokrasiye geçmek istediği bir dönemi olarak yorumlanabilir. Bu süreçte Macaristan izlediği iç ve dış siyaset ile kendi geleceğini de belirlemiştir. Jeopolitik açıdan son derece kritik bir konumda bulunan Macaristan, Soğuk Savaş sonrası dönemde kısa sürede birçok alanda reformlar yapmak suretiyle Batı ile bütünleşmeyi öncelikli ulusal politikalarının başına koymuştur. Macaristan tarafından Birliğe girme arzusuna karşılık AB'de sessiz kalmamış üyeliğin gelişmesi için gerekli desteği sağlamıştır.

Demokrasiye geçiş sürecinin ilk yıllarında ekonomik göstergeler hiç şüphesiz önemli göstergelerdir. Ekonomik alandaki ilerleme ve değişimin 1989-1998 arasında yaklaşık on yıllık bir süreçte ele alındığında önce gerileme ardından yükselme, sonra yeniden gerileme yaşandığı görülmektedir.

3.2.1 Macaristan'ın Ekonomik Yapısı

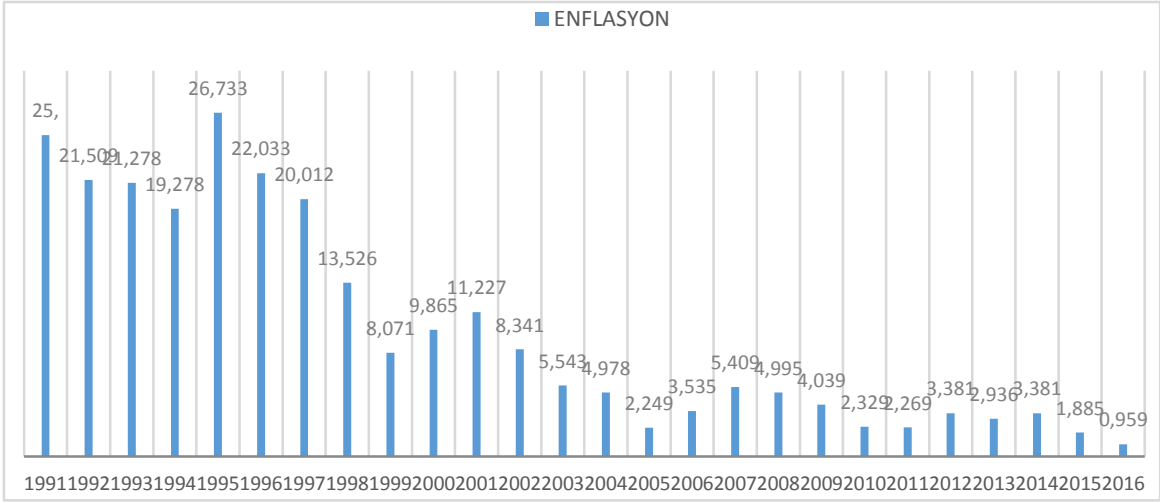
Doğu Bloğunun yıkılmasıyla beraber büyük bir değişim geçiren Macaristan, sosyalist sistemden bağlarını koparıp kapitalist sisteme adapte olmaya başlamıştır. Bu siyasal sistemlerin kendi içerisinde farklı ekonomik sistemler barındırması sebebiyle ekonomik dönüşüm de

gerçekleşmiştir. sosyalist sistem içerisinde olan Merkezi Planlı Ekonomik sistemden Piyasa Ekonomisine geçiş yapmıştır. AB'ye üyelik için başvurduğu tarih olan 31 Mart 1994 itibariyle Macaristan ekonomisi büyük bir dinamizm kazanmıştır. Macaristan'da geçiş sürecinin ilk yıllarında büyük ilerlemeler ve hızlı özelleştirmeler yaşanmış, ülke özellikle yabancı sermaye yatırımıyla önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Ekonomik faaliyetlerin önemli kısmının özel sektör tarafından gerçekleştiriliyor olması sonucu geçiş süreci sonrasında büyük bir ekonomik ilerleme kaydetmiş ve Macaristan yeni AB üyesi ülkeler arasında en gelişmiş ülke konumuna gelmiştir (Akar, 2007:83). Dövizle işlemler aşamalı olarak özgürleştirilmiş, Macar para birimi Forint 1996 yılında konvertibl hale getirilmiş ve dövizle işlemlerin özgürleştirilme süreci 2001 yılında tamamlanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa). Daha önce sıkı kurallara bağlı olan döviz işlemleri, AB mevzuatına uygun bir şekilde liberalleştirilmiş ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmıştır.

İki dünya savaşını yaşamış olan Macaristan ekonomisi, diğer ülkelere olduğu gibi ekonomik kayba uğramıştır. 1950'li yıllara kadar tarıma dayalı bir ekonomi oluşturan ülke, bu yıldan sonra Sovyetler Birliği yönetimi altında sanayileşmeye başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte tarım üretiminde azalma görülmüştür. Bugün ekonomisinin büyük bölümü sanayileşmeden oluşan Macaristan'da 1956 yılında yaşanan devrim sonrası ekonomi alanında reform talep edilmiş ve bir dizi reformlar yapılmıştır. II. Bölümde değinildiği üzere bu döneme Gulaş komünizmi denmektedir ve yaşanan ekonomik gelişmeler için de Gulaş Ekonomisi benzetmesi kullanılmıştır. Gulaş Macaristan'da av hayvanlarından elde edilen et ve sebzelerin karıştırılmasıyla elde edilen yöresel bir yemektir. Yemeğin karışık bir yemek olması, Macaristan'da sosyalist yönetim altında reformlarla geliştirilen bir ekonomik sistemi ifade etmektedir.

Sovyet yönetimi altında ekonomisi çıkmaza giren Macaristan'ın 1991-2004 yılları arasında enflasyon, işsizlik ve büyüme rakamlarını gösteren **Grafik 7**, **Grafik 8** ve **Grafik 9** ile Macaristan'ın ekonomik durumunu açıkça göstermektedir.

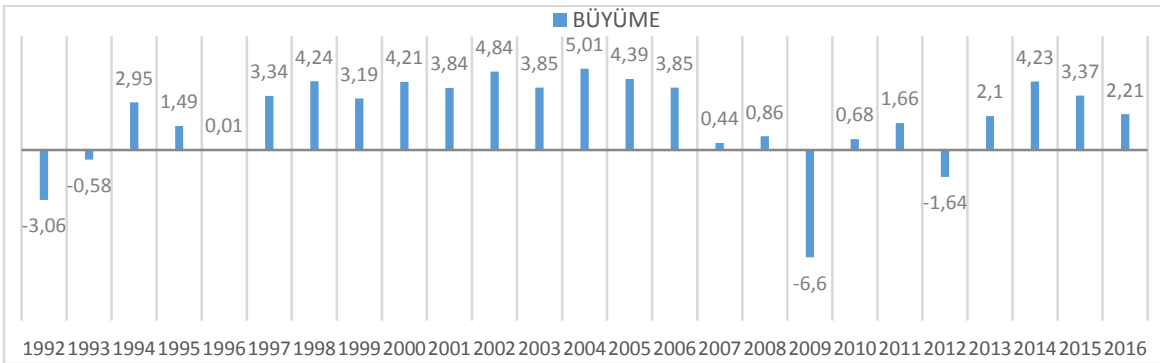
Grafik 7: Macaristan'ın Yıllık Enflasyon Değerleri (1991-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?locations=HU>

Enflasyon konusu Macaristan için genellikle sıkıntılı bir konu olmuştur. 1946 yılında dünyanın en yüksek enflasyonuna sahip ülke olmuştur. Aylık enflasyon %13,600,000,000,000,000(13 kentilyon 600 katrilyon), günlük enflasyon ise %195 dolaylarında bir seyir izlemiştir (Tarihin Gördüğü En Yüksek Enflasyon, Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/tarihin-gordugu-en-yukse-enflasyonlar-28982181>). Bu oranlar Sovyet yönetiminin dağılması sonrası %25 seviyesindedir. AB üyeliğine doğru giden yıllarda %'ler kadar azalmıştır. 2007 yılında enflasyon oranlarında bir artış görülmüş, 2008 kriziyle beraber bu artış düşürülemedi. Macaristan'da para ve faiz politikaları tekrar düzenlenerek 2009 sonrasında %3 ve %1 arasında seyretmiştir. Aday ülke süreci ve sonrasında gözle görülür bir enflasyon düşüşü yaşanmıştır. Bu bağlamda AB'ye katılma ve enflasyon oranlarını azalması arasında doğrudan bir ilişkini olduğu çıkarılabilir.

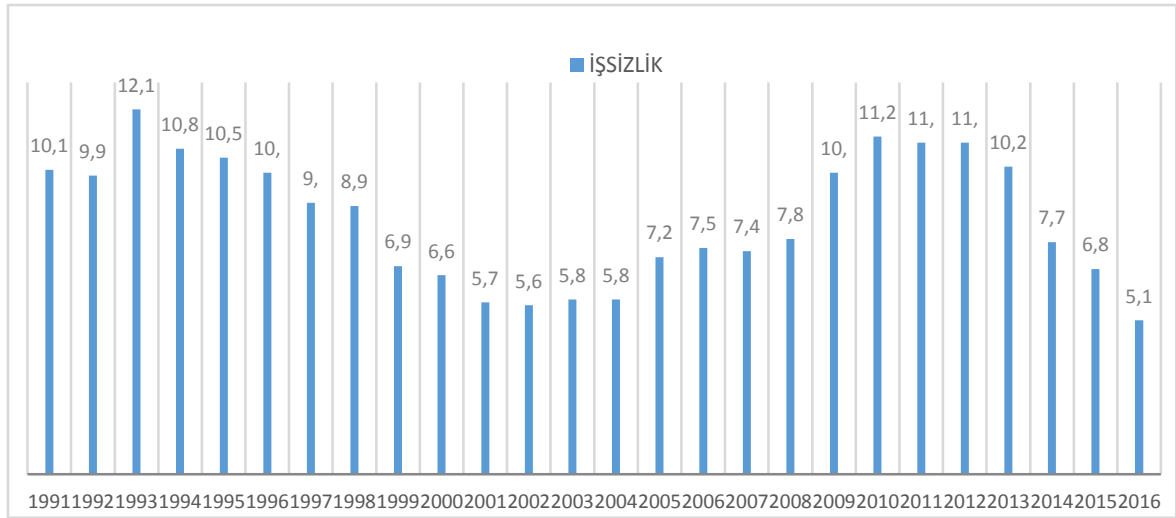
Grafik 8: Macaristan'ın Yıllık Büyüme Değerleri (1992-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=HU>

Macaristan'ın büyüme oranları incelendiğinde doğrudan bir çıkarıma varmak güçtür. Sovyet yönetiminden yeni ayrıldığı yıllarda büyüme değil küçülme yaşanmıştır. AB'ye üyelik sürecine giden yıllarda ülkede para ve faiz politikalarında değişiklik yapılması büyümeye etki etmiştir. Fakat büyüme ve küçülme belirli bir doğrultuda seyretmemiştir. 2008 Ekonomik kriziyle %6,6'lık bir küçülme yaşanmıştır. Bu küçülmeyi AB üyeliği yerine dünya ekonomi perspektifinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Macaristan ekonomisinin yeni pazarlara açılması büyümeye yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda Macaristan'ın AB üyeliğinin büyüme oranına dolaylı olarak etki ettiği söylenebilir.

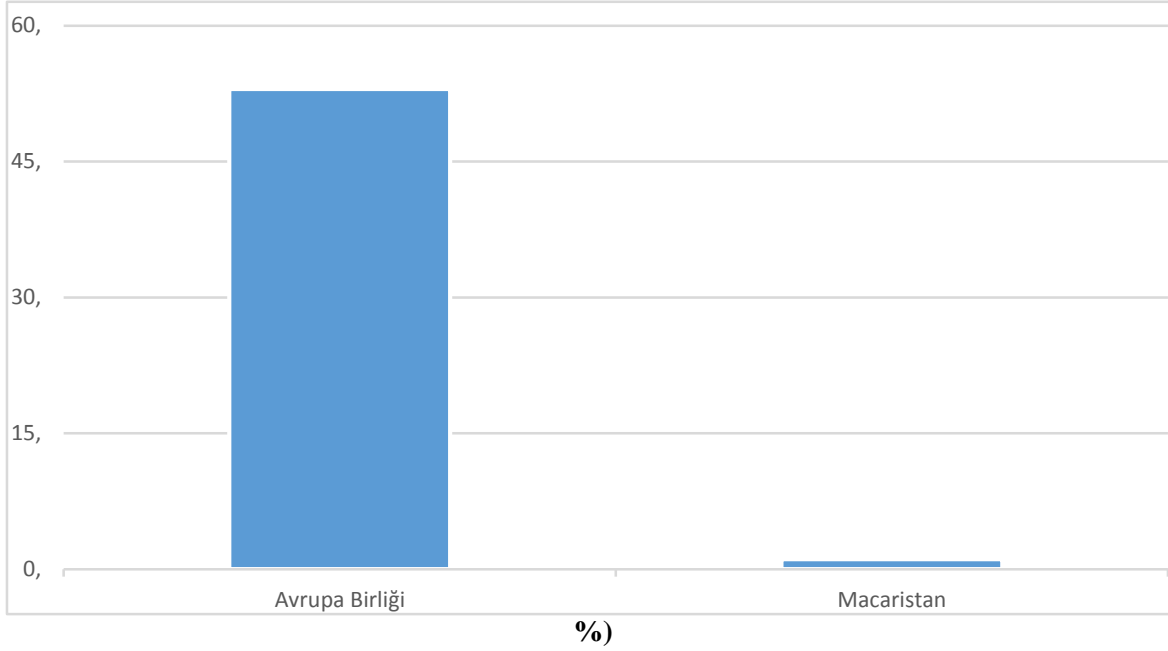
Grafik 9: Macaristan'ın Yıllık İşsizlik Değerleri (1991-2016)

Kaynak: The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=HU>

Macaristan'da işsizlik 1990'lı yıllar boyunca %11 seviyelerindeki iken, üyelik öncesi uyum politikalarıyla birlikte yaklaşık %6 seviyesine kadar gerilemiştir. Ekonomik kriz yılına doğru işsizlik oranlarda artış başlamış ve kriz sonra çok daha yüksek noktalara ulaşmıştır. Üyelik öncesi ve sonrası açısından ortalama bir değer içerisinde değerlendirildiğinde AB üyeliğinin işsizlik sorunu üzerinde çözüm için pek de olumlu sonuçlar getirmediği söylenebilir. Bu oranlarda küresel krizin etkisi yadsınamaz. Fakat AB üyeliğinin işsizlik bağlamında olumlu sonuçlar verdiği de söylenemez. Serbest dolaşım hakkının vatandaşlara verilmesiyle birlikte Macar vatandaşları diğer büyük ekonomiye sahip AB ülkelerine işçi olarak göç etmişlerdir. Bu noktada AB üyeliğinin olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Zira serbest dolaşım hakkı ile birlikte işçi sayısı azalmasına rağmen Macaristan'da işsizlik değerleri çok yüksek çıkmıştır. AB üyeliğinin olmaması durumunda bu sayı çok daha yüksek olacağı açıktır. Fakat Macaristan'daki işsizliğin sebebi AB üyeliğinin olumsuz etkisinden ziyade, iç politika yapımcılarının bu konudaki başarısızlığı ve küresel kriz olduğu gösterilmektedir (Ulu, 2014:69).

Grafik 10: Macaristan'da Ulusal Harcamalar İçerisinde AB ve Macaristan Bütçesi (GSYH

Kaynak: The World Bank, 2018, http://ec.europa.eu/budget/mycountry/HU/index_en.cfm#cinfo

Grafik 10'da Macaristan ulusal harcamaları içerisinde AB'nin ve Macaristan'ın yüzdelik payları verilmiştir. Bütçenin %50 den fazlası AB tarafından sağlanmaktadır. AB yatırımıyla üretilen zenginliğinin (brüt milli geliri)% 6,3'ü ile Macaristan, AB finansmanından en çok fayda sağlayan ülkelerden biridir. Macaristan'daki kamu yatırımlarının % 95'inden fazlası AB tarafından ortak finanse edilmektedir. AB, pek çok şehirde su sistemlerinin modernizasyonu veya yeni M43 otoyolunun Romanya'ya kadar uzanması gibi projelerle Macaristan'ın bölgelerine büyük miktarda yatırım yapmıştır. AB'nin Macaristan'ın bütçesine katkısı 0,942 milyardır. (Hungary in the EU, 2011, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_en#budgets_and_funding)

Uzun bir süreç sonunda Macaristan AB'ye üye olmuştur ancak bu durumun ekonomik hayata yansımaları hemen görülmemiştir. Ekonominin tam olarak bir düzen üzerine oturmadığı ortadadır. Bu göstergeler geçiş sürecinin ekonomik olarak tam anlamıyla dönüşümü tamamlamadığını göstermektedir. AB üyeliği kapsamında yapılan yardımlar yerinde olmuştur. Fakat bu yardımlar iç yönetim tarafından etkin şekilde kullanılamamıştır. Bu nedenle genişlemenin olumsuz sonuçlar verdiğini söylemek yanlıştır. Ekonomideki istikrarsızlık kaynakları iyi kullanamama ve küresel krize bağlanabilir.

3.2.2. Macaristan'ın AB'ye Katılım Sürecinde Karşılaştığı Problemler

Macaristan'ın AB'ye üyelik süreci her şeyin yolunda ilerlediği, pürüzsüz bir süreç olmamıştır. Uzun yıllar sosyalist yönetim altında yaşamış ve ardından serbest piyasa ekonomisine geçmiş bir ülkenin dönüşümü bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. 1990 yılı sonrasında Macaristan'da iktidara gelen hükümetlerin ortak hedefi Macaristan'ın Avrupa siyasetinde aktif rol almasını sağlamak ve bununla birlikte Avrupa ekonomisinde ve kültüründe Macar ekonomisinin ve Macar kültürünün yerini sağlamlaştırmak olmuştur. Bu düşünce ve hedefin, Macaristan'ın kurulduğu dönemden itibaren var olduğu görülmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte Macaristan'da özelleştirmeler artmıştır. Devlet kontrolü altında tarım, hayvancılık ve diğer birçok alanda özelleştirmelerin başlaması ekonomik açıdan fayda sağlamamış aksine gerileme yaşanmıştır. Bu gerilemenin sebebi, özelleştirmelerin devlet kontrolünden çıktıktan sonra bir denetime tabi olmaması nedeniyle yeterli düzeyde verim sağlanamamasıdır. Örneğin devlet kontrolünde olan tarım alanları özelleştirmeden sonra tamamen ekilmemiştir. Ekonomideki bu gerileme büyüme, işsizlik gibi oranları etkilemiş küçülme yaşanmış ve bu sorunlar siyasal huzursuzlukları da beraberinde getirmiştir. Böyle bir ortamda AB'ye üyelik için değişim çabaları başlamış fakat ekonomideki istikrarsızlık AB ile Macaristan ilişkilerinde bir takım problemlere yol açmıştır.

Üyelik sürecinde AB ile Macaristan arasındaki en büyük problemlerden biri 1997 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte iktidarda bulunan Horn Hükümeti'nin iktidardaki son yılıdır ve yaklaşan genel seçimler öncesi ülkede ve Parlamento'da yaşanan siyasal ve toplumsal gerginlikler ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemiştir. Bu gerileme AB raporlarına da yansımıştır. Katılım için gerekli kriterleri yerine getirme konusunda aday ülkelerde umulandan daha yavaş ilerleme kaydedildiğinden ve ayrıca aday ülkeler arasında AB'nin mali destek konusundaki yaklaşımıyla ilgili anlaşmazlıklar baş gösterdiğinden Macaristan'ın üyelik işlemleri 1999'da yavaş ilerlemiştir (Güngörmüş, 2010:283).

AB'ye katılımı ilgili aday ülkelerin her birinde katılımı ilgili oylama yapılmıştır. Macaristan'da bu oylama 17 Aralık 2002 tarihinde yapılmış ve milletvekillerinin üçte ikisi "evet" oyu vermişlerdir. Ancak ülke içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, işsizlik, alım gücünün düşmesi muhalefetin karşı tepkisine sebep olmuş oylamayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Macar Parlamentosu'nun bir karar daha alması gerekmiştir. 12 Nisan 2003 günü AB üyeliği için halk oylaması yapılmış ve halkın %83.76'sı "evet" diyerek katılımı destek vermiştir.

AB'ye üyelik sürecinde yaşanan problemlerden bir diğeri AB tarafından verilen mali desteklerin aday hükümet tarafından yeterli bulunmamasıdır. Ekonomideki kötü gidişatın sebebi

mali yardım yetersizliğiyle AB'ye yüklenilmeye çalışılsa da asıl sebep hükümetin verilen yardımları verimli şekilde kullanmamasından kaynaklanmaktadır.

Geçmişte Macar halkının maruz kaldığı haksız ve adaletsiz muamelelerin, yaşanan büyük travmalar hafızalardan silinmediği bir gerçektir. Bu nedenle AB üyeliği her ne kadar istenilmiş olsa da kültürlerini ve değerlerini entegre olma uğruna kaybetmekten de korkmuşlardır. Bu kaygı sonucu ülke de AB'ye üye olma konusundaki endişeler zaman zaman ortaya çıkmıştır. Nisan 2004 yılında nihayet AB'ye üye olunmuştur. Fakat üyelik sonrası da bir takım problemler sürmüştür. Ekonomik anlamda tam anlamıyla bir istikrar sağlanamamıştır. Tarım ve inşaat sektöründeki istikrarsızlık üyeliğe rağmen bir istikrara kavuşmamıştır. Yatırımların büyük kısmı inşaat sektörüne yapılması nedeniyle doğrudan ülke ekonomisine bir kazanç sağlamamıştır. Sağlık, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere yapılan yardımlar hükümete büyük yük olmaya başlamıştır. AB tarafından sağlanan yardıma rağmen ekonomik büyüme hızı 2004 yılında yavaşlamış, ülkenin borcu artmış ve buna paralel bir şekilde bütçe açığı da büyümüştür. İlerleyen yıllarda belli başlı problemler ortadan kalkmaya başlamış olsa da 2008 kriziyle birlikte ekonomik büyüme düşmüş ve tekrardan toparlanmak zaman almıştır.

AB ile Macaristan arasında üyelik sürecinde karşılaşılan problemler genellikle ekonomik problemlerden kaynaklanmıştır. Ekonomik anlamda sistem değiştiren Macaristan piyasa ekonomisine hemen adapte olamamış, ekonomik anlamda istikrarsızlıklar yaşamıştır. Ekonomik istikrarsızlık sosyal ve politik yaşamda huzursuzlukları da beraberinde getirmiştir. AB tarafından yapılan mali yardımların değişim için gerekli kriterleri sağlamada yeterli olmadığına hükümet tarafından belirtilmesi AB'nin yükümlülüğünde görülmüş ve eleştirilmiştir.

3.2.3. AB'den Macaristan'a Yapılan Mali Yardımlar

AB'den, geçiş sürecinde olan ülkelere yapılan mali yardımlar II. Bölümde PHARE, ISPA ve SAPARD Programları olarak ayrı ayrı incelenmiştir. Bu yardımlar Birliğin ortak politikasını gerçekleştirmek amacıyla aday ülkelere verilmiştir. AB'de bu yardımların kaynağı AB Ortak Bütçesi ve Diğer Kaynaklar tarafından sağlanmaktadır.

Yapılan yardımlar kapsamında en yüksek bütçeli yardım programı PHARE'dir. 1989 yılında AB'ye aday ülkelerin standartlarının AB kriterlerine erişmesi için oluşturulmuştur. Bu program başlangıçta Polonya ve Macaristan'a teknik ve mali yardımda bulunmayı ve ekonomik dönüşümü teşvik etmeyi amaçlamıştır. Fakat daha sonra zaman içerisinde diğer Doğu Avrupa ülkeleri de bu programa dâhil edilmişlerdir. Bu yardım kapsamında Macaristan'a 1990-2006 yılları arasında

toplamda 1478.9 milyon Avro yardım sağlanmıştır. 2004 yılı itibariyle Katılım öncesi bir yardım programı olan PHARE, AB'ye üye olunması nedeniyle kesilmiştir.

Katılım öncesi alt yapıyı geliştirmek amacıyla oluşturulan bir diğer yardım programı ise ISPA'dır. Bu yardım programının amacı üye olacak aday statüsündeki ülkeleri mevcut aday ülkelerin ekonomik seviyelerine yükseltmektir. ISPA yardım programı kapsamında uyum çabalarına destek olmak, altyapıyı ve ulaşımı geliştirmek, mevcut ülkelerin AB politikalarına yakınlaşmasını sağlamaktır. Ocak 2000'de yürürlüğe giren program kapsamında yıllık 1.04 milyar Euro yardım ülkelere paylaşılacak şekilde bölünmüştür. Macaristan'ın bu bütçe içerisindeki payı %7 ile %10 arasındadır (ISPA Manual, 2002, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/download/manu_en.pdf). Bu da yaklaşık 100 milyar Euro gibi bir bütçeye tekabül etmektedir. PHARE programında olduğu gibi bu anlaşma da üyeliğin gerçekleşmesi ile sona ermiştir.

Katılım öncesi verilen yardımların sonuncusu ise SAPARD'dır. En temel amacı üyelik sürecinde AB'ye uyumu sağlamaktır. Bu amaçla tarımsal ve kırsal kalkınma için gerekli olan fonu bu yardım programıyla karşılamışlardır. SAPARD Programı, çiftçi sayısı, kişi başı GSYH ve tarımsal alan gibi kriterler ile her ülkeye farklı miktarda destek sağlamıştır. 2000-2006 döneminde yıllık 520 milyonluk bütçe ayrılmıştır. Bu bütçenin yıllık 38,713 milyon Eurosu Macaristan'a verilmiştir. Diğer iki yardım gibi SAPARD yardımı da üyeliğin gerçekleşmesi ile sona ermiştir.

PHARE, ISPA VE SAPARD Yardım programları katılım öncesi programlardır. Katılımın gerçekleşmesi sonucu AB bu yardımları yalnızca Bulgaristan ve Romanya'ya vermeye devam etmiştir. 2004 yılında 8 ülkenin Birliğe kabul edilmesi geçiş sürecini tamamladıkları anlamına gelmemektedir. Henüz gelişimlerini ve ekonomilerini tam anlamıyla sağlayamamış bu ülkelere Topluluk gelişimini sekteye uğratmamak adına kalkınmaları için mali yardımlarda bulunmuştur.

Macaristan, AB bölgesel politikasından en fazla miktarda para alan üye devletler arasındadır. 2016 yılı itibariyle AB'den Macaristan'a yapılan yardımların toplamı 4,546 milyar Euro olmuştur. Macaristan'daki kamu yatırımlarının % 95'inden fazlası AB tarafından ortak finanse edilmektedir. AB öncelikle hrcamaların büyük kısmını pek çok şehirde su sistemlerinin modernizasyonu veya yeni M43 otoyolunun Romanya'ya kadar uzanması gibi projelerle Macaristan'ın bölgelerine büyük miktarda yatırım yapmaktadır. Harcamanın ikinci büyük alanı tarım ve kırsal kalkınma alanıdır. AB tarım politikası çiftçileri desteklemekte, çevreye önem vermekte ve kırsal ekonomileri canlandırmaktadır. AB desteğiyle, tarımsal gelir 2004-2012 yılları arasında % 81 oranında artmıştır. Macaristan, katkıda bulunanlardan çok AB bütçesinden alan AB üyelerinden

biridir ve gelecek mali dönem boyunca (2014-20) bu konumunda kalacaktır (“Financial Programming and Budget” (2014), http://ec.europa.eu/budget/mycountry/HU/index_en.cfm).

3.2.4. Macaristan-AB İlişkileri

Macaristan ve AB'nin ilk resmi teması ekonomik münasebetler sebebiyle gerçekleşmiştir. 1968 yılında o zamanki adıyla AET ile Macaristan arasında tarım ve hayvancılık üzerine bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, Ortak Pazar'a giriş ve bu toplulukla ilk resmi ekonomik ve ticari temas olarak görülmesinden dolayı Macar hükümeti için büyük önem taşımaktadır. Yine bu protokol, Doğu Blok'unda sıkışıp kalan Macarlar için Batı'ya yeniden açılmanın ilk adımı olarak görülmüştür.

Bir ekonomik topluluk olarak kurulmuş olan AB'nin kendi üyeleri dışındaki ülkelerle ekonomik ve ticari anlaşmalar yapmıştır. Macaristan ile de ilk ilişki ekonomik anlaşma çerçevesinde kurulmuştur. 1968 yılında tarım ve hayvancılık üzerine imzalanan protokolü 1973 yılında Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde imzaladığı Ticaret Anlaşması takip etmiştir. Bu Ticaret Anlaşmasıyla birlikte AET ile temasları devam etmiştir. 1974 yılında AET tarafından ikili protokol imzalanması teklif edilmişse de Sovyetler Birliği tarafından gelen baskıyla bu ekonomik ortaklık ve işbirliği teklifi Macaristan ve diğer DAÜ tarafından reddedilmiştir. 1986 yılında Macaristan, Avrupa Parlamentosu'na aralarındaki ticari ilişkileri geliştirmeyi içeren bir niyet mektubu sunmuştur. Avrupa Parlamentosu Macaristan'ın niyet mektubunu incelemeye almış ve tavsiye mektubunda Macaristan özel konumu itibarıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ticari faaliyetlerde bulunmasının ve diğer alanlarda da işbirliği yapmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir (Güngörmüş, :280). 30 Haziran 1988 tarihinde Brüksel'de, AT ile Macaristan arasında ticari ve ekonomik işbirliği protokolü paraf edilmiş ve 26 Eylül 1988'de iki taraflı ekonomik ve ticari işbirliği antlaşması imzalanmıştır (Girişit, (t.y.):16). Resmi yollarla başlayan ve kısa sürede gayretlerle hızla gelişen ikili ilişkilerin ilk önemli göstergesi 1989 yılında Macaristan'ın Brüksel'de büyükelçilik açmasıdır. Elçiliğin güven mektubu AB Başkanlığı'na teslim edilmiştir. İkili görüşmelerde Brüksel'deki elçilik aktif rol oynamıştır.

1990 yılında Macaristan parlamenterlerinin bir kısmı Avrupa toplulukları ile entegrasyona önem verilmesi gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır. Parlametonun bu yaklaşımının ardından politik ve ekonomik değişimlerin bir an evvel gerçekleşmesi için AB PHARE kapsamında yardım yapmıştır. AB konusunda halkın desteğini de arkasına almış olan Macaristan Avrupa Konseyi'ne katılım dilekçesini sunan ilk ülke olmuştur. 1990 yılında müzakereler konusunda bir üyelik müzakere sözleşmesi imzalanmış ve sözleşme hükümleri 1 Şubat 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB içinde serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını öngören Avrupa Anlaşması sayesinde, 1 Ocak 1995 itibarıyla Macar endüstriyel ürünlerinin AB'ye gümrük vergisi ödmeden serbestçe girmesine izin

verilmiştir (European Commission, 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-96-33_en.htm). 1997’de Macaristan’ın üyelik katılım müzakerelerine başlamak için uygun olduğu AB tarafından kabul edilmiş ve 1998 yılında tam üyelik müzakereleri başlamıştır. Katılım için Macaristan’ın yerine getirmesi gereken 30 başlık açılmıştır. 2000 yılının yaz aylarında Macaristan katılım için gereken pek çok kriteri yerine getirmiş, ekonomik ve politik düzenlemelerini yapmıştır. 2002 yılında AB’ye katılım için gereken anayasal düzenleme ve değişikliklerin yapılması için Macaristan Parlamentosunda oylamaya sunulmuş ve milletvekillerinin üçte ikisinden olumlu oy almıştır (Güngörmüş, 2010:284). 12 Nisan 2003 günü Macaristan’da Avrupa Birliği üyeliği için halk oylaması yapılmış ve yapılan referandum sonuçlarına göre Macar halkının %83,76’sı evet diyerek hükümetin Avrupa Birliği’ne katılımına destek vermiştir. 12-13 Aralık 2003 yılında Avrupa Konseyi tam üyelik görüşmelerinin başarılı bir şekilde tamamlandığını açıklamıştır. Böylece 1 Mayıs 2004 yılında AB’nin yeni üyelerinden biri olmuştur. Macaristan, AB üyeliğinin hemen ertesinde yapılacak olan Avrupa Birliği Parlamentosu seçimlerine katılma hakkı elde etmiş ve AB Parlamentosunda 24 sandalyeye sahip olmuştur.

Macaristan, AB ile çok fazla sorun yaşamadan ilişkilerini geliştirmiş ve AB içindeki yerini sağlama almıştır. AB kriterleri ve ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda modernleşme çalışmaları sürmüştür. 21 Aralık 2007 yılında Macaristan, Schengen Alanı’na dâhil olmuş ve Macar vatandaşları AB sınırları içerisinde serbest dolaşım hakkı elde etmiştir.

3.2.5. Orban Dönemi Macaristan-AB İlişkileri

Victor Orban, Macaristan’da 1998-2002 yılları arasında da koalisyon ortağı olarak Başbakanlık yapmış ve üç kez doğrudan seçilerek 2010, 2014 ve 2018 yıllarında seçimlerde en çok oyu alan FİDESZ (Macar Yurttaşlar Birliği) partisiyle Macaristan’da uzun yıllar iktidarda kalmıştır. 1998-2002 yılları arasında AB yanlısı bir politika seyretnmiş, Macaristan’ın AB’ye üye olmasında katılım müzakerelerini başlatmış ve Macaristan hukuk sistemini AB müktesebatına uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. 2010 yılında Orban Başbakan seçildikten sonra uyguladığı politikalar sonucu AB’ye karşı yaklaşımı önemli derecede değişmiştir.

Macaristan-AB arası anlaşmazlıklar Macaristan’ın AB dönem başkanı olduğu 2011 yılında Macaristan’ın yeni anayasayı onaylamasıyla başlamıştır. Yeni anayasa öncelikle “Macar Cumhuriyeti” olan ülkenin adını “Macaristan” olarak değiştirmiştir. Hazırlanan yeni anayasa da dikkat çeken en önemli değişikliklerin başında Macar basın özgürlüklerinin geniş şekilde kısıtlanması gelmektedir. Basın üzerine kısıtlama getiren yasaya göre medya, üyeleri hükümet tarafından atanan “Medya Konseyi” tarafından denetlenecek ve gerekli şartlarda bu konsey tarafından ceza uygulanabilecektir. İktidar tarafından atama yapılması medya üzerinde bir otorite

oluşturacak ve basın kısıtlanmış olacaktır. AB değerlerine aykırı olan bu yasa Birlik içerisinde ciddi eleştiriler almıştır (Eralp, 2011:2).

1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren Macar Anayasası basın özgürlüklerini kısıtlamasının yanı sıra birçok olumsuz nitelikte değişiklikler de yapmıştır. Yeni Macar Anayasası Hukuk devletinde bağımsız olması gereken yargı üzerinde denetimi arttıracak önlemler içermektedir. Anayasa Mahkemesi hak ve yetkileri kısıtlanmış, Danıştay'ın başına atanacak kişinin seçimi değiştirilmiştir. "Mali Denetim Yasası" Merkez Bankası bağımsızlığını ortadan kaldırmış ve Merkez Bankası Döviz rezervlerinin hükümet tarafından kullanıma açmıştır. Seçim yasasında yapılan değişiklikle en çok oyu alanın en çok sandalyeye sahip olduğu ve muhalefetin güçlü olduğu seçim bölgelerinin dağıtıldığı bir sistem benimsenmiştir. Bu kısıtlamalar Macaristan-AB ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

AB-Macaristan arasında sorun oluşturan bir diğer problem Soros Vakfı faaliyetleridir. Soros Vakfı George Soros tarafından kurulan Açık Toplum Vakfı (Open Society Foundations) 'dır. Vakıf Doğu Avrupa ülkelerinin dönüşüm süreçlerinde yardımcı olmak amacıyla merkezini Budapeşte'de kurmuştur. Macaristan'da Soros Vakfı'na bağlı 60'tan fazla STK bulunmaktadır. Orban hükümetine göre Soros Vakfı ve vakfa bağlı STK'lar mültecileri Macaristan'a yerleştirmeyi ve uzun vadede Avrupa'da ulusal devletleri ortadan kaldırmayı planlamaktadır. Orban, George Soros'un finanse ettiği ve Budapeşte'de bulunan Central Europe University'yi etkisiz kılmak amacıyla bir yasa çıkarmış ve yabancı ülkelerin Macaristan'daki faaliyetlerini kısıtlamıştır (The Fundamental Law of Hungary, 2011: 21-22).

AB-Macaristan arasında mülteciler ve göçmenler de bir başka problemi teşkil etmektedir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonucu mülteciler Avrupa'ya gelmeye çalışmakta ve geliş aşamasında her yıl on binlerce mülteci hayatını kaybetmektedir. AB içerisinde mültecilerin kabul edilmesine dair bir anlaşma bulunmamaktadır. Göçmenler AB'ye kayıt yaptırarak girmek zorundadır. Macaristan'ın Sırbistan sınırından giren mültecileri Orban istememiş ve Sırbistan sınırına jilet içeren tel örgüler çektirmiştir. AB'nin mültecileri ülkelere eşit olarak paylaşılmasına karşı çıkan Orban bu konuyu ülke içerisinde referanduma götürerek AB ülkeleri arasında oluşturulmaya çalışılan ortak mülteci politikasını başarısızlığa uğratmıştır (Bayraklı ve Keskin 2017:124). AB, Orban'ın AB mali yardımlarını kullandığını fakat AB değerlerini önemsemediğini ileri sürmüştür.

Orban liderliğinde yapılan anayasa değişikliği ile getirilen kısıtlamalar AB değerlerinden önce demokratik yönetim değerlerine aykırıdır. Demokrasi kriterleri içerisinde yer alan özgürlükler Macaristan Başbakanı Orban tarafından yeni anayasa aracılığıyla kısıtlanmıştır. AB bu kısıtlamaları

Birlik değerlerine aykırı bulmuş fakat bir yaptırım uygulayamamıştır. AB'nin böyle bir durumda üyesine uygulayabileceği bir yaptırım mevcut anlaşmalar içerisinde bulunmamaktadır. Birliğin demokratikleşmesine yardımcı olduğu Macaristan, zaman içerisinde kazandığı demokratik değerlerini kaybetmeye başlamıştır. AB'nin bir Birlik olarak demokratikleşme etkisi Macaristan'da başta olumlu olmuş fakat AB ilerleyen süreçte özgürlükleri kısıtlayan üyelere karşı bir yaptırımda bulunmamaktadır. AB'nin herhangi bir yaptırımda bulunma hakkının da demokrasi ilkelerini ne kadar temsil edeceği başka bir tartışmanın konusudur.

SONUÇ

Demokrasi, çağdaş dünyadaki en yaygın yönetim biçimi olarak, Doğu Avrupa ülkelerinin de tercihi olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında, bu yönde irade ve istek gösteren Doğu Avrupa ülkeleri, demokratikleşmeyi gerçekleştirmek adına çaba harcamışlardır. Bu bağlamda büyük dönüşümler gerçekleştirerek, evrensel ve çağdaş standartlarda bir demokratikleşmeyi yakalamaya çalışmışlardır. Bu konuda, söz konusu ülkeler, özellikle Freedomhouse ve Polity IV Veri Serisi kriterleri açısından küçümsenmeyecek derecede başarılı olmuşlardır.

1989'dan itibaren, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinin değişim ve demokratikleşme süreci de başlamıştır. Bu ülkelerin siyasal ve ekonomik yapılarında yaşanan değişimler, olumlu yönde olmuş ve demokratikleşmeye doğru yönelmiştir. Demokratikleşme, yalnızca siyasal ve hukuksal değil, ekonomik koşulların da iyileştirilmesiyle gerçekleştirilebilecek bir olgudur. Bunun farkında olan Doğu Avrupa ülkeleri, bunu sağlamak amacıyla Avrupa Birliği'ne yönelmişlerdir. Ekonomik geri kalmışlıklarını ve noksanlıklarını gidermek ve Batı Avrupa ile ekonomik anlamda bütünleşmek amacıyla, Avrupa Birliği'ne üye olmak yönünde tercihte bulunmuşlardır.

Doğu Avrupa'yı hep kendisinin bir parçası olarak gören Avrupa Birliği de, Birliğe her türlü açıdan yarar sağlayacaklarını düşünerek, Doğu Avrupa ülkelerini Birliğe dâhil etmek istemiştir. Farklı amaçlara sahip olarak, Avrupa Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri Birlik için çalışmaya başlamışlardır. Doğu Avrupa ülkelerinin AB'den beklediği ekonomik destek çerçevesinde, Avrupa Birliği, bunu karşılamak ve bu ülkeleri kalkındırmak amacıyla PHARE, ISPA ve SAPARD gibi yardım programlarıyla bu ülkelere ihtiyaçlarına göre farklı miktarlarda gerçekleştirmiştir. Bu yardımlar, Avrupa Birliği'nin belirlediği alanlarda gerçekleştirilen projeler için harcanmıştır. Bu nedenle de her ülke tarafından aynı düzeyde yararlı olarak kullanılamamıştır. Bulgaristan ve Romanya, bu durumun en iyi örnekleridir. Bu ülkeler, yardımları doğru kullanamamaları ve dolayısıyla Birliğin ekonomik standartlarını yakalayamamaları nedeniyle, diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ancak üç yıl sonra Avrupa Birliği'ne üye olabilmişlerdir.

Dahl'ın öne sürdüğü demokrasi kriterleri açısından değerlendirildiğinde, Doğu Avrupa ülkeleri, bu kriterlerin büyük bir kısmını Sovyetler Birliği nüfuzundan çıktığı dönemde gerçekleştirmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri, tek partili sistemden çok partili sisteme geçmişlerdir. Bu ülkelerde, siyasal iktidarda görev alacaklar için özgür ve adil seçimler yapılmaya başlanmış, haberleşme ve örgütlenme özgürlükleri işlemeye başlamıştır.

Ancak, siyasal ve hukuksal alanda ilerlemeler kaydedilmesine karşın, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmesi kolay olmamıştır. Ekonomik anlamda istikrar sağlanamaması nedeniyle gerçekleştirilen reformlar tam anlamıyla bir istikrara kavuşmamıştır. Bu

aşamada, Avrupa Birliği'nin yaptığı ekonomik destek, mali yardımlar ve üyelik için zorunlu kılınan Kopenhag kriterlerinin gerçekleştirilmesi, Doğu Avrupa ũlkeleri için istikrarı ve demokrasiyi sağlayacak olan değişimleri tetiklemiştir.

Avrupa Birliği'nin, Doğu Avrupa ũlkelerinin demokratikleşme sũrecinde olumlu etkisi olduğu ve inşa edilen yeni yapıyı sağlamlaştıracak nitelikte etki ettiği sũylenbilir. Bu ũlkeler, demokratikleşme için gerekli adımları atmışlar, bu adımların ayrıntılarında ve finanse edilmesinde ise başat rolũ Avrupa Birliği oynamıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akar, Pınar Gümüş (2007), **Geçiş Ekonomileri Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri Analizi (1989-2006): Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, ve Bulgaristan Örnekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçay, Belgin Sariye ve Göçmen, İlke (2012), **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kuramlar ve Politikalar**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Arblaster, Anthony (1999), **Demokrasi**, 1. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (2010), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 17. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aytek, Kurmel Ömer (2016), Macar ayaklanması, http://www.cherkessia.net/author_article_detail.php?article_id=4193 (05.07.2017).
- Baştürk, Efe (2001), Deokratik Devletin Gereklere ve Türkiye, **Liberal Düşünce**, 16 (61-62), 49-60.
- Bayraklı, E ve Kekin K., (2017), “Avrupa’nın Mülteci Krizi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 12(2), 115-136.
- Bulgaristan, Romanya Enflasyon Verileri (1990-2016),The World Bank, 2018, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2016&locations=BG-RO&start=1991&view=chart> (15.12.2017).
- Begaj, Jonida (2016), AB’ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi Ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliği Üzerindeki Etkisi, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 15 (1), 29-72.
- Büyükakıncı, Erhan (2003), “Orta Avrupa’da Demokratikleşme Ve Dış Politika : Çek Cumhuriyeti Ve Slovakya’daki Değişimler”, **Soğuk Savaş Sonrası Avrupa ve Türkiye**, 1. Baskı (134-174), Ayraç Yayınları, Ankara.
- Can, Aktan-Dileyici, Dilek- Özkıvrak Özlem (2004), **Yeni Avrupa Birliği ve Türkiye**, 1. Baskı, Sepam Yayınları, Ankara.
- Cevizli, İbrahim (2013), **Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Commission of The European Communities, “2002 Regular Report on Czech Republic’s Progress towards Accession”, Brussels, 2002, s. 20. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/cz_en.pdf (15.12.2017).

Çavuşoğlu, Nebihat (2013), **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2016&locations=PL-HU-CZ-SK&start=1991&view=chart> (08.03.2018).

Çolakoğlu, Selçuk ve Erdal, Leman (2007), “Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye’nin AB Üyelik Sürecinin Değerlendirmesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2 (2), 69-97.

Dahl, Robert (2010), **Demokrasi Üzerine**, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara.

The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2016&locations=PL-HU-BG-RO-CZ-SK&start=1990> (08.03.2018).

Demir, Fatih (2009), Orta Ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 2(2), 129-142.

Eren, N. A., (2012), “Macaristan’da AB Temel Değerlerinden Geriye Gidiş: AB Acz İçinden mi?”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1326123429-8.Macaristan__da__AB_Temel_Degerlerinden_Geriye_Gidis_AB_Acz_Icinde_mi.pdf (16.06.2018).

Eroğlu, İzzet (2011), Demokrasiye Geçiş Sonrası Macaristan’ın Hükümet Sistemi, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, 1 (6), 349-382.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, (2012), **Euro Bölgesinde İşsizlik**, https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/euro_bolgesi_issizlik.pdf (03.02.2018).

European Commission, 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-96-33_en.htm (20.02.2018).

Girişit, Erhan (t.y.), Macaristan’ın Batı ile Bütünleşme Süreci, https://www.academia.edu/8359958/Macaristanın_Batı_İle_Bütünleşme_Süreci

Gökçe, Ali Fuat (2013), Teoriden Uygulamaya Demokrasi Çelişkisi, **Yasama Dergisi**, 24, 59-77.

Gönenç, Ethem (2017), Sokrates’in Demokrasi’den Nefreti, **Aydınlık Gazetesi**, (20.06.2017), <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/ethem-gonenc/2017-haziran/sokrates-in-demokrasiden-nefreti> (18.04.2018).

Güngörmüş, Naciye (2010), **Macaristan’da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989-2009)**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- Final Evaluatin of PHARE Report, 2015 :110 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/2015/20150806-phare-ex-post-evaluation-final-report.pdf (05.02.2018).
- Füle, Stefan (2013), Copenhagen Criteria The Backbone of EU Enlargement, file:///C:/Users/Dlk/Downloads/20%20Years%20that%20Changed%20Europe.pdf (17.03.2018).
- Hacıtahiroğlu, Kürşad (2006), **Avrupa Birliği Genişleme Evrelerinde İzlenen Siyaset ve Türkiye İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Heywood, Andrew (2012), **Siyasetin Temel Kavramları**, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Hungary in the EU, 2011, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_en#budgets_and_funding (20.02.2018).
- ISPA Manual, 2002, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/download/manu_en.pdf (23.02.2018).
- İmamoğlu, Nergis (2011), **Sosyalist Dönemde Bulgaristan'da Türk Kimliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabacak, Hakan (2004), **Avrupa'nın Mali Yardım Prosedür ve Teknikleri ve Türkiye ile Mali İşbirliği**, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, T.C. Maliye Bakanlığı.
- Karagöz, Yelda (2005), **Avrupa Birliği Demokrasi Anlayışının Aday Ülkelerdeki Demokratikleşme Üzerinde Etkisi: Türkiye, Bulgaristan ve Romanya**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.
- Kavalalı, Murat (2005), **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, file:///C:/Users/Dlk/Downloads/Avrupa+Birli%C4%9Figenişleme.pdf (15.05.2017).
- Kavalalı, Murat (2006), **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: Avrupa Birliği-Romanya İlişkileri**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- Kavukçu, Melih (2008), **Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu: Çek Cumhuriyeti Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Komünizmin Yıkılması ve Bağımsızlığın Yıldönümü, 2007, http://www.ankara.msz.gov.pl/tr/ikili_isbirligi/polonyann_ds_siyaseti/komunizmin_yklmasn_n_ve_bagmszlg_n_yldonumu/).

- Lijphart, Arend (2014), **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, 1. Baskı, İthali Yayınları, İstanbul.
- The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?locations=HU> (27.03.2018).
- The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=HU> (27.03.2018).
- The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=HU> (28.03.2018).
- The World Bank, (2018), http://ec.europa.eu/budget/mycountry/HU/index_en.cfm#cinfo (27.03.2018).
- Mor, Hasan (2010) “Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci Ve Sorunları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 14(1), 499-541.
- Palmer, Tom (2004), Sosyalizm Doğu Avrupa’da Neden Çöktü, **Liberal Düşünce Dergisi**, 33, 89-94.
- Polity IV Doğu Avrupa Ülkeleri Demokrasi Endeksleri Center For Systemic Peace, 2006, <http://www.systemicpeace.org/polityproject.html> (07.03.2018).
- Polity IV verileri, 2018 <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> (07.03.2018).
- Report From The Commission General Report On Pre-Accession Assistance (Phare – Ispa – Sapard) 2000), <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-781-EN-F1-1.Pdf> (24.10.2017).
- Roskin, Michael G. (2007), **Çağdaş Devlet Sistemleri**, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), 3. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Rousseau, Jean Jacques (1762), **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), 9. Baskı, Kültür Yayınları, İstanbul.
- The Fundamental Law of Hungary, (2011), <http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf> (21.06.2018).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (10.02.2018).
- Tilly, Charles (2007), **Demokrasi**, (Çev. Ebru Arıcan), 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Türbedari, E, (2004), **Güneydoğu Avrupa Ülkelerinde İktisadi Dönüşüm Süreçleri: Bulgaristan ve Romanya Örnekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Touraine, Alain (2002), **Demokrasi Nedir?**, (Çev. Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Tunç, Hasan ve Türkoğlu, Kamile (2007), Doğu Blokunun Yıkılmasından Sonra (Post Komünist) Devletlerde Anayasa Yapım Yöntemleri, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 11(1), 1-2.
- Ulu, Çağrı (2014), **Avrupa Birliği Üyelikinin Polonya Macaristan Ekonomileri Üzerindeki Etkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, Ateş (2008a), “Ellinci Yıldönümünde 1956 Macar Devrimi”, **Devrimci Marksizm**, 1, 130-154.
- Uslu, Ateş (2008b), “Prag Darbesi’nden Prag Baharı’na”, **Devrimci Marksizm**, 6-7, 150-160.
- URL, “Financial Programming and Budget” (2014), http://ec.europa.eu/budget/mycountry/HU/index_en.cfm (18.02.2018).
- Yayla, Atilla (2016), **Siyaset Bilimi**, 4. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- URL, (12.05.2015), “Tarihin Gördüğü En Yüksek Enflasyonlar”, **Hürriyet Haber**, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tarihin-gordugu-en-yuksek-enflasyonlar-28982181> (15.02.2018).
- Yeğen, İkbal (2009), **AB Mali Yardımları ve AB’nin Yeni Üye Ülkeleriyle Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, Bülent. (2011), “Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 60 (3), 635-690.
- Yusuf, Nuray Salıyumer (2012), **Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zarakoğlu, Ragıp (Derleyen) (1990), **Doğu Avrupa Dosyası**, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Zidek, Libor (2014), Evaluation of Economic Transformation in Hungary, **Rewiev of Economic Perspectives**, 14 (1), 55-88.
- <https://freedomhouse.org/regions/europe> (05.03.2018).
- The World Bank, (2018), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2016&locations=PL-HU-CZ-SK-BG-RO&start=1990> (10.03.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Dilek KARADENİZ, 01.02.1992 tarihinde Şanlıurfa ili Suruç ilçesinde doğdu. 1998 yılında Anadolu İlköğretim Okulu'nu; 2006 yılında Anadolu Ortaokulu'nu; 2010 yılında Adana Anadolu Kız Meslek Lisesi'ni; 2015 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. Yüksek Lisans tez döneminde 5 ay Macaristan'da bulunmuştur.

KARADENİZ, bekâr olup İngilizce bilmektedir.

